

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

På rekognoscering i Vatnahver

FRA NATIONALMUSEETS ARBEJDSMARK

1952

GYLDENDALSKE BOGHANDEL

FRA NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK
1952

FRA
NATIONALMUSEETS
ARBEJDSMARK

1952

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KØBENHAVN - 1952

INDHOLD

JOHANNES BRØNDSTED: Forord	5
NIELS BREITENSTEIN: En Assur-attache.....	7
H. C. BROHOLM: To fynske gravfund fra romersk jernalder	14
C. J. BECKER: Skeletfundet fra Porsmose ved Næstved	25
BJARNE STOKLUND: Gammeldags landbrug på Læsø	31
THORKILD RAMSKOU: Befæstet vikingehavn i Normandiet	41
OTTO NORN: En altertavles skæbne gennem 500 år.....	54
JENS YDE: Barbari og højkultur i det gamle Colombia	65
DAVID YDE-ANDERSEN: To hodometre fra renaissance.....	72
MARIE-LOUISE BUHL: Antiksamlingens betydeligste orientalia erhvervet efter 1851	79
PETER MICHELSEN: Risflettede ålekuber	91
C. L. VEBÆK: Vatnahverfi.....	101
Index 1928—52.....	115

På omslaget: På rekognoscering i Vatnahverfi.

På titelbladet: Bronzestatuetten fra Tyros.

FORORD

I de aar i tyverne da mange kræfter samlede om at give Nationalmuseet luft under vingerne, da de gamle snævre rammer sprængtes og plads blev vundet for fuldere udfoldelse af samlingernes rigdomme og af de arkæologiske forskningsmuligheder, opstod tanken om at skabe noget, der i kommende tid kunde styrke og underbygge det allervigtigste — det der altid for Nationalmuseet har maattet staa som det først fornødne — nemlig den direkte levende tilknytning til befolkningen. Dette „noget“, som da saa dagens lys, var „Arbejdsmarken“, nærværende lille tidsskrift der hermed udsender sin femogtyvende aargang. Som Nationalmuseets daværende direktør, dr. Mackeprang, udtrykte det i sit korte forord til førsteudsendelsen, var meningen med dette sidste skud paa en gammel stamme, at man herigennem for museets venner ud over landet fik istand et aarligt budskab om dets mangeartede virksomhed, ikke i form af nogen lærd manifestation men som et jævnt borgerligt ord. At tidsskriftet gennem aarene har holdt sig dette fornuftige paabud efterretteligt, tror jeg enhver vil erkende, der blader i dets 25 hæfter.

Grundtanken bag Nationalmuseet, som dette staar idag, den bærende idé der motiverer og retfærdiggør sammenslutningen af flere forskellige museer til eet stort, er den, at det virksomste middel til at forstaa sit eget folks vækst gennem fortiden er den bredt sammenlignende kulturforskning. Kundskab om andre kredse end vor egen — om Middelhavslandenes, Østasiens, Mellemmamerikas højtstaaende kulturer saavel som om primitivt liv jorden over — aabner rum for iagttagelsernes fylde og rigdom, iagttagelser der indeholder værdier ikke alene i sig selv men i mangfoldige tilfælde ogsaa ved det lys de formaar at kaste tilbage over hjemlige forhold. Indre slægtskab, ligheder og forskelle, berøringer og impulser landene imellem, evnen herhjemme gennem alle tider til at opsuge og selvstændigt omforme fremmede paavirkninger, alt dette maa tages i betragtning og afvejes af den, der ønsker tilbunds at erkende vor egen kulturs vilkaar i fortiden. Ja, saa elastisk er forskningens spændkraft, at ogsaa hvor slægtskab eller berøring med det fremmede synes helt at mangle, lader værdier sig hente gennem studiet af, hvordan i indbyrdes fjerne kulturer ejendommelige ligheder kan opstaa, naar blot de bestemmende forudsætninger er af ensartet karakter. Jorden er visselig stor, men National-

museets samlinger, om de end i første række er nationale, berører dog de fleste egne af kloden, hvor mennesker har virket.

Derfor har „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark“ saa broget og skiftende et indhold. I de 25 aargange afspejles vort store museums liv og virksomhed. Her taler den danske oldtid, fra de første istidsjægere til vikingerne, med ikke mindre end 75 afhandlinger og meddelelser; dansk middelalder med godt 50, senere danske tider med et lignende antal. De antike europæiske kulturer er repræsenteret med en snes afhandlinger, etnografien med op imod 40. Hertil kommer oplysende artikler om Nationalmuseets egen historie fra dets barndom op gennem de store sammenslutninger og udvidelser til dets liv nu sidst gennem besættelsens fem trange aar. Talrige store fortidsmindesmærker ude i landet — grave, voldsteder, ruiner — saavel som fremstaaende fund i museet selv har fundet omtale og tolkning i dette vort aarlige budskab til alle, der nærer interesse for museets arbejde og opgaver.

Nationalmuseet staar midt i fortidens strøm. Herom skal „Arbejdsmarken“ vidne. Vi ønsker for dette vort talerør fortsat mund og mæle langt ud i fremtiden.

JOHANNES BRØNDSTED

Fig. 1. Assur-Attache (Hankbeslag af Bronze). Ca. 700 f. Chr. Ca. 2:3.

EN ASSUR-ATTACHE

Af NIELS BREITENSTEIN

I Sommeren 1951 modtog Nationalmuseets Antiksamling som Gave fra Ny Carlsbergfondet en saakaldt Assur-Attache, et støbt Hankbeslag af Bronze, der er udført som et Menneskeprotom med Arme, udbredte Vinger og Fuglehale (Fig. 1—2)¹⁾. Den har været anbragt paa en stor Bronzekumme og er fundet i Delfi paa det Sted ved Østsiden af det hellige Omraade, der i vore Dage kaldes Marmariá, Marmorbruddene. Mange Fund viser, at der paa dette Sted havde været en ældgammel Bebyggelse: i den senere Oldtid var her en Helligdom for Athena Pronaia, d. v. s. hende, der bor foran Templerne.

I Nutiden kendes mere end et halvt Hundrede Hankbeslag, der kan betegnes som Assur-Attacher, fordi Prototypen uden Tvivl er assyrisk. I 1931 samlede den tyske Arkæolog, Emil Kunze, det Materiale, som da var kendt, ialt 50 Exemplarer²⁾; men flere er siden kommet til; saaledes fandtes en saadan Attache ved de tyske Udgravninger i Olympia i Foraaret 1937³⁾, og en anden, der var fundet i Athen, indgik omtrent samtidig i Museum für antike Kleinkunst i München⁴⁾. Alle disse Attacher udgør dog efter deres Type kun i videre Forstand en Helhed. Fælles for dem alle er kun Forbindelsen mellem et Menneskeprotom med udbredte Vinger

og den med Anvendelsen som Hank sammenhørende lodrette massive Ring paa Oversiden. Selve den Maade, hvorpaa Menneskeoverkroppen og Vingerne er forbundet, er ikke den samme i alle Tilfælde, og Menneskehovedet, som i langt de fleste Tilfælde er skægløst, er i enkelte Tilfælde som paa den her omhandlede Attache skægget. Der forekommer ogsaa saadanne Afvigelser som to Hoveder paa samme Attache, enten anbragt med Baghovedet mod hinanden som Dobbelttherme eller ved Siden af hinanden. Det almindelige er, at Armene er udbredt og hviler paa Vingerne, men heller ikke dette er, som Antiksamlingens Exemplar viser, nogen absolut Regel. Af størst Betydning for vor Forstaaelse af disse Attacher er dog de stilistiske Forskelle, der dels er kronologisk, dels geografisk begrundede.

De kendte Assur-Attacher kan efter deres Findested deles i tre Grupper, de, der er fundet i Asien, de, der hidrører fra græsk Omraade og de, der er fundet i Italien. Af de halvtreds Stykker, Kunze i 1931 kunde opregne, hidrører ni fra Asien, og af disse er igen een, som nu findes i British Museum, antagelig fundet i Nimrud i Assyrien, medens de øvrige alle skal være fundet i Wan i Armenien. — Den anden og største Gruppe, fra græsk Omraade, omfatter saavel Stykker fundet paa Øerne, som paa det græske Fastland. De kendte Findesteder er Øerne Kreta og Rhodos samt paa Fastlandet Olympia, Delfi, Athen, Ptoion i Bøotien og Dodone. — Den tredie Gruppe, de i Italien fundne, omfatter mig bekendt kun seks Stykker, to fra Palestrina og fire fra Vetulonia.

Alle de i Orienten fundne Attacher bærer et skægløst Hoved, men udgør iøvrigt ikke nogen Enhed. Stykkerne fra Wan stemmer i store Træk overens, og karakteristisk for dem er en halvkredsformet Ring, som paa Oversiden formidler Overgangen mellem Figurens uensartede Dele. Meget forskellig fra disse er Attachen i British Museum fra Nimrud(?). Paa denne gaar Menneskekroppen umiddelbart over i Fuglehalen, og Vingerne støder uden Overgang til Mellemstykket. Ifølge Kunze skal dens Ansigtsform, Haar og hele Stil være ren assyrisk, og da dette Stykke ikke kan repræsentere et isoleret Tilfælde, saaledes som det fremgaar af Eftervirkninger i Grækenland, synes denne Attache at vise, at Urtypen har været assyrisk. Det ligger ogsaa ligefor at antage, at London-Attachens overgangsløse Sammenføjning af de enkelte Dele repræsenterer et ældre Udviklingstrin end den indskudte Ring, som ses paa de i Wan fundne Attacher. Spørgsmaalet bliver derfor, hvor denne for Grækenland saa betydningsfulde Omdannelse, der sideordnet med assyrisk Paavirkning kendetegner Attacherne fra Wan, er foregaaet. Der synes ikke at være Grund til at antage, at der i det armeniske Højland er skabt en saa særpræget Stil. Snarere kan man, som det følgende vil vise, tænke sig Nordsyrien, som har spillet en saa betydelig Rolle som Formidler af orientalske Impulser til Grækenland, som Arnestedet for denne Stil.

De i Grækenland og Italien fundne Assur-Attacher viser store Forskelle med Hensyn til Ansigtsform, Haar, selve Attachens Opbygning og Proportioner og endelig med Hensyn til den saa almindelige Detail-Indgraving. De kan stort set deles i tre Grupper efter Sammenføjningen og Stilen. Mange af de i Grækenland og alle de i Italien fundne Stykker viser den samme ikke-assyriske Stil som Attacherne fra Wan. Men en nærmere Undersøgelse viser dog, at de i Grækenland fundne Attacher har visse Træk fælles, der adskiller dem fra de orientalske. Ud-

førelsen virker for de græskes Vedkommende mere ufri, saaledes maaske især paa et Exemplar med skægget Hoved fra Olympia. Men mest karakteristisk er den rige Anvendelse af indgraverede Detailler. Disse Træk er dog naturligvis ikke afgørende for Spørgsmaalet, om de i Grækenland fundne Attacher er lokale Arbejder, eller de er importerede fra Orienten. Kunzes Hypothese, at man skulde have importeret Forme fra Orienten og paa Stedet have overarbejdet de af Grækerne støbte Exemplarer, kan kun nye Fund bekræfte.

En anden Gruppe synes sikkert af græsk Oprindelse. Hertil hører saavel nogle Attacher fra Olympia og Delfi som alle de, der henføres til Athen. Dette ses baade af de indgraverede Detailmønstre og især af den græske Stilførelse, der præger Menneskeprotomet paa disse Stykker, ikke mindst den hermed følgende Individualisering, der betegner en Løsrivelse fra og Modsætning til det orientalske.

Tilbage blandt de i Grækenland fundne Attacher staar som noget i mange Retninger unikt Antiksamlingens Attache fra Delfi. Armenes Holdning, Mangelen paa Graving og Halens Stilisering kendes ikke fra noget andet Exemplar. Med den ovenfor omtalte Attache i British Museum har den dog det fælles, at Hovedet er udpræget assyrisk i Stilen, og at den mangler den halvcirkelformede Ring som Mellemstykke mellem Vinger, Protom og Hale. Til Trods for den rene assyriske Stil, der foruden Ansigtets Form ogsaa kendetegner Nakkehaarets Bukler, har Kunze, som i 1931 omtalte Attachen, der dengang var i Privateje, ikke turdet antage, at der er Tale om Import af et orientalsk Stykke, idet han finder den altfor fjern fra British Museums Attache fra Nimrud, og desuden findes den nærmeste Parallel til Halens ejendommelige Palmet paa et kretisk Tympanon af Bronze fra Iraklion³⁾. Det maa indrømmes, at den Palmet, der paa dette Tympanon ses over Hovedet af den løvebetvingende Guddom, er af samme Karakter, idet dens Blade ikke er arrangeret omkring en Kerne, men udgaar fra en lodret Midterlinie; men da ogsaa dette Skjold er paavirket af assyrisk Stil, er Spørgsmaalet om Attachens Tilblivelsessted ikke løst og kan vel ikke løses, før nye herhen hørende Fund maatte foreligge. Men Forbindelsen mellem det kretiske Skjold og Attachen fra Delfi giver dog maaske et Fingerpeg om den Vej, ad hvilken den assyriske Kunststil er kommet til Grækenland.

Fig. 2. Fig. 1 i Profil. Ca. 2 : 3.

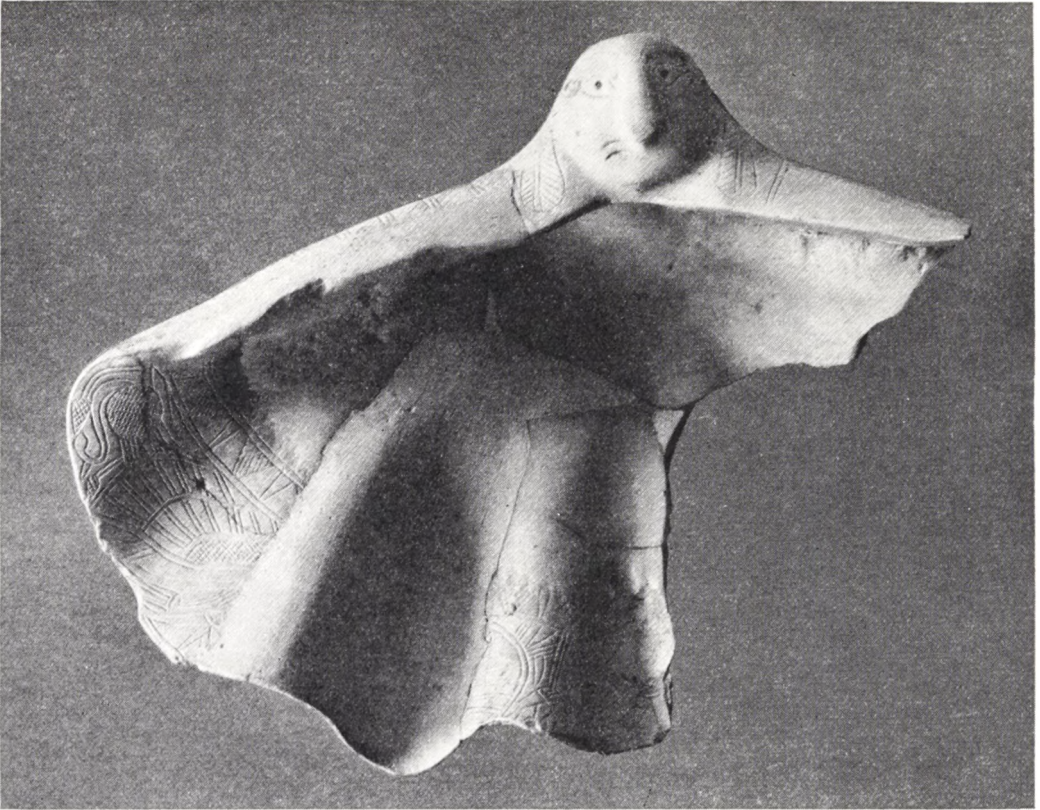

Fig. 3. Graveret Muslingskal. 7. Aarh. f. Chr. Ca. 1:2.

Vil man paa anden Maade søge at klarlægge den Forbindelse mellem Assyrien og Grækenland, som Assur-Attacherne vidner om, lønner det sig at standse ved de graverede Tridacna-Muslingskaller, hvis Tilknytning til Attacherne er aabenlyst⁶⁾. Muslingen *Tridacna squamosa* lever i det indiske Ocean og det røde Hav; dens Skal har man behandlet paa den Maade, at man har poleret Overfladen og omdannet Muslingens naturlige Hængsel til et skægløst Menneskehoved. Detailler, som Hovedets Diadem og Haarlokker er graveret, og det meste af Skallens udvendige Side er dækket af Graveringer. Disse graverede Muslinger er fundet i Asien (Warka, Babylon, Ninive og Bethlehem), Ægypten (Naukratis, Daphne og Memphis), paa græsk Omraade (Kamiro og Lindos paa Rhodos), Kos og Aegina) og Italien (Vulci). Af Fundomstændighederne fremgaar det, at disse graverede Muslingskaller har været Luksusgenstande, som dog har tjent et praktisk Formaal — antagelig har de været Salvebeholdere —, men ogsaa har været dediceret Guderne i Helligdommene. Man har fremsat forskellige Hypoteser vedrørende Oprindelsen af de graverede Tridacner. Dekorationen giver et Fingerpeg herom. Til det af Muslingens Hængsel omdannede Hoved er som Regel knyttet Vinger, og iøvrigt er Dekorationen meget ensartet og viser afgjort assyriske Indflydelse. Paa det her afbildede smukke Exemplar, der er fundet ved de danske Udgravninger i Lindos og nu findes i Antiksamlingen (Fig. 3—4)⁷⁾, ses saaledes paa Ydersidens

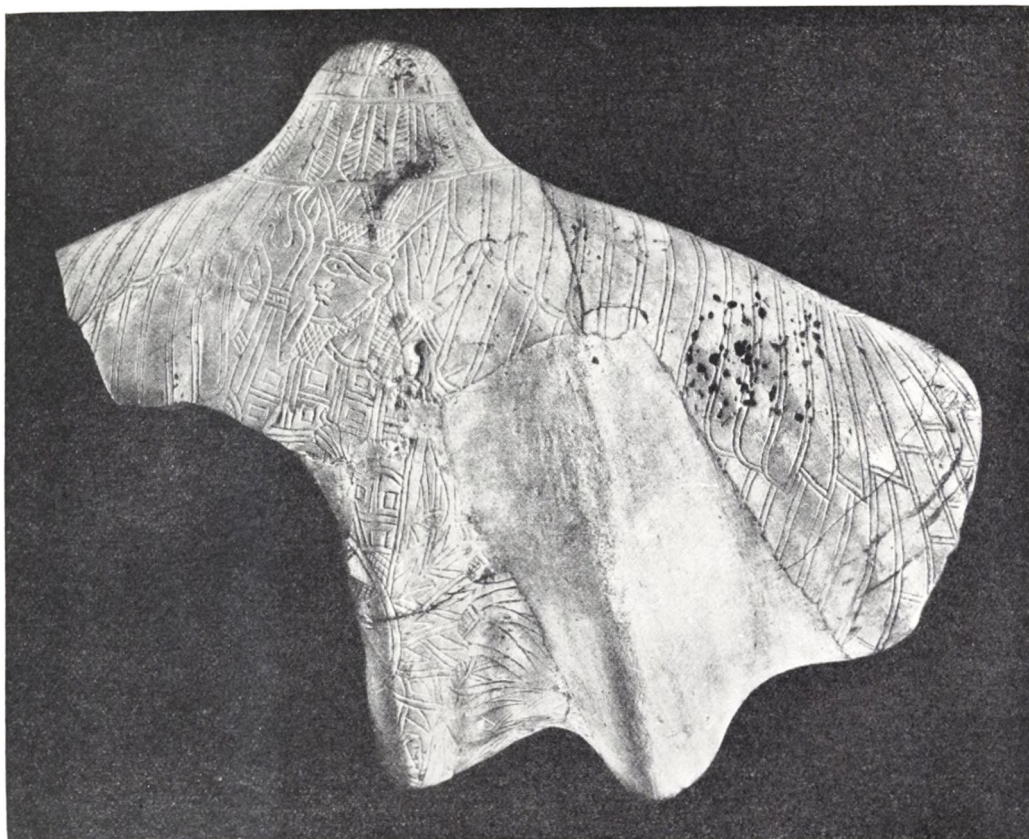

Fig. 4. Ydersiden af Muslingskallen Fig. 3. Ca. 1 : 2.

Midte en skægget Mand med Tiara, der kan være udført efter Billeder af Guden Assur, og de Lotusblomster, der ses til højre for ham, er ligeledes efter assyrisk Forbillede. Tridacnernes ensartede Dekoration, der hverken viser Udvikling eller Dekadance, tyder paa, at Fabrikationen af dem kun har strakt sig over et kort Tidsrum, og Fundomstændighederne tyder i samme Retning. De er stort set fundet i Landene omkring det østlige Middelhav, idet det ene Exemplar, som er fundet i Etrurien, vel er et isoleret Fænomen og tyder paa, at de ikke har været en ordinær Bestanddel af den fönikiske Handel. Med Hensyn til Dateringen viser de i Lindos fundne Fragmenter, at de er ældre end Midten af 6. Aarhundrede f. Chr. og de faa øvrige Fundoplysninger tyder paa, at de er fra det assyriske Herredømmes seneste Periode i Slutningen af 7. Aarhundrede. Chr. Blinkenberg antog, af forskellige Grunde, bl. a. fordi de netop var fundet i græske Byer, der stod i særlig Forbindelse med Naukratis, at de skulde være udført her af cypriske Kunstnere, men det ligger uden Tvivl nærmere at antage, at de er udført af Fönikerne som ogsaa let paa deres Togter kunde skaffe sig Muslingerne fra det røde Hav⁸⁾). De kypriske Stiltræk kan ogsaa være fönikiske, da Forbindelsen paa denne Tid var saa stor mellem Kypros og Fastlandet, at det i mange Tilfælde er vanskeligt at skelne mellem kyprisk og fönikisk.

Fig. 5. Bronzekumme. Cumae. 7. Aarh. f. Chr. Ca. 1 : 4.

Forbindelsen med Assur-Attacherne ses naturligvis først og fremmest af Tridacnernes Menneskehoved og Vinger, og i Lindos, hvor man har fundet saa mange Tridacner, er ogsaa fundet en Assur-Attache. Et Tridacna-Fragment fra Lindos bekræfter yderligere Sammenhængen, idet det viser en Arm, der hviler paa Vingen ganske som paa de fleste Assur-Attacher.

Assur-Attachernes Udbredelse paa græsk Omraade er et af de bedste Vidnesbyrd om den store Indflydelse, Orienten gennem Fønikernes Handel havde paa græsk Metalkunst i det paagældende Tidsrum. For de i Grækenland fundne Attacher har man ikke noget fast kronologisk Holdepunkt; man har et sikrere Vidnesbyrd gennem de i italiske Grave fundne Stykker. Man har villet datere disse tilbage i 8. Aarhundrede f. Chr., men der er ingen Tvivl om, at Slutningen af 8. Aarhundrede maa være den øvre Grænse for Import af saadanne Attacher og Efterligning af dem. Afgørende er det, at man ikke har fundet Attacher i Forbindelse med Sager, der tilhører 8. Aarhundredes geometriske Stilperiode, og det er utvivlsomt rigtigt, naar det er fremhævet, at det stred mod den geometriske Periodes kunstneriske og aandelige Indstilling at finde Behag i disse orientalske Ting").

Store Bronzekummer som dem, Assur-Attacherne har været anbragt paa, havde allerede i mykensk Tid i sidste Halvdel af 2. Aartusind f. Chr. været yndede og ogsaa i geometrisk Tid efter den doriske Vandring, men altid uden Dekoration indtil den geometriske Stils seneste Periode, hvor man paa Lerkar finder saadanne

Kummer malet, smykket med Grif- og Løveprotomer. Samtidig finder man saadanne Dyreprotomer af Bronze, der ligesom Assur-Attacherne har været anbragt paa store Kummer, og de i Italien fundne Assur-Attacher er anbragt Side om Side med Dyreprotomer. De egentlige Assur-Attacher, altsaa de, som har et Menneskeprotom, synes kun at have været yndede i et ret kort Tidsrum. I nær Tilknnytning til dem har man derefter paa Bronzekummerne anbragt Attacher, der vel stadig havde Vinger og Fuglehale, men hvor Menneskehovedet er afløst af et Dyrehoved. Et smukt Exempel paa en saadan helt bevaret Bronzekumme, fundet i Cumae i Syditalien, findes i Antiksamlingen (Fig. 5)¹⁰⁾. Hankbeslagenes Slægtskab med Assur-Attacherne er her indlysende, selv om Tyrehovedet er kommet i Stedet for et Menneskehoved. Og her er den Bæring bevaret, der ogsaa paa Assur-Attacherne har været anbragt i Oversidens Øsken.

Antiksamlingens Assur-Attache med sit stærkt assyriske Præg hører uden Tvivl til de ældste af disse, men den er dog næppe ældre end Tiden omkring 7. Aarhundredes Begyndelse. Desværre bidrager den litterære Overlevering ikke afgørende hverken til at løse dens geografiske eller kronologiske Gaade. Men der er ingen Tvivl om, at Fønikernes Forbindelser i Grækenland har været afgørende, saaledes som de afspejler sig i de homeriske Digte Iliaden og Odysseen, der ganske vist i vore Dage betragtes som Enheder, men dog afspejler forskellige Kulturepoker, hvoraf den yngste og med Digteren samtidige er det orientalsk paavirkede 7. Aarhundrede. Selvfølgelig har Digteren mest hæftet sig ved de store Kostbarheder som den i Sidon udførte Sølvkumme, Achilles i Iliaden udsætter som Kamppris¹¹⁾ eller den tilsvarende med Guldrand, som var det kosteligste Stykke i Menelaos' Palads, skænket ham af Sidonernes Konge¹²⁾. Men ogsaa Bronzekummer har været højt værdsat. Ingen Beskrivelse røber, at der er Tale om Kar med Assur-Attacher som de her omtalte; nærmest kommer vel den store Bronzekumme med Grifhoveder, som Samierne ifølge Herodot for seks Talenter lod udføre og opstille i Heras Helligdom¹³⁾.

NOTER

1) Inv. Nr. 13258. Emil Kunze, Kretische Bronzereliefs, Stuttgart 1931, S. 268, 22, Beilage 6. E. Buschor, Die Musen des Jenseits, München 1944, S. 15, Fig. 4.

2) Anførte Værk S. 267 ff.

3) Jdl LII, 1937. Beiheft S. 72 ff.

4) Archaeologischer Anzeiger 1938, S. 437.

5) Anførte Værk S. 107 og 237 ff.

6) Se Chr. Blinkenberg, Lindiaka II—IV. Det Kgl. danske Vidensk. Selsk. Hist.-fil. Meddelelser XI, 4, 1926, S. 5 ff.

7) Inv. Nr. 10327. Chr. Blinkenberg, Lindos I, 553, Pl. 19.

8) H. L. Lorimer, Homer and the Monuments, London 1950, p. 71 med Note 3.

9) Jdl, anf. Sted S. 74, Note 1.

10) Inv. Nr. 4952.

11) 23, 741.

12) Odysseen 4, 615 ff.

13) IV, 152.

TO FYNske GRAVFUND FRA ROMERSK JÆRNALDER

Af H. C. BROHOLM

KVINDEGRAV FRA FAUERSKOV

I 1932 fremkom ved Grusgravning nær Fauerskov Mølle, Kjerte Sogn, Baag Herred, en Grav fra Ældre romersk Jærnalder, der aabenbart har rummet Liget af en Mand, som havde faaet et smukt Sæt romerske Bronzekar med i Jorden (Acta Archaeologica 1937, S. 168 ff.).

Da Grave af denne Art ofte er samlede paa større eller mindre Gravpladser, kunde man haabe paa flere Fund; og ved en Undersøgelse, som jeg i 1933 foretog for Nationalmuseet, fremdroges Vest for Fauerskov Mølle, i en Grusbanke, der falder ret stejlt ned mod Brande Aa, endnu en Grav fra samme Tid som den Aaret forud fundne, en Grav, der — saaledes som de medgivne Smykkesager viser — har indeholdt Liget af en Kvinde.

Graven, der var sænket 1,75 m ned i Undergrundens gule Grus, maalte 2,65 m i NØ—SV; Bredden var 1,30 m. Over hele Anlægget laa en ca. 1 m tyk Dyrge Haandsten, paa hvis Bund der observeredes et Leje af haand- og hovedstore Sten, som udgjorde en fast Brolægning. Rester af formuldet Træ, som fandtes herpaa — navnlig omkring Metalsagerne var Træstrukturen kendelig — viser, at Liget har været nedlagt i en Trækiste. Men af den døde fandtes ikke Spor. Dog tillader Iagttagelserne over de medgivne Sagers Placering at fastslaa, at den døde har været jordet ubrændt anbragt med Hovedet i Kistens SV.-Ende; og Forskydningen af Haarnaale og Perler viser, at Liget har ligget paa højre Side. I Gravens sydvestre Hjørne afdækkedes Skaarene af et mellemstort vaseformet Lerkar, der sikkert har indeholdt en Drik til den døde, og heri laa en Kop med Bunden i Vejret. Tæt N. for Vasen fandtes et Hankekar, hvis Øre var slaaget af, og faa cm N. for dette saas Skaalen af en romersk Bronzesi liggende med Bunden i Vejret, medens Halvdelen af det overbrudte Haandtag laa opad Hankekarret. Siens Bund, hvoraf en Del mangler, var dækket med Træ fra Kistelaaget, og herunder optoges Rester af 2 Drikkehorn, nemlig Dele af Mundingens Bronzebeslag, nogle profilerede Bronzeled, der aabenbart har været fæstet som Pynt paa Bæreremme af Læder, samt 2 smaa Bronzedopper, der har siddet paa Spidsen af Hornene; men af selve Hornet var intet bevaret. Hele dette Drikkestel har, saaledes som det var almindelig Skik, haft sin Plads ved Ligets Hoved; og ved Fødderne fandtes Rester af en Tættemasse af Harpix, der sikkert har siddet paa en Bark- eller Læderspand; thi som Bødker-

arbejde kan dette Kar i hvert Fald ikke have været udført, da der hverken konstateredes Hank eller Gjorde af Bronze.

Det øvrige Gravgoods udgjordes af Sager, der enten havde tjent som Smykker eller havde hørt til Dragten. Paa Hovedets Plads fandtes 3 Stangnaale af Sølv; de laa ret tæt sammen med Naalehovederne mod Vest og har aabenbart siddet i Haaret. Paa de to er Stilkene bøjet, og deres Hoved bestaar af en lille Knop; den tredie har en lige Stilk og et korsformet Hoved med Gennembrydning; opadtil og nedad findes profilerede Led. Denne Naaletype kendes fra flere Lokaliteter saaledes fra Vester Mellerup i Vendsyssel, hvor der er fremdraget et smukt Sølvfund, som kan dateres til omkring Midten af andet Aarhundrede. (F. N. A. 1943, S. 85 ff.). Af særlig Interesse er 3 Sølvfibulæ, hvoraf de to har en spinkel, profileret Bøjle afsluttet med en lille Knop, medens Bøjlen paa den tredie er baandformet og lige afskaaeren for Enden (Fig. 1). Denne Fibula har siddet paa Ligets højre Skulder, medens de 2 andre har været placeret henholdsvis paa venstre Skulder og paa den døde Bryst. Den sidste har rimeligvis baaret en med et Sølv S lukket Smykkekæde, der bestod af et lille, rundt Hængesmykke (Bulla) af Sølv, en Perle af Guldtraad samt et lille Antal Glasperler, der laa i 2 Grupper i Nærheden af Ligets Hals, hvor de aabenbart er trillet fra hinanden, da Snoren opløstes. To af Perlerne er aflange, blaa af Farve og formede som ganske tynde Rør; de andre er brungule Dobbeltperler; men af disse var de fleste forvitrede og kun nogle faa Stykker er bevarede. Omtrent midt i Graven fandtes en sluttet Fingerring af Bronze, der aabenbart har siddet paa den døde højre Haand; den er meget tarvelig, men ligner iøvrigt de Fingerringe af Guld, der ikke sjældent forekommer i Grave fra Romersk Jernalder. I Nærheden af den laa en Bronzegenstand med profileret Hoved, og omtrent ved Midjen fandtes foruden et ubestemt Bronzestykke et bøjleformet Remspænde af Bronze med Torn; det har aabenbart tjent til at lukke Livbæltet.

Fauerskov-Graven maa efter sit Indhold af Smykkesager dateres til andet Aarhundrede e. Chr. og er saaledes samtidig med den bekendte, i Nationalmuseet opstillede Kvindegrav fra Juellinge paa Laaland. Ganske vist er den fynske Grav betydelig fattigere udstyret end Juellinge-Graven; men Anbringelsen af de fundne Fibulæ viser, at de to Kvinder har været iført en Dragt af samme Type, da de blev begravede. Efter de af Margrethe Hald (Olddanske Tekstiler S. 369) foretagne Undersøgelser har Kvindedragten i Den romerske Jernalder været en med den doriske Peplos beslægtet Heldragt, der blev fæstet paa Skuldrene ved Hjælp af to Fibulæ og sammenholdt om Livet med et Bælte. Et velbevaret Exemplar af denne Dragt, men tilhørende Den keltiske Jernalder, er fremdraget i Huldremose paa Djursland. Fauerskov-Graven har saaledes en ikke ringe videnskabelig Værdi og indtager en smuk Plads blandt de fynske Fund fra Ældre romerske Jernalder.

Fig. 1. Fibulæ af Sølv i Kvindegraven fra Fauerskov.

MANDSGRAV FRA HAAGERUP

I September Maaned 1932 fremdroges paa Gaardejer H. G. Nielsens Ejendom Glædemark ved Haagerup, Brahetrolleborg Sogn paa Fyn den rigt udstyrede Grav, som vi nu skal gøre til Genstand for Undersøgelse.

Findestedet er en høj Morænebakke, der bestaar af Grus overlejret af et ca. 2 m tykt, fedt Lerlag. Gennem flere Aar var der i Bakken gravet Grus, som anvendtes til Støbning af Cementvarer; og da man i April Maaned fjærnedede Overjorden fra Bakkens Sydside, stødte man paa store Sten, der dannede 2 Rækker. Lodsejeren, som antog, at disse repræsenterede en Grav, forbød Arbejdsmand Hans Jørgensen at fjærne disse; men da Arbejdet genoptoges om Efteraaret blev Stenene ved en Misforstaaelse alligevel brudt op, hvorved der fremkom en Del Oldsager. Lodsejeren underrettede derefter Lærer H. C. Frydendal, Krarup, om Fundet, og denne sendte Meddelelsen videre til Museumsinspektør Johannes Olsen, Svendborg Amts Museum, som efter en telefonisk Konference med Nationalmuseet gav sig til at udgrave Graven, saa at Undersøgelsen var helt afsluttet, da jeg et Par Dage senere kom til Haagerup for at lede Udgravningen. Desværre blev der saaledes ikke Lejlighed til at opmaale og fotografere Fundet in situ; den følgende Redegørelse for Gravens Form og Oldsagernes Placering bygger derfor paa de Meddelelser, Udgraveren og hans Hjælpere har givet mig; og skønt de forskellige Beretninger, jeg fik, ikke stemmer overens i alle Detailler, giver de dog i det store og hele et troværdigt Billede af Forholdene og bekræftes ved Betragtningen af de fundne Sager.

Graven var sænket ca. 2 m ned i Morænebakkens Ler, og dens Bund laa kun nogle faa Centimeter over Gruset. Den bestod af en Trækiste, af hvilken formulerede Rester konstateredes i Sider og Bund, navnlig under Bronzesagerne, hvis Oxyd havde virket konserverende paa Træet. Omkring Kisten var anbragt en Del store Sten, 4—6 i hver Side. De vendte en flad Side indad; og mod Syd laa en større Sten henover Endestenene. Gravrummet var dækket med Planker, som, da det aabnedes, endnu til Dels holdt Jorden oppe, saa at Karrene ikke var blevet trykkede sammen eller fyldt med Jord. Gravanlægget maalte 2,50 m i N.—S., og Bredden var 1,65—1,75 m. Den døde var begravet ubrændt, og det stærkt opløste Skelet laa med Hovedet i Syd, Fødderne mod Nord, hvilende paa højre Side. Kraniet var faldet sammen, og Ansigtet vendte opad. Armene var bøjede og Hænderne laa omtrent ud for Ansigtet. Benene var ligeledes bøjede, mest det højre, der var trukket op mod Ligets Bryst; over det laa det venstre, som var mindre bøjet. Som nævnt var Skelettet meget opløst; dog kunde Læge K. Fischer-Møller ud fra de bevarede Rester fastslaa, at de havde tilhørt en Mand i Alderen 45—50 Aar, ca. 176 cm høj.

Graven var meget vel udstyret, baade med fremmede Importvarer og med Sager af hjemlig Tilvirkning. Da man gravede den dødes Hænder fri, fremkom en Guldring; men det lykkedes ikke at fastslaa, paa hvilken Finger den havde siddet. Under højre Underkæbegren laa et Stykke Guldtraad oprullet i Spiral (Fig. 2 d); det er af den Slags, der almindeligvis betegnes som Betalingsguld, og som paa et Tidspunkt, da Mønter endnu var ret sjældne, udhuggedes og tilvejedes, naar man

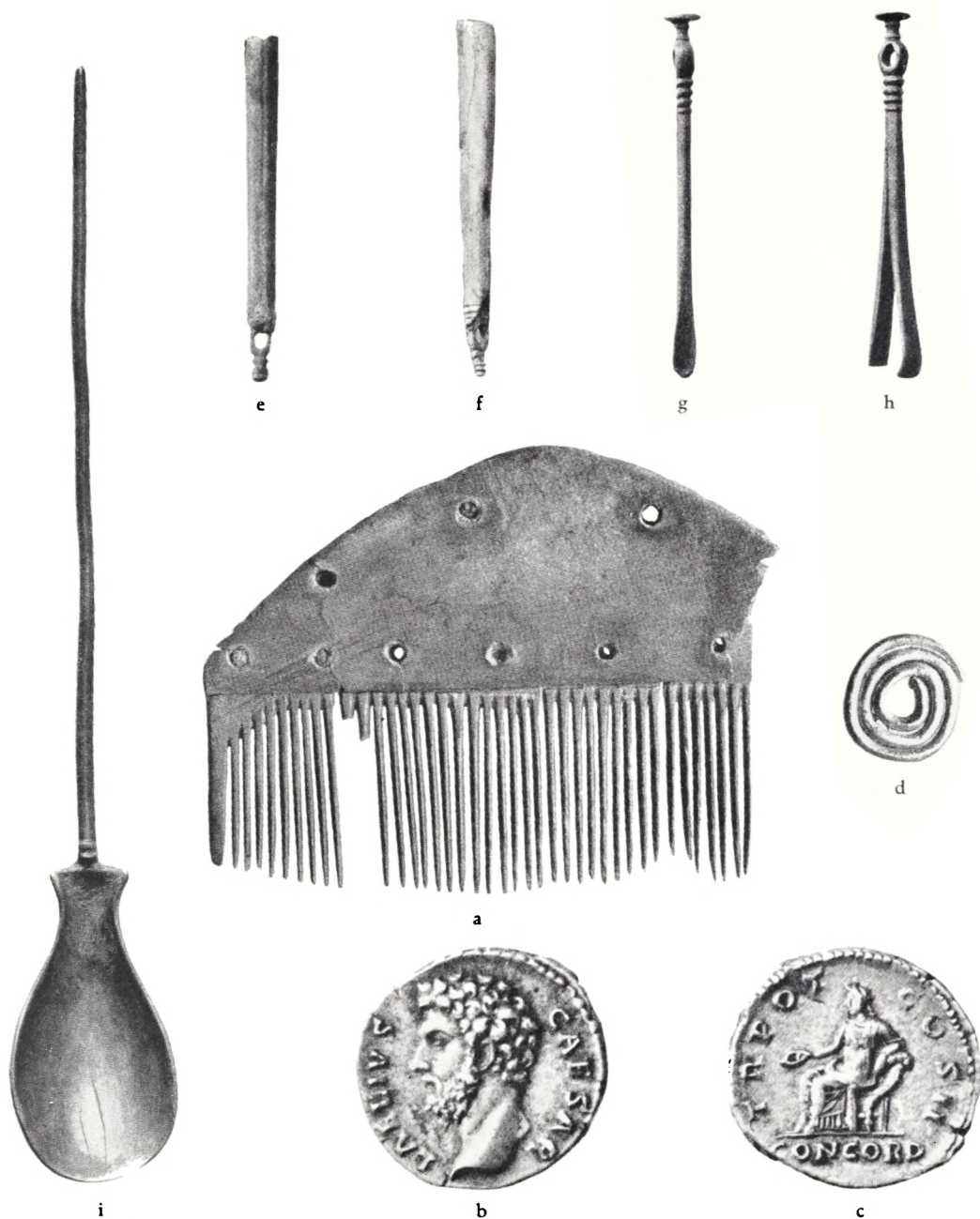

Fig. 2. Smaasager fra Haagerup-Graven. a. Benkam. — b—c. Mønt slaaet 137 e. Chr. Forsiden: L. Aelius Caesar. Bagsiden: Concordia med Offerskaal i højre Haand. d. Betalingsguld, der sammen med Mønten laa i den dødes Mund. e—f. Hængeprydelser til et Bælte. g. Øreske. h. Pincet. i. Romersk Ske. b—c 2 : 1. Resten 1 : 1.

handlede. Nær denne Guldspiral, aabenbart oprindelig i Ligets Mund, laa en Sølv-mønt (Fig. 2 b—c), en romersk Denar slaaet af L. Aelius Caesar 137 e. Chr. Det i Graven fundne Exemplar var meget daarligt bevaret; Fig. 2, b—c gengiver et smukkere af samme Type i Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. Paa den ene Side findes Kejserprinsens Billede og Indskriften L. AELIUS CAESAR; paa den anden ses Concordia og Ordene TR[IBVNICIA] POT[ESTATE] C O S. II. CONCORD[IA]. Gudinden er fremstillet siddende; i den højre, fremstrakte Haand holder hun en Offerskaal (patera), den venstre hviler paa et paa Jorden anbragt Overflødighedshorn. (Breitenstein: Romerske Møntfund fra Fyn, Numism. Aarsskr. 1943, S. 3). Mønter og Betalingsguld er fundet under samme Omstændigheder i flere danske Grave fra Jernalderen; og vi har tydeligt nok her en Mindelse om den hos Grækere og Romere almindelige Skik at medgive den døde en Obol som Betaling til Charon, der færgede de døde over Styx; men at vore nordiske Forfædre skulde have nogen klar Forstaaelse af, hvad denne Skik betød, turde være meget tvivlsomt. Naar Obolen anbragtes i den dødes Mund, var det fordi man, som det fremgaar af flere Steder i Litteraturen, til daglig ofte anvendte Munden som Opbevaringssted for Smaapenge, en mere praktisk end tiltalende Skik. Ved Bæltstedet fandtes 2 Sølvhængedopper, 5 cm lange (Fig. 2, e—f); lignende forekommer i de store Mosefund, og de har sikkert siddet paa et i Enderne opslidset Læderbælte. Ved Bæltstedet optoges ogsaa en Øreske og en Pincet af Sølv (Fig. 2, g—h), der sammen med den noget fragmenterede Benkam (Fig. 2, a) har været anvendt ved Toilettet. Kammen opgaves at have ligget inde i den store Kedel, hvilket ikke lyder troligt; iøvrigt tilhører den en Type, der baade træffes i Gravene og i de store Mosefund. Tænderne er udskaarne af mindre Benstykker og samlede ved Hjælp af to Plader, der er nittede fast med Bronzenagler.

Arbejdsmanden var begyndt Opbrydningen af Stenene i Gravens Nordende, og her fremdroges følgende Sager: En stor Bronzekedel, inden i hvilken der stod en mindre Bronzekedel. I denne var stillet en Sølvskaal, der indeholdt et Glaskar, og henover dette laa en Si indstucken i en Bronzeøse; Skafterne paa disse ragede op over Kedlens Rand. I den store Kedel laa desuden en Sølvske, og Øst for Kedlen stod en Træspand, der indeholdt et lille Lerkar. Skaar af et større Lerkar fandtes NV. for Kedlen. Om Placeringen af en Jærngenstand, 9,2 cm lang, ca. 2 cm bred med Bronzebelægning paa den ene Side, vides intet. Mellem Kedlen og Træspannden laa endelig en Del Dyreknogler, der antagelig har været anbragt paa en Træbakke. Dr. phil. Magnus Degerbøl har undersøgt dem og udtaler, at de stammer fra et ret ungt Faar.

Da Grave af denne Art ofte forekommer i Forbindelse med flere andre fra samme Tid, foretog jeg i Sommeren 1933 en Undersøgelse af Pladsen. Der fandtes imidlertid ikke flere Grave; derimod fremdroges et Par gravlignende Stenlægninger, som — forudsat de er samtidige med Mandsgraven, de indeholdt ingen Sager —, kan være anbragt i Nærheden af denne i den Hensigt at lede Gravrovvere paa Vildspor.

Haagerup-Graven, som sikkert har rummet Liget af en Stormand, føjer sig baade efter sin Form og sit Indhold naturligt ind i Rækken af de rigt udstyrede Grave.

Fig. 3. Bronzekedel fra Haagerup. 1 : 3.

der navnlig kendes fra Fyn og Sjælland; og allerede en flygtig Betragtning af Gravgodset viser, at den stammer fra det Tidsrum af Oldtiden, man benævner Yngre romersk Jernalder.

Som i Hovedparten af de samtidige Grave spiller Tilbehøret til Drikkestellet en særlig Rolle; og i Haagerup-Graven bestaar det saavel af hjemlige som importerede Genstande. Til den første Kategori hører de to Lerkar, begge simple, hankeløse Kopper af graalig Lermasse, den ene 6, den anden 11 cm høj; Dekorationen paa Skulderen bestaar af lodrette Streger vekslede med indtrykte Punkter og Rosetter, Motiver der er særdeles almindelige i Yngre romersk Jernalder. Af hjemlig Tilvirkning er ogsaa den 16,3 cm høje cylindriske Træspand, der er udført i Bødker-teknik. Den er samlet med 3 Gjorde af Bronzeblik, har Mundingsrand af Bronze samt to korsformede Hankebeslag, hvori der sidder en Hank med udvidet Parti paa Midten til Støtte for Haanden. Haagerupspanden var noget defekt, men da Typen kendes fra adskillige Grave fra denne Tid, har en Rekonstruktion af den ladet sig udføre med fuldkommen Sikkerhed.

Resten af Drikkestellet bestaar af romerske Sager, blandt hvilke de to hankeløse brede Bronzekedler er de mest fremtrædende. De tilhører begge samme Type, med udadbøjet Mundingshank og let indknebet Bundparti. Den ene (Fig. 3) er 21,5 cm høj, 34 cm over Munden, 27 cm over Bunden, medens de tilsvarende Maal paa den anden er 17, 26 og 18,5 cm. Der kendes et stort Antal Kedler af denne Art, der efter det Omraade, hvor de hyppigst forekommer, Danmark, Sverige og Østnorge, som oftest benævnes Østlandstypen. De yngre Exemplarer er sikkert ud-

Fig. 4. Øse og Si fra Haagerup. Nederrhinske Bronzearbejder. Ca. 1 : 2.

gaaede fra provincialromerske Værksteder, der antagelig har ligget i Nedre Germanien eller Gallien.

Samme Proveniens har ogsaa Vinøsen og Sien (Fig. 4), der tilhører en Type, som forefindes ganske almindeligt i danske Grave fra Yngre romersk Jernalder sammen med andre provincialromerske Bronzesager, medens Typen ikke kendes fra italiske Fund. Vinøse og Si forekommer ogsaa meget hyppigt i Fund fra Ældre romersk Jernalder, hvor de — ligesom i Yngre Romertid — udgør et Sæt, idet Sien passer ind i Øsen, medens Skafterne har samme Længde. Haagerup-øsen er 13,2 cm i Tværmaal, Sien lidt mindre, og Skafterne er 14 cm lange. I Henseende til Type afviger de yngre Stykker betydeligt fra de ældre Exemplarer : paa hvilke Skaalen gerne er halvkugleformet og Skaftet smalt, næsten aarebladformet, medens de yngre har en retvægget Skaal og et fladt, noget bredere Skaft med Fremspring omtrent paa Midten. Og medens de ældre Stykker ikke sjældent

bærer Fabrikantnavne indstemplede paa Skafterne, mangler saadanne ganske paa de yngre : de synes altsaa gjort med Henblik paa Salg til Germanerne, hvem Navnet paa Fabrikanten ikke gav nogen Garanti for Arbejdets Kvalitet, hvorfor det uden Skade kunde udelades. Alligevel er disse Sier og Øser ingenlunde ringe Arbejder, og Gennembrydningen af Siens Skaal er, som Fig. 5 viser, gjort saaledes, at Hullerne danner et smagfuldt Mønster. Et Tilbehør til Drikkebordet er ogsaa den smukke 15,6 cm lange Sølvske (Fig. 2, i), der har et tyndt, trindt Skaft ; Bladet er fortil bredt afrundet, medens Partiet mod Skaftet er noget

Fig. 5. Mønsteret i Haagerups Siens Gennembrydning. Ca. 1 : 2.

Fig. 6. Sølvskåle af beskægtet Type; antagelig er begge galliske Arbejder. Skaalen a—b er funden i Haagerup-Graven. Skaalen c—d tilhører sammen med 3 lignende Chaoucre-Fundet og opbevares i British Museum i London. Ca. 1 : 2.

indknebet. Lignende Sølvskæer forekommer almindeligt i Fund i Italien; i Norden er romerske Skæer derimod store Sjældenheder, og fra Danmark kendes foruden Haagerupskæen kun eet Exemplar, ligeledes af Sølv; det er funden i en anden fynsk Grav, ved Aarslev (F. N. A. 1940, S. 87 ff.).

Sølvkar hører i de danske Gravfund til de sjældnest forekommende Sager, og det i Haagerup-Graven fremdragne, en lav Skaal af Sølvblik uden Fod (Fig. 6, a—b), skiller sig baade ved sin Form og sin Dekoration fra de øvrige i Danmark fundne Exemplarer. Haagerupskæen er 5,5 cm høj, 11,3 cm i Tyærmaal. Under Munden findes en dobbelt Punktrække, men iøvrigt bestaar Dekorationen af 3 Rækker Cirkler afbrudt af Figurer dannede af 3 lodrette Linier, begrænsede foroven og forneden af vandrette Linier. Ornamenterne er alle slaede ind fra Ydersiden, og i hver af Cirklerne ses paa Skaalens Inderside et ophøjet Centrum, der viser, at Fortegningen er udført med en Passer, men Cirklerne er hverken lige

store eller lige omhyggeligt gjort. Paa Skaalens Bund findes kraftige Mærker af Oxyd fra Bronzekedlen, hvori Sølvskaalen stod.

Haagerupskaalen er afgjort ikke noget italisk Arbejde; dens simple Form og barbariske Ornamerter viser, at den er et provinsielt Produkt. De nærmeste Paralleler, der er mig bekendt, stammer da ogsaa fra Gallien.

I 1883 fremdroges paa en Mark nær Montcornet, Depart. Aisne et anseligt

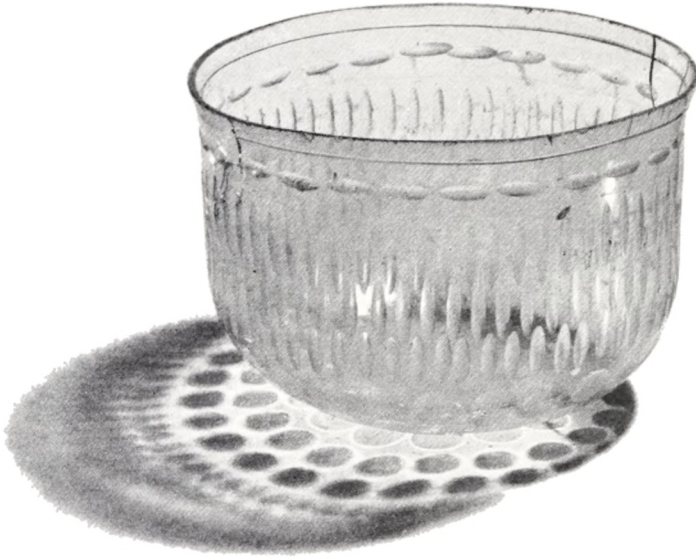

Fig. 7. Facetslebte Kar af gennemsigtigt Glas, fra Haagerup. Ca. 1:2.

Fund, Chaoucre-Fundet, som nu opbevares i British Museum. Foruden nogle Mønter fandtes 39 Genstande, hvoraf de 6 er af Bronze, Resten af Sølv. H. C. Walters (Catalogue of the Silver Plate in the British Museum S.38) daterer Fundet til 2. Aarh. men mener, at det antagelig først er blevet nedlagt i Jorden i 3. Aarh. i de urolige Aar under Gallienus' Regering. Blandt Chaoucre-Fundets Sølvservice findes 4 Skaale uden Fod (Nr. 157—160), der er meget nært beslægtede med Haagerupskaalen, idet Dekorationen ogsaa her bestaar af udvendig fra slaaede runde Figurer samt Fyldornamerter af forskellig Art, Sildebensmønstre, Perlerækker o. lign. To af disse Skaale er ganske ens (Nr. 159—160), rigere dekorede og bedre konserverede end de to andre. Fig. 6, c—d viser den ene (Nr. 159): den har under Munden et bredt Baand af indslaaede, lodrette, ovale Punkter, samt en af Linier begrænset Række vandret liggende Punkter. Derefter følger en Række runde Figurer, og om Bunden en Bladranke med Vinløv og indprikkede Druer samt en Dekoration af Straaler.

Ogsaa i Chaoucre-Fundet skiller disse 4 Skaale, som antagelig er hjemmegjorte, gallske Arbejder, sig klart ud fra de rent romerske, fortrinligt udførte Sager, hvoraf Fundet hovedsagelig bestaar. Haagerupskaalen maa herefter bestemmes som et Produkt af den gallske Metalindustri.

I Gallien tør man maaske ogsaa søge Hjemstedet for det Glaskar, der var anbragt inde i Sølvskaaen (Fig. 7). Det er en lav Skaal af en gennemsigtig, næsten klar Glasmasse, 7 cm høj, 10,5 cm i Tværmaal foroven. Under den let udadbøjede Munding findes en fin Linie og en Række vandretstillede, smaa spidsovale Facetter. Samme spidsovale Facet, anbragt i 3 lodrette Rækker, udgør Hoveddekorationen paa Karrets Side, medens der om Bunden er indsløbet 3 Rækker runde Facetter.

Skaale af denne Type kendes f. Ex. fra Gravpladsen i Himlingøje; de er ved deres Dekoration knyttet nær til de facetdekoreerede, høje Bægre af grønt eller gulligt Glas, der forekommer ret almindeligt i Grave fra Yngre romersk Jernalder (se iøvrigt min Bog: Danmark og Romerriget (1952), hvor navnlig Glasvarerne er udførligt omtalt og beskrevet).

Det interessanteste Stykke i Haagerup-Graven er dog den svære Guldring, der ved Fig. 8a—b er vist i to Stillinger. I det ottekantede, aftrappede Parti paa Oversiden, er indfattet en blaa Gemme, der bærer en Fremstilling af en ung Mand. Fig. 9 viser dette Parti noget forstørret. Han er fremstillet nøgen; kun Overkroppen er dækket af en kort Kappe, hvoraf en Snip falder ned bag Ryggen. Han hviler paa venstre Ben, medens det højre er let bøjet, og holder i den fremstrakte højre Haand en halvkugleformet Genstand med 3 Pigge paa Toppen; i den venstre bærer han noget, der ligner en Gren; men her findes en Beskadigelse af Stenen, der vanskeliggør Opfattelsen af, hvad det egentlig er, den unge Mand holder i Haanden. Da Fundet kom for Dagen, tydede Poul Fossing Fremstillingen som Bonus Eventus; men de Afbildninger af denne Skikkelse, der er mig bekendt, afviger saa betydeligt fra Haagerupringens, at jeg ikke tror, at denne Tolkning lader sig opretholde; men det er ikke lykkedes mig paa romerske Sager at finde Paralleler til den unge Mand, der kan give en sikker Forklaring af Figuren. Guldringens svære Bøjle har paa Oversiden op til det ottekantede Parti to trekantede Udvidelser dekoreerede med Volutter og med en noget opløst Bladranke. Undersiden af Bøjlen, der støder op til det trekantede Parti, er ligeledes dekoreret; men Indersiden er glat.

Skønt Haagerupfundet, som nævnt ovenfor, tydeligt nok tilhører Yngre romersk Jernalder, er det ingenlunde let at give en nøjagtig Tidsfæstelse af det. Ganske vist yder Tilstedeværelsen af den romerske Denar fra 137 en Terminus post quem for Anlæggelsen af Graven; men selv en flygtig Betragtning af Sagerne vil vise, at de er betydelig yngre. Men hvor meget? Ja herom giver ingen af dem nogen klar Besked, idet baade de fremmede og de hjemlige tilhører Typer, der har været i Brug gennem et ret anseligt Tidsrum. Dette gælder saaledes Sien og Øsen, der i danske Grave forekommer helt ned i sidste Halvdel af 3. Aarh.; det gælder Glasset og Kedlerne, der synes at have samme Levetid; og det gælder endelig de hjemlige Produkter, Lerkarrene og Træspannen, hvilke Typer man kan træffe lige fra Begyndelsen og indtil Slutningen af 3. Aarh.

Sølvskaaen synes, efter hvad der er sagt om Chaoucre-Fundet, at være gjort i 2. Aarh., uden at man dog vil kunne præcisere Dateringen nøjere, og Guldringen

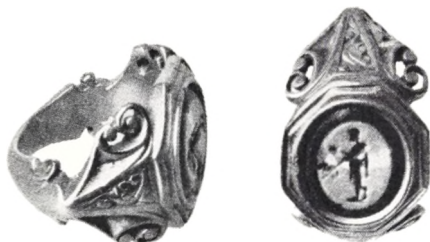

Fig. 8. a—b Guldringen fra Haagerup. 1 : 1.

tør antagelig henføres til Slutningen af første eller Begyndelsen af andet Aarh. Selvfølgelig er der endnu en Ubekendt, idet ingen kan sige, hvorlænge de forskellige Sager har været i Brug, før de kom i Jorden; men da ingen af dem viser Spor af langvarig Benyttelse, vil jeg skønsvi anslaa 50 Aar som Maximum. Efter en Sammenligning med beslægtede Fund i Nationalmuseet vil jeg være tilbøjelig til at antage, at Haagerup-Graven maa være anlagt en Gang mellem sidste Fjerdedel af andet og første Fjerdedel af tredje Aarh. e. Chr. eller med andre Ord i Tiden mellem 175 og 225.

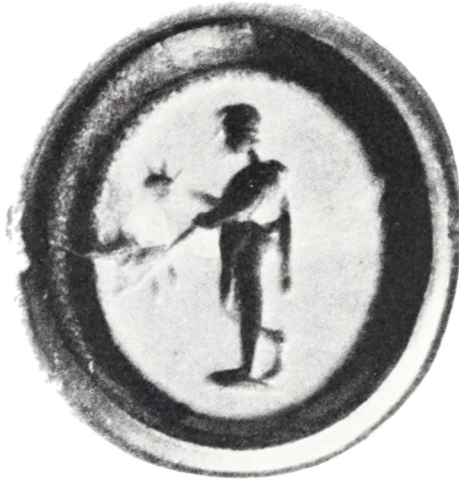

Fig. 9. Guldringen fra Haagerup. Forstørret Gengivelse af Figuren paa Gemmen. Ca. 3 : 1.

Fig. 1. Porsmose-mandens kranium med bennpilen siddende som da den for godt 4000 aar siden blev afskudt.

SKELETFUNDET FRA PORSMOSE VED NÆSTVED

Af C. J. BECKER

TIL trods for at man nu er ved at komme lidt paa afstand af krigsaarenes og efterkrigstidens storstilede udnyttelse af tørvemoserne, er den videnskabelige bearbejdelse af det vældige arkæologiske materiale, som ved den lejlighed kom for dagen, saa langt fra afsluttet. Der arbejdes ikke alene med de store, systematiske undersøgelser; rundt om i vore museer ligger endnu mange smaa fund, som fortjener at blive omtalt. Om et af dem skal der fortælles lidt i det følgende.

Engang i august 1946 fik Nationalmuseet fra arbejdsmand Aksel Pedersen i Næstved besked om, at han ved tørveskæring i den store Porsmose havde fundet nogle menneskeknogler, og at der sad en pilespid i en af dem. Det lød lovende, og da forf. til disse linier derefter besøgte stedet, viste det sig, at et paa mange

maader gaadefuldt og paa sin vis enestaaende oldtidsfund takket være finderens forstaaelse var blevet reddet.

Porsmosen er en del af det mange hundrede ha store mosedrag nord for Næstved, hvis mest kendte del er Holmegaards mose. Godt 2 m under mosens overflade og spredt over et omraade, der var et par meter paa hver led, var her fundet forskellige skeletdele af to mennesker. Af det ene var kun bevaret nogle faa rester, medens det andet var repræsenteret ved et større antal knogler, bl. a. den øverste del af brystbenet, som var gennemboret af den omtalte pil. Som fig. 2 viser, sidder pilen endnu, som da den engang i fortiden blev skudt ind i knoglen. Heldigvis sørgede finderens for, at den fik lov til at sidde urørt, og det har heller ikke ved fundets senere behandling været nødvendigt at tage den ud.

Ved det første besøg i mosen var der ikke meget at gøre, idet pumpen, som skulde holde den store tørvegrav fri for vand, samme morgen var brudt sammen. Og da kraftige regnskyl havde gjort læggepladsen ufarbar, hastede det ikke med at komme i gang igen. Det niveau, som knoglerne var fundet i, var allerede ved at være under vand, men det lykkedes dog at finde en armknogle siddende urørt i tørvegravens væg og her at faa udtaget prøver til pollenanalytisk bestemmelse. Derimod kunde der ikke graves ind efter de manglende dele af skeletterne, men stedet blev afmærket, og det var meningen at udgrave resten af fundet, naar arbejdet atter kom i gang. Da dette skete en halv snes dage efter, fik museet af forskellige grunde ikke den ventede besked, men paa det afmærkede sted fandtes ganske rigtigt kraniet og en halv snes af de manglende knogler til det ene skelet. De blev omhyggeligt samlet sammen af arbejderne, og kraniet, der havde særlig interesse ved at være gennemboret af endnu en pil, havnede paa det lokale museum. Saa snart Nationalmuseet fik besked om sagen, blev forf. atter sendt til mosen for at indsamle oplysninger om fundet. Der fremkom dog ikke mere af interesse og heller intet, da tørvegravningen en uges tid senere atter passerede stedet. Takket være Næstved Museums ledelse er hele fundet nu samlet paa Nationalmuseet.

Skal man forsøge at danne sig et billede af, hvad der skjuler sig bag et fund som dette, har man tre muligheder. Antropologien kan give oplysninger om skeletterne, en pollenanalytisk undersøgelse kan afsløre alderen og naturforhold paa stedet, og arkæologien skulde gerne paa basis af undersøgelser af findestedet og en bestemmelse af pilespidserne kunne indpasse fundet i dets kulturmilieu.

Dr. med. K. Bröste har undersøgt skeletdelene, og paa grundlag af rapporten herom kan det siges, at der som tidligere nævnt foreligger dele af to individer. Af det ene er kun bevaret nogle stumper af kraniet, der stammer fra et stort barn. Da de hører til de først fundne sager, ved man ikke noget sikkert om fundforholdene og kan derfor heller ikke sige noget om, hvor gamle de er. De behøver ikke at have noget med det øvrige fund at gøre og er maaske adskillige aarhundreder ældre eller yngre end dette. Det er derfor sikrest at lade dem helt ude af betragtning.

Der kan næppe være nogen tvivl om, at alle de andre knogler i fundet — stadig ifølge dr. Bröstes rapport — hører til eet og samme skelet, selv om de laa noget

spredt i mosen. Den døde har været en voksen mand, ca. 35—40 aar gammel og ret kraftig. Hans højde er efter lemmeknoglerne beregnet til ca. 1,66 m. Hovedformen er langskallet og af saakaldt nordisk type. Forskellige steder paa lemmeknoglernes ledflader ses smaa forandringer svarende til spor efter kronisk ledbetændelse.

Pilespidsen i kraniet er 106 mm lang. Den er gaaet igennem højre næsebor og den haarde gane og sidder nu fastkilet her (se fig. 1), saa 43 mm af spidsen rager ind i mundhulen.

Den er trængt ind i retning ovenfra, forfra, medialt — bagud, nedad og lateralt til højre. Der er ingen læsion af underkæben, idet pilespiden sidder inden for dennes tandrække. Paa forsiden af overkæben ses et spaltebrud (synligt paa fig. 1) udgaaende fra næseaabningen paa højre side og ned gennem den nu tomme alveole af en af fortænderne (som antagelig er gaaet tabt ved optagelsen sammen med de øvrige manglende tænder). Bruddet er forårsaget af pilen, og der ses ingen helingsforandringer. Læsionen har næppe været direkte dødelig.

Den anden pil har gennemboret den øverste del af brystbenet (manubrium sterni). Den er gaaet igennem helt oppe mellem ledfladerne til nøglebenene i retning forfra, medialt — nedad, bagud, lateralt til venstre. Pilens spids er trængt 55 mm ind i brysthulen, hvor den sikkert har ramt de store aarstammer og andre livsvigtige dele og herved givet anledning til en meget hurtig død.

Selv om det som allerede nævnt ikke var muligt at foretage nogen egentlig udgravning paa findestedet, lykkedes det dog med sikkerhed at faa konstateret to forhold, som er af væsentlig betydning for fundets forstaaelse. For det første laa resterne af skelettet spredt over et omraade paa ialt 3—4 m, og for det andet var lagfølgen i mosen urørt hen over de knogler, som ved museets besøg paa pladsen fandtes siddende i tørvegravens væg. Skelettet har med andre ord ikke været gravet ned i mosen og maa derfor være samtidig med det lag, det var indlejret i. Til en pollenanalytisk bestemmelse af dets alder blev der taget prøver af tørvemassen umiddelbart over fundlaget og fra det indre af kraniet.

Afdelingsgeolog, mag. scient. J. Troels-Smith har foretaget en nærmere undersøgelse af de to prøver og siger bl. a. herom: „For begge Prøver gælder det, at Pollen af Vejbred forekommer i betydelige Mængder (henholdsvis 0,7 % og 1,0 %), hvilket viser, at Prøverne er yngre end Agerbrugets Indførsel. Overensstemmende hermed er Ælmpollenets Procenter lavere end Lindens, der atter igen er lavere end Askens. Pollen af Vedbend er slet ikke fundet. Disse sidste Forhold i Forbindelse med Mangelen paa Pollen af Bøg og Avnbøg viser med Sikkerhed, at Prøverne stammer fra Subboreal-tiden. Nærmere Datering inden for dette Tidsrum

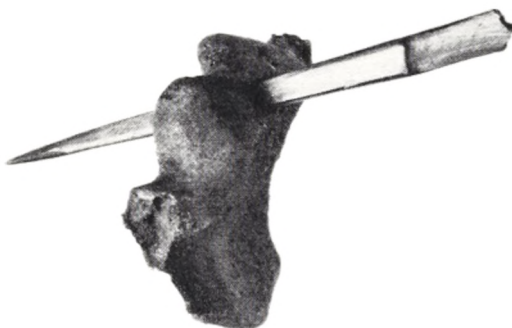

Fig. 2. Den øverste del af brystbenet fra Porsmose. Knoglen er gennemboret af en bispil. Ca. 2:3.

vanskeliggøres ved, at der ikke foreligger et Pollendiagram fra Fundstedet. Den relativ ringe Mængde Pollen af urteagtige, vindbestøvende Planter (henholdsvis 8 % og 10 %), tyder dog paa, at Prøverne stammer fra Periodens Begyndelse.

Angaaende de Forhold, hvorunder Prøverne er dannede, viser den rigelige Forekomst af Sumpplante-pollen (Vandskræppe, Bukkeblad, Mjødurt, Kattehale, Bittersød Natskygge m. fl.), at de maa være aflejrede — i Vand — inden for et Rørsump-Område eller i saadants umiddelbare Nærhed. Et Forhold, der ligeledes tyder paa udstrakte Rørsump-Områder paa dette Tidspunkt, er den rigelige Forekomst af Ellepollen (henholdsvis 74 % og 63 %).“

Efter de ovenfor omtalte to undersøgelser stammer skeletdelene saaledes fra en voksen mand, der engang i begyndelsen af yngre stenalder er blevet dræbt af pileskud; liget er faldet eller kastet i vandet, hvor det har drevet om, til det er gaaet i opløsning paa lavt vand, antagelig i nærheden af søens bred.

Tilbage staar saa at se paa pilespidserne. De er begge udskaaret af ben og henholdsvis 106 og 127 mm lange. Typen er den samme, selv om det ene stykke nærmest er firkantet og det andet næsten cirkelrunt i tværsnit. En vigtig enkelthed er skafttungen, der er tilskaaret fra to sider som en bred, flad tap. Tappen har været sat fast i pilstagen, som sikkert har været af træ og derfor ikke bevaret.

Uheldigvis var saadanne pile praktisk talt ukendte, før Porsmosefundet kom for dagen. Lige saa interesseret man normalt er i nye oldsagsformer, lige saa uønskede er de saa at sige i forbindelse med fund, hvor man netop skulde slutte sig til fundets art ud fra oldsagsformerne.

Helt ukendt kan man nu ikke kalde formen. En gennemgang af Nationalmuseets samlinger bragte i hvert fald tre lignende stykker for dagen, og siden er der i sjællandske mosefund dukket endnu to frem. To af de førstnævnte er vist i fig. 3. Til venstre ses et brudstykke af en trind pil med den typiske tap til skaftet. Det laa som eneste gravgods blandt mindst tre skeletter i et dyssekammer i den lille nord-sjællandske skov Stasevang ved Hørsholm. Graven var en langdysse af ældre form, men erfaringer fra andre fund viser, at man blev ved med at anvende saadanne kamre gennem det meste af stenalderen. Naar der ikke er fundet andet i dyssen fra Stasevang, kan man derfor ikke være helt sikker paa, fra hvilket afsnit af stenalderen pilen stammer.

Den lange pilespid til højre paa fig. 3 er fortrinligt bevaret, men stammer ogsaa fra gammel havbund i den nu udtørrede Vaalse vig paa Falster. Det er et enkeltfund, og det samme gælder museets sidste stykke, som man endda ikke kender det nøjagtige findested paa.

De to nye eksemplarer stammer fra moser ved henholdsvis Kulsø nær Vordingborg og Søsøm i Nordsjælland. Ogsaa de maa betegnes som enkeltfund, selv om der i de samme moser er fundet adskilligt andet.

Vigtigere er det, at forf. nyligt er blevet gjort opmærksom paa et endnu upubliceret fund fra en stenalderboplads i omegnen af Oldesloe i Holsten. Her laa en saadan pilespid sammen med oldsager dels fra ertebøllekulturen og dels fra den saakaldte tragtbægerkultur, d. v. s. samme neolitiske kultur, som er eneraadende i Danmark i første halvdel af yngre stenalder. Pilespiden fra Oldesloe maa høre sammen med en af de to kulturer, og da man fra danske fund er særdeles godt

underrettet om ertebøllekulturens benredskaber og endnu ikke har fundet en saadan pilespids her, er det sandsynligst, at den skal placeres i den anden gruppe. Naar man ikke før er stødt paa den slags vaaben i de store, tidlig-neolitiske bopladsfund, kan det skyldes, at redskaber af ben og lignende materialer overhovedet er sjældne her, fordi bevaringsforholdene i de fleste tilfælde ikke har været gode nok.

Efter alt at dømme hører de lange, her behandlede bennpile til tragtbægerkulturen. Er dette rigtigt, maa man regne med, at denne kulturgruppes bærere har raadet over en kraftig og effektiv bue. Ikke alene er pilene ret svære, men den kraft, hvormed de er drevet ind i Porsmose-skelettet, taler tydeligt nok. Med andre ord faar vi paa den maade ikke blot placeret en ny oldsagsform, men tillige en vigtig oplysning om de første danske agerbrugeres bevæbning. Saa vidt man ved, er disse folk fremmede her i landet, og naar de møder op med en selvstændig form for pilespidser, maa de ogsaa ved deres indvandring have kendt buen. Hidtil vidste man blot, at de nye folk brugte samme spinkle pilespidser af flint (tværpile) som landets gamle beboere, ertebøllefolkene, og at de antagelig havde overtaget formen fra disse. Men naar pilespidserne blev kopieret kunde buen selv ogsaa godt være et kulturlaan. Til forstaaelse af hvad der foregik ved vore kyster for godt 4000 aar siden, er et spørgsmaal som det her berørte ikke uden betydning. Naar de indvandrede agerbrugere besad et vaaben, der ikke var ringere end den gamle jægerbefolknings, kan man her have en af forklaringerne paa, at de nye folk slog sig ned, omtrent hvor de vilde.

Fra andre fund og undersøgelser vides det, at de to folk levede side om side her i landet gennem lang tid, sikkert flere aarhundreder. Fra selve Porsmosen og dens nærmeste omgivelser kendes spor efter dem begge. Men om det nu omtalte skeletfund skal ses paa baggrund af den spænding, der forstaaeligt nok kan opstaa mellem folk med forskelligt erhverv og forskellige interesser, eller om det afspejler et indre anliggende inden for agerbrugernes kreds, er der vist ingen mulighed for at faa

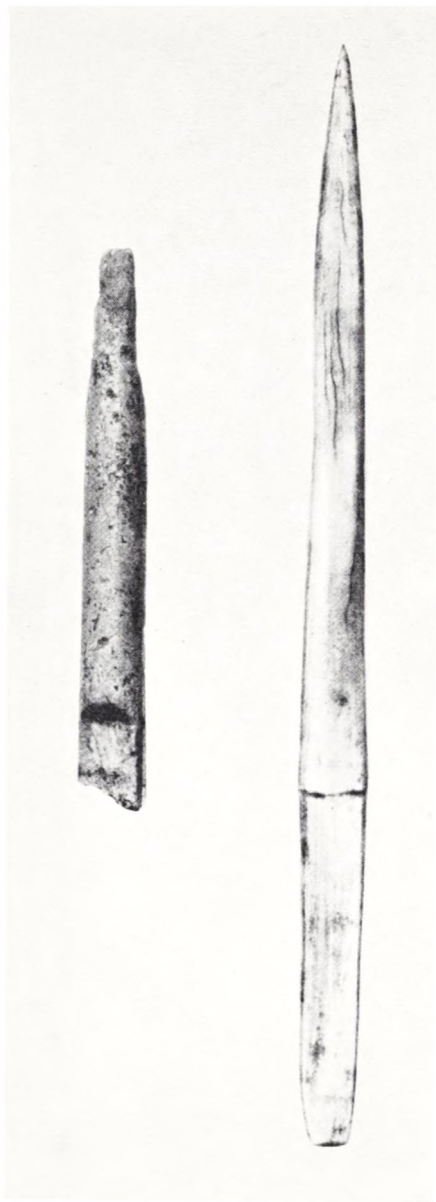

Fig. 3. Bennpile af samme form som stykkerne fra Porsmose. Til venstre et brudstykke fra Stasevang i Nordsjælland, til højre en pil fra Vaalse vig paa Falster.

Ca. 2 : 3.

oplyst i dag. Der er fra de tider bevaret saa lidt antropologisk materiale, at man endnu ikke kan bestemme selv velbevarede skeletter til et bestemt folk. Det er derimod overvejende sandsynligt, at de dræbende pile er afskudt af folk fra en af agerbrugsbygderne omkring stedet. Naar den dræbte er ramt af to pile og derefter har faaet lov til at drive rundt i søen eller mosen, kan man vist regne med, at der ikke er tale om noget vaadeskud. I den forbindelse maa der mindes om pilenes retning: skuddene er kommet skraat fra oven, d. v. s. at enten har skytten siddet f. eks. i et træ, eller ofret har ligget ned. Der er i virkeligheden en hel del, som peger mod overlagt drab.

Længere skal man vist ikke gaa ved en nøgtern vurdering af det godt 4000-aarige skeletfund fra Porsmose. Men det staar læseren frit for at lade fantasien arbejde videre.

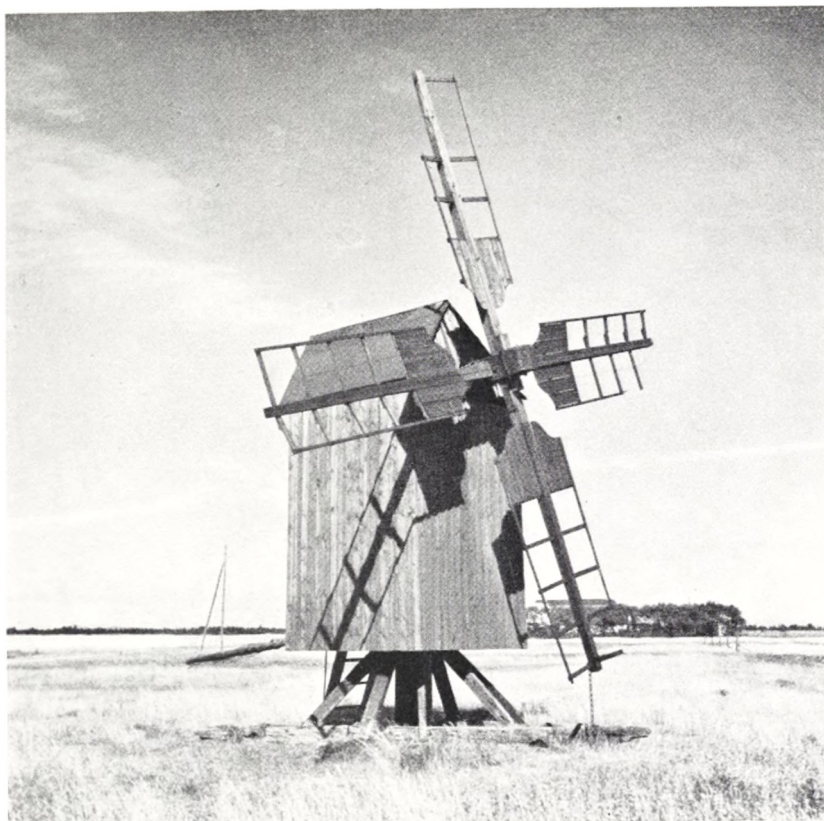

Fig. 1. Den sidste af øens gamle stubmøller står nu ved museumsgården i Byrum.

GAMMELDAGS LANDBRUG PÅ LÆSØ

Af BJARNE STOKLUND

I 1940 begyndte Dansk Folkemuseum gennem Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser en systematisk indsamling af oplysninger om den gamle, danske almuekultur. Siden da er der gennem et net af optegnere over hele landet indkommet et stort og fyldigt materiale i form af besvarelser af spørgelister om emner som kornhøst, høslæt, røgt, bagning og slagtning. Det blev imidlertid hurtigt klart, at det således tilvejebragte materiale måtte suppleres med dyberegående lokalundersøgelser, og en sådan blev derfor i 1948 indledt på Lyø. Senere er tilsvarende undersøgelser påbegyndt på Nyord og Læsø.

Når Læsø blev valgt som undersøgelsesobjekt, var det ingenlunde tilfældigt. Dels udgør øen en afsluttet geografisk enhed, der giver arbejdet en naturlig afgrænsning, og dels er den et af de mest udprægede reliktområder inden for rigets grænser. Når dertil kommer, at der findes et usædvanligt stort, trykt og utrykt kildemateriale, der kan supplere nutidsoptegnelserne, er det indlysende, at øen må være et eldorado for folkelivsforskere. I årene omkring 1920 indsamlede arkivar

Fig. 2. Således føres spaden, når man „jævner“ en ager.

H. Grüner Nielsen et omfattende materiale, navnlig vedrørende festsikke, overtro o. l., der suppleret med en del ældre kildemateriale blev publiceret i „Danmarks Folkeminder nr. 29“. Siden da har Nationalmuseets folk med regelmæssige mellemrum gæstet øen og indsamlet materiale både i form af genstande og oplysninger. Som et resultat af en sådan undersøgelse kan nævnes arkitekt Engqvists redegørelse for øens byggeskik i „Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1944“. En del af de gamle arbejdsmetoder er endvidere blevet foreviget i en kulturhistorisk Læsø-film.

De rige muligheder er imidlertid endnu langt fra udtømt, og en systematisk undersøgelse af de forskellige sider af øens særprægede kultur vil derfor kunne redde et stort materiale af værdi for den danske folkelivsforskning fra forglemmelsen. Opgaven er i første række gennem mundtlig meddelelse fra gamle mennesker

på øen at få de forskellige forhold belyst så fyldigt og detaljeret som muligt. Dernæst skal genstande, bygninger og andre anlæg registreres ved opmåling og fotografering, og endelig skal arbejdsprocesser, fester, lege o. l., som endnu er levende tradition, beskrives og fotograferes.

Som en lille prøve på det materiale, der således tilvejebringes, skal her gives et kort rids af det gamle Læsø-landbrug, således som billedet tegner sig, når de indsamlede oplysninger sammenholdes med ældre beskrivelser af forholdene på øen.

Når landbruget på Læsø i forrige århundrede var mere primitivt og uudviklet end i det øvrige Danmark, skyldtes det i første række ikke øens isolerede beliggenhed, men derimod at arbejdet næsten udelukkende var overladt til kvinderne. Mændene var alle søfolk, der den største del af året var borte fra hjemmet. En 94-årig har fortalt, at kun to af de drenge, som han blev konfirmeret sammen med, blev hjemme på øen. Alle de øvrige blev om foråret stuvet sammen på et lille fartøj og sejlet til København for at søge hyre. Betragter man ejerlisterne for de forskellige gårde, vil man da også se det i og for sig ganske naturlige, at gårdene i de fleste tilfælde er gået i arv på spindesiden.

Landbrugets stilling lader sig vanskeligt beskrive på et nøjagtigt fikseret tidspunkt, for selv om de radikale ændringer først sætter ind efter århundredskiftet, er dets tilstand i forrige århundrede ikke statisk, men præget af en jævnt fremadskridende udvikling. Vi skal blot anføre et enkelt eksempel herpå. I 1828 brugtes

Fig. 3. „Hakkemodding“ ved hus i Østerby. Ved siden af ses en lille askemodding.

på øen udelukkende de tunge, uhåndterlige hjulplove; kun hos en enkelt foregangsmand fandtes en svingplov. 50 år senere havde forholdene ændret sig så meget, at svingplove af jern fandtes på så godt som alle gårde. Mens således pløjningen gennemløber en afgørende udvikling i det 19. årh., er der andre arbejdsprocesser, der så godt som ikke berøres af udviklingen. Lyngtørv graves den dag i dag på samme måde som for 100 eller 150 år siden, selv om den korte, klodsede spade nu de fleste steder er blevet afløst af et lettere håndterligt redskab.

En anden årsag til, at et billede af landbruget på et bestemt udviklingstrin vanskeligt kan gives, er den meget varierende takt, hvori udviklingen sker i de forskellige dele af øen og i de forskellige sociale lag. Et arbejde eller et redskab, der er gået af brug hos en velstillet mand i Vesterø for 25 eller 50 år siden, anvendes måske endnu af en husmand i Østerby. Netop denne isolerede konservatisme gør det imidlertid muligt for optegneren at kaste lys over forholdene temmeligt langt tilbage i tiden. Nedenstående må derfor i det væsentlige siges at have almen gyldighed for tiden omkring midten af forrige århundrede.

Landsbyer eller samlet bebyggelse fandtes ikke, men gårdene lå spredt i det opdyrkede område, der som et bælte af varierende bredde strakte sig fra vest mod øst på den laveste og geologisk yngste del af øen. Mellem de uregelmæssige, sandede agre lå gårdene som små, selvforsynende enheder. Til gårdsanlægget hørte nemlig ikke blot stuehus og avlsbygninger, men også en lille stubmølle (fig. 1), hvor det avlede korn formalede til gårdens eget forbrug, samt i mange tilfælde en smedje, hvor manden i vintermånederne reparerede redskaberne eller smedede nye af jern, erhvervet på strandingsauktionerne. Smedjen lå i et særligt hus på nogle få fag, hvori der desuden ofte fandtes rum til lyng og tørv. Det dyrkede areal blev lidet

Fig. 4. Læsokone i den gammeldags dagligdragt sår korn af sit forklæde.

effektivt udnyttet. De højryggede agre lå spredt og skilt af brede rener eller lynggroede pletter, „rimmer“. Gennem markerne løb et utal af gangstier og veje, der ofte bestod af flere rækker hjulspor side om side, således at vejnettet optog et ikke ubetydeligt område.

I hujplovens tid fandtes kun et mindre antal plove, der hver med en fast plovmand gik på omgang i en kreds af bønder. Foran den tungtarbejdende plov spændtes 5—6 spand heste, der hver havde en kvinde som kusk. De mange heste gik som regel dårligt i spand sammen, således at skænderi mellem konerne næsten var uundgåeligt på en pløjedag. Da man kun havde den lette „danske harve“ med lige tænder, var det nødvendigt inden harvningen om foråret at behandle de dybe, stive furer, der var lagt om efteråret. Dette arbejde, der kaldtes at „jævne“, blev udført af een eller flere kvinder med den lille, krumme spade på følgende måde: Den arbejdende kvinde valgte en stribe på nogle meters bredde af den

pløjede ager og bevægede sig baglæns, idet hun med ganske korte mellemrum gravede huller i furekammen og lod den løsgravede jord falde ned mellem furerne. Spaden førtes, delvis kun med een hånd, i en hurtig, vrikkende bevægelse, og man skulle sørge for, at de gravede huller ikke kom til at ligge i lige linjer tværs over ageren, da den lette harve i så fald ville hoppe og ikke frembringe en jævn flade. I 1828 anbefales denne metode som et eksempel til efterfølgelse for husmænd i Hjørring amt. Også efter at den „svenske harve“ med de krumme tænder i sidste del af århundredet havde holdt sit indtog, vedblev mange konservative bønder at „jævne“ deres agre, hvorfor det endnu er muligt at træffe kvinder, der har deltaget i dette arbejde og kan demonstrere det (fig. 2). Når „jævningen“ blev bibeholdt, skyldtes det i første række, at hestene ofte var så afkræftede om foråret, at man ikke nænnede at spænde dem for harven. I stedet for at behandle jorden med den „svenske harve“ gav man den en omgang med spaden og kunne da anvende udtrykket, at „nu var ageren svensket“.

Manglen på gødning var navnlig i begyndelsen af det 19. årh. et meget alvorligt problem. Tørret ko- og fåregødning blev nemlig anvendt som brændsel i form af en slags soltørrede briketter, som kaldtes „klappinger“, således at det for en stor

Fig. 5. Fareskindet skræbes med rækkespaden.

del kun var asken af denne gødning, der kom agrene til gode. Gødning blev helt op til vor tid brugt som brændsel, men det drejede sig nu kun om kokasser, som i sommerens løb indsamledes på græsningsarealerne. For at strække den sparsomme staldgødning, måtte man blande andre ting i møddingen, først og fremmest lyngtørv i form af det såkaldte „hakkemøg“. Nogle læs lyngtørv blev gravet i Nordmarken, kørt hjem og stakket omhyggeligt i en „hakkemøgspold“ ved siden af møddingsstedet. Var der ikke andet arbejde for hånden, blev pigen sendt ud for at „skære hakkemøg“. Stående oven på „polden“ skar hun med spaden lodrette snit ud af tørvemassen for siden yderligere at finhakke de løsgravede tørvbillinger på jorden. Når møddingen skulle anlægges, lagde man først et tykt lag „hakkemøg“ i bunden. Derpå kørtes staldgødning, børfuld efter børfuld, til det udgjorde et alentykt lag i møddingstedets omfang. Derefter lagdes et nyt lag „hakkemøg“ og så fremdeles (fig. 3). Enkelte steder brugte man blæretang, „tangklør“, i stedet for lyngtørv, men det krævede, at langt flere læs kørtes hjem, da tangen svandt ind til ingenting, når den lå og brændte sammen.

Kilderne fra ca. 1800 omtaler en særlig måde at sprede gødningen på, som kaldes at „råge“, d. v. s. at gødningen fra en fure midt på ageren kastes ud til siderne sammen med den opgravede jord. Man undgik derved, at agrene blev for høje på midten. Denne metode må være opgivet før århundredets midte, da den ikke huskes mere. Derimod har en enkelt meddelelse hørt de gamle tale om, at man, når ageren var pløjet sammen så mange gange, at den var blevet for høj, gravede

ryggen af ageren og kørte jorden hjem til gården, hvor den blev blandet som fyld i møddingen.

Læsøboerne dyrkede rug, byg og havre, men derimod så godt som ingen hvede. Omkring 1820 vandt desuden kartoffelavlten indpas. Kornseglen blev omkring mid-

Fig. 6. Jernbøjler, anvendt ved valkning af fareskind.

ten af århundredet afløst af leen som det almindeligt anvendte høstredskab. Kornet blev, når det var tærsket, som tidligere nævnt, formalet på gårdens lille stubmølle. Hvedebrød var en meget stor sjældenhed, da øen jo ikke selv kunne forsyne sig med hvede. Om brødbagningen skriver birkedommer Bing i 1802: „Rugbrød bages dels som rugbrød i almindelighed, aflangt og lige tykt til begge ender, som her kaldes blødt brød, og dels i store, runde kager, som kløves og steges ganske hårde, hvilke kaldes kavringbrød.“ Denne runde brødtype brugtes endnu i fattige hjem i sidste del af århundredet. En meddeler har i sin barndom set to ældre mennesker bage et sådant brød direkte i gløderne på skødet i den åbne skorsten. Brødet var 20—25 cm i diameter og ca. 5 cm højt, og det blev, når det var bagt, skåret vandret igennem. En anden meddeler fortæller, at hendes far til sit 13. år ikke havde smagt rigtigt

rugbrød. I det fattige hjem, hvor han voksede op, bagte de kun nogle runde, flade brød af en blanding af rug, byg og havre. De kaldtes „ildkager“ og blev bagt i en lille bagerovn under skorstensskødet. Regulære engstrækninger findes ikke på øen, og man måtte derfor supplere det sparsomme agerhø på anden måde. Når kornet var bjærget i hus, tog man op i Nordmarken, hvor man i sigene slog det såkaldte „markgræs“, selvsået græs blandet med andre vækster. På samme måde slog man græs på Hornfiskrøn. Dette udmarksgræs blev som regel, straks efter at det var slået, kørt hjem til gården, hvor det blev sat i stakke til tørring eller spredt ud på en ager.

Gårdens forsyninger af agerhø, markgræs og halm kunne dog i mange tilfælde ikke klare en hel vinters staldfodring. Man måtte supplere med andre, mere eller mindre næringsholdige planter. Til kørerne skar man lyng i hakkelse sammen med halm, eller man gav dem marehalm, der ikke blev skåret. Fårene fik „mosselyng“, d. v. s. smålyng blandet med lav, og det skete, at man om vinteren ved stranden hentede grøn tang, der blev skåret sammen med halm til hestene. Såvel kører som får kom i vinterens løb ud, så snart vejret tillod det, for at søge den smule grønt,

der var at finde. Alligevel var det ikke usædvanligt, at en ko, når vinteren gik på hæld, og foderet næsten var opbrugt, var så kraftesløs, at den „gik af rejs“, var ude af stand til at rejse sig op i båsen. Man måtte så søge at stable den på benene igen og iøvrigt kvikke den op med en skæppe kogt rug.

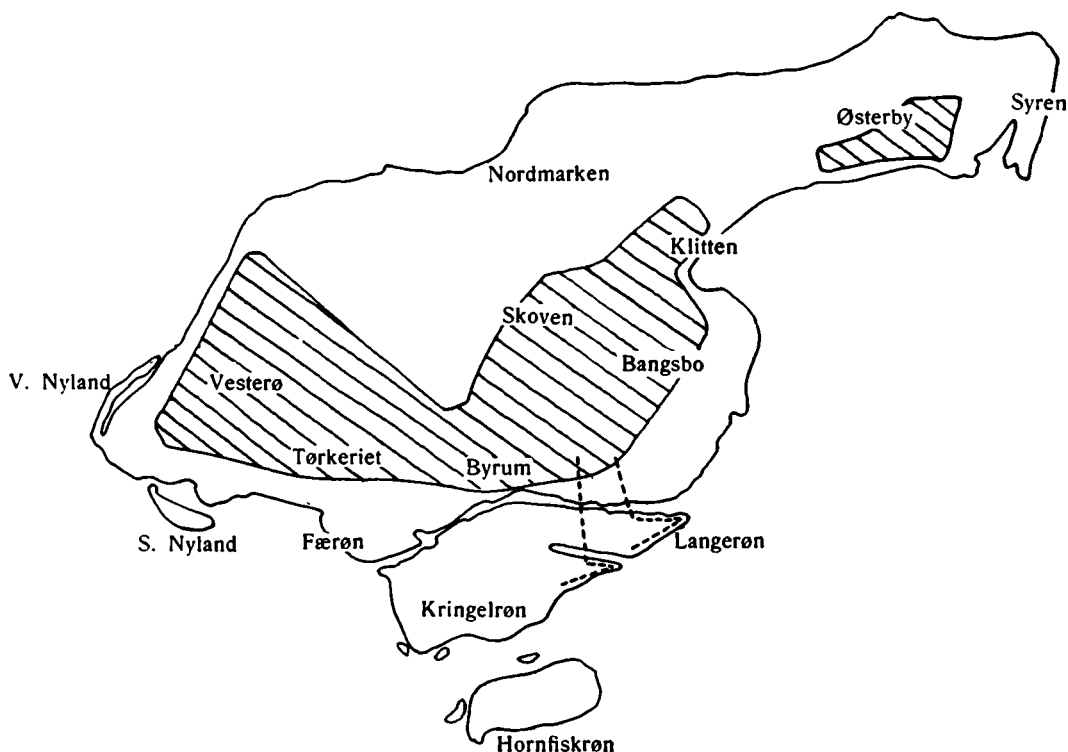

Fig. 7. Kort over Læsø med de vigtigste lokaliteter. Det bebyggede og opdyrkede område, der er angivet med skravering, er på alle sider omgivet af udmarksarealer. — To kvæghjordes daglige græsningsruter er markeret med stiplede linjer.

I århundredets første halvdel var det almindeligt, at de mange små heste det meste af året strejfede frit om på øen og søgte føde, hvor der var noget at finde. Når hestene skulle „i plove“, måtte man tidligt om morgenen ud for at indfange dem. Vesterøfolkene kunne næsten altid finde deres heste på Vester Nyland, mens hestene fra Bangsbo yndede at holde til ved „Horsedammen“ i Skoven.

Fra april til efter høst gik kørerne i løsdrift på fællederne mod nord og syd. Disse udmarker blev ved en udskiftning ca. 1850 delt op i lodder til de forskellige ejendomme. Hver bonde slog lyng og skar tørv på den lod, der var tilfaldet ham, men området benyttedes frit som fællesgræsning helt op til vor tid. Byrum-gårdens kvæg græssede på de flade, lyng- og græsbevoksede rønner, vogtet af en hyrde-dreng fra hver gård. Selv om kørerne en kort tid gik på hjemmemarken, inden de kom ud på Rønnerne, kunne det dog ske, at en ko på vejen derud faldt omkuld og „gik af rejs“, så drengene havde stort besvær med at få den på benene igen. Kørerne kom hjem på stalden hver aften og blev malket, når de kom hjem, og inden de næste morgen atter begav sig ad drivvejen til rønnerne, gerne i følge med be-

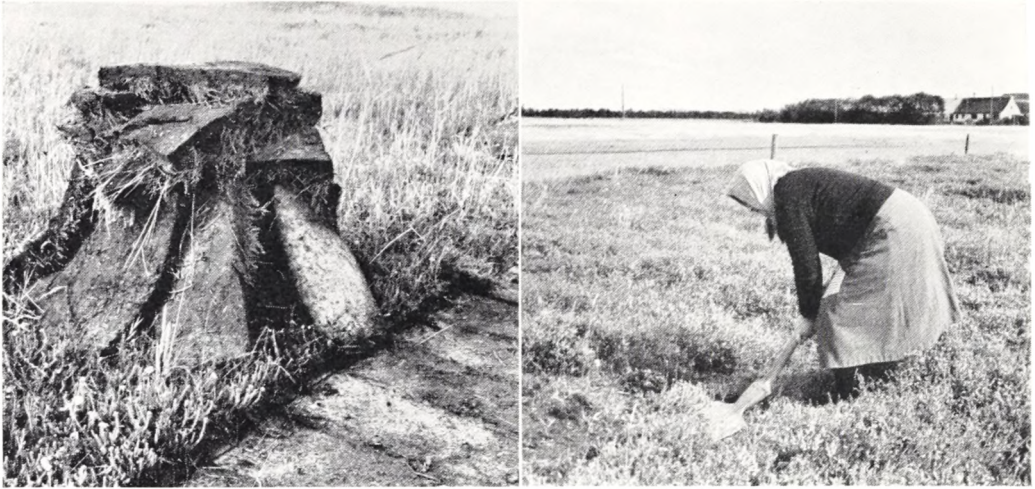

Fig. 8. Stak af lyngtorv på Hornfiskrøn. I forgrunden ses „gråtten“, hvor tørvenerne er gravet. — Fig. 9. Når Læso-konen graver torv, støtter hun den korte spade mod sit højre knæ.

sætningerne fra 2—3 andre gårde. Sådanne en flok fulgte altid en bestemt rute frem og tilbage, også under selve græsningen på rønnerne. Et par eksempler på sådanne ruter er indtegnet på kortskitsen (fig. 7).

I 1890'erne græssede fårene i tøjr på rønnerne og blev derude om natten, lukket inde i et primitivt fårehus af tørv og tang. Tidligere brugte de fleste vistnok at tage fårene med hjem til gården om natten. I et enkelt tilfælde nævnes, at fårene fra flere gårde om natten samledes på den lukkede gårdsplads på en gård nær græsningsområdet.

Når hyrdedrengene om morgenen drog hjemmefra, havde de på brystet en sten-krukke med mælk eller øl og på ryggen en teje med mad. De to beholdere var bundet sammen med snore op over drengens skuldre. Så snart man havde passeret „floderne“, som de grunde vandløb kaldtes, kunne kvæget stort set passe sig selv, og drengene kunne fordrive tiden med at lege på „fjæren“, de flade sandstrækninger, eller brænde blus af den overflødighed af tang, der i store volde kransede rønnerne. Som tidsmåler brugte hyrdedrengen sin egen skygge. Han vidste, hvor mange skridt den skulle være lang på de forskellige tider af dagen. Gårdene langs stranden brugte at hejse en kurv op i „fløjstangen“ som tegn til drengene om at vende hjem med kørerne.

Den store højtid for hyrdedrengene var pinsen. Forinden havde nogle drenge i fællig bygget et lille hus af tørv og tang, og her holdt man gilde pinesdag, lavede kaffe på et primitivt ildsted og kogte en mængde æg, der dels var medbragt hjemmefra, dels samlet i fuglerederne på rønnerne. Det gjaldt om at komme hjemmefra i god tid med dyrene pinsedag. Den, der kom sidst, fik nemlig smædenavnet „pinsevædder“ eller „pinsegris“, mens den, der kom først, fik hædersnavnet „morgenstjernen“. På andre af drengene hæftedes betegnelser som „fandenjageren“, „skorstensfejeren“ og „gallionsskraber“, alt efter hvor tidligt de var kommet ud med kørerne.

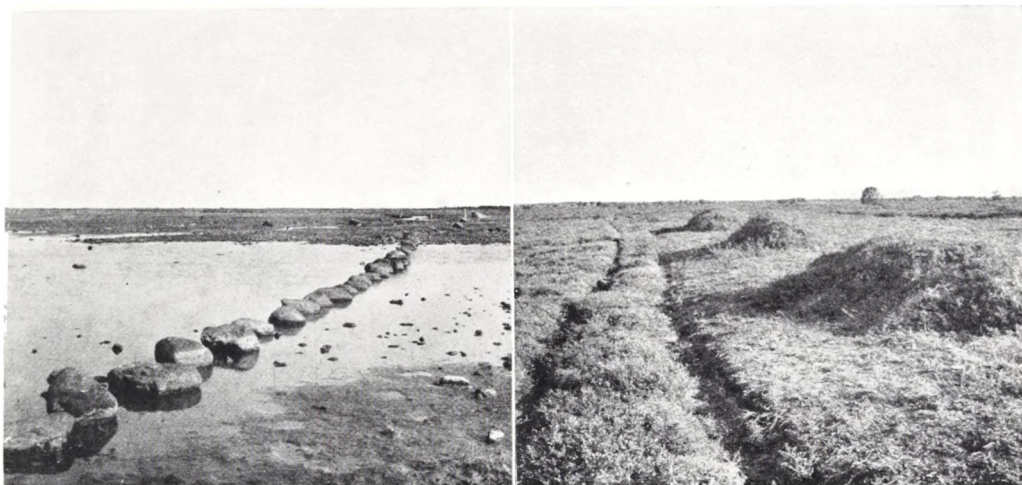

Fig. 10. En række trædesten er lagt over „floden“, saledes at man kan komme tørskoet ud på Kringelrøn. — Fig. 11. Vejspor og lyngstakke i Nordmarken.

Mens det i Byrum var almindeligt med en hyrdedreng fra hver gård, træffer vi i Østerby to andre løsninger af vognningsproblemet. De vestlige gårde i Østerby havde deres kvæg gående i løsdrift i Nordmarken omkring ruinerne af den gamle Hals kirke. Fra hver gård drev man om morgenen kvæget op til sigene øst for kirkeruinen, hvor vognningen af hjorden blev overtaget af en enkelt hyrdedreng. Drengene på de forskellige gårde skiftedes i sommerens løb til at varetage vognningen, idet man havde ordnet det således, at gårdene efter tur stillede en dreng i så mange dage, som de havde køer i hjorden. Fra de østlige gårde drev man køerne til en centralt beliggende samlingsplads, „Bakken“, hvorfra de vogtet af to drenge ad en drivvej førtes ud på „Syren“. De to hyrdedrenge lejedes for hele sommeren af gårdene i fællig. De „slap køerne“ til Mikkelsdag, og gik den følgende dag rundt for at indkræve betalingen. Denne ordning blev først opgivet for 3—4 år siden.

En mængde overtroiske forestillinger knyttede sig tidligere til dyrenes pasning. Det gjaldt navnlig at sikre dem mod den skade, som hekse og onde mennesker kunne forvolde. Mange af disse forestillinger huskes endnu, og et enkelt eksempel skal nævnes. Blev dyrene forhekset, var det et godt middel at give dem kirkemuld. En meddeler, der er vokset op i et gammeldags hjem hos sine bedsteforældre, overværede i sin barndom denne proces. Bedstemoderen gravede noget muld op ved huset og tog det med til kirkegården. Her tog hun muld tre steder på en frisk grav, først ved ligets fødder, så ved dets hoved og til sidst midt på graven, idet hun i stedet lagde den medbragte muld. Man skulle lægge dobbelt så meget muld på graven, som man fjernede. Før mulden blev indgivet de forheksede får og lam, blev der klippet et kors i panden på dem. Også hønsene skulle have kirkemuld, og meddeleren husker tydeligt den ståhej, der opstod, da bedstefaderen blev sendt op på „råjen“ for at jage dem ned.

Hvert år slagtedes til gårdens eget behov et svin samt nogle får og gæs. Endnu huskes den gamle, noget barbariske fremgangsmåde ved fåreslagningen: På dyrets

hals skar man en strimmel hud løs. Derefter trak man spiserøret ud og bandt en snor omkring det for at hindre forurening af blodet, når man derpå skar pulsåren over. Fåreskindet blev beredt hjemme på gården. Det lagdes først i en blanding af alun og salt og blev derefter bearbejdet med rækkespaden eller et andet skrabende redskab (fig. 5). Til sidst blødgjorde man skindet ved at trække det frem og tilbage gennem en jernbøjle, anbragt på en dørstolpe. Dette redskab kendes foreløbig ikke fra andre egne af landet. Derimod har man brugt begge de afbildede typer såvel i Norge som i Sverige (fig. 6).

Da Læsø næsten fuldstændigt manglede skove og tørvemoser, var brændselsproblemet ret alvorligt. Man var udelukkende henvist til at anvende det tidligere omtalte gødningsbrændsel samt den lyng og de overfladetørv, der kunne skaffes på gårdens udmarkslodder. Lyng, der blev slået med den kortbladede lyngle, brugtes navnlig til ophedning af bagerovnen, mens tørvene blev brugt på den åbne skorsten til madlavning og opvarmning. Der blev gravet to typer tørv, „flækketørv“ og „huggede tørv“, alt efter hvordan jordbundens beskaffenhed var. Når tørvene var gravet, lå de en tid med jordsiden op for at tørre. Derefter stilledes de sammen, to og to, for til sidst at blive sat i små stakke, hvor de stod til hjemkørslen kunne finde sted (fig. 8—9). Ofte blev tørvegravningen udført af lejet arbejdskraft, de såkaldte „gravepiger“, der gerne var enlige, ugifte kvinder, der ernærede sig ved at arbejde rundt om på gårdene.

Disse træk af det gamle Læsø-landbrugs karakter vil have givet et lille indtryk af den righoldige arbejdsmark, der endnu findes på den lille Kattegat-ø. Arbejdet tåler imidlertid ikke udsættelse. Moderniseringen af øen har taget fart i de seneste år, og store summer er ofret på anlæg af elektricitetsværker, vandværker m. m. Om føje tid vil de sidste rester af den gamle tradition være forsvundet, og der vil dermed være sat punktum for det etnologiske undersøgelsesarbejde.

Et tilfredsstillende resultat af undersøgelserne kunne ikke opnås uden Læsøboernes velvilje og støtte. Der skal derfor her rettes en varm tak til alle dem, der har vist hjælpsomhed og gæstfrihed over for Nationalmuseets folk under de hyppige besøg på øen.

Fig. 1. Hague-Dicke fra sydøst.

BEFÆSTET VIKINGEHAVN I NORMANDIET

Af THORKILD RAMSKOU

Datering af oldtidsminder blot ved øjesyn
er mere bekvemt end ufejlbarligt. --

TAKKET være middelalderens franske historieskrivere er vort kendskab til vikin-
gernes fremfærd i Normandiet ganske fyldigt, omend der er mange huller og
endnu flere dunkle punkter. Et vist begreb har man dog om tingene, og vi kan gen-
nem de skrevne kilder følge, hvorledes vikingetogene, der til at begynde med kun
formede sig som røveriske overfald udført i lyntempo, senere udviklede sig til orga-
niserede erobringstog. Det var de store floder Seine og Loire, der dannede indfalds-
portene for vikingerne i hele det 9. århundrede, den periode i hvilken vikinge-
togene stod på. I året 851 hører vi, at vikingerne for første gang overvintre i Seinen
på en lille ø, Jeufosse, og endnu tidligere havde de slået sig ned på øen Noirmoutier
i Loiremundingen. Fra da af begyndte først trængselstiderne for Normandiet, idet
vikingerne ikke længere nøjedes med, hvad de på en enkelt dag eller to kunde nå fra
deres skibe. Store hære dannedes, der drog rundt på plyndringer. Velkendt er den
bøn, der i hine tider opsendtes mod himlen fra Normandiets kirker: „Bevar og be-
skyt vore liv i din højeste nåde, befri os oh Gud for Normannernes vilde folk, som
ødelægger vort rige, som myrder hobetal af oldinge, unge mænd og kvinder ja selv
børn.“ At det var lykkedes for vikingerne at vinde terrain, skyldtes for en stor del

indre stridigheder blandt de franske stormænd og svaghed hos kongemagten. Som i England tyede man til det fortvivlede middel at søge at købe vikingerne bort, hvilket gjorde ondt værre og hidlokkede endnu flere. I slutningen af 9. århundrede var det faktisk kommet så vidt, at Normandiet var fuldstændig i vikingernes vold. Dette nævnes ganske vist ikke direkte i kilderne, men hvis det ikke var tilfældet, er det næsten umuligt at give anden grund til hertugdømmet Normandiets oprettelse. Vikingeanføreren Rollo havde i 911 besluttet at indtage Chartres og belejrede byen med sin hær, men han led flere nederlag. Til trods herfor ser vi, at Karl d. Enfoldige overdrager Normandiet som len til ham ved fredsslutningen. Rollo bliver hertug, samtidig med at han lader sig døbe i 912, hvormed en ny epoke tager sin begyndelse. — Såmeget for blot at minde om historiens forløb, der findes udførligt beskrevet andre steder.

Men parallelt med disse voldsomme begivenheder, som man har ihvertfald nogenlunde rede på gennem de skrevne kilder, sker der en helt anden udvikling, som vi kun kan ane, men som må have haft lige så dybtgående konsekvenser, og det er bosætningen af de skandinaviske vikinger på fransk område. Det er ejendommeligt at tænke på, at en sådan kolonisation er gået for sig samtidig med, at kolonisternes landsmænd for frem med mord og brand; men at det har været tilfældet, kan vi dels se af spredte bemærkninger i de litterære overleveringer, dels læse ud af utallige normanniske stednavne, der umiskendeligt er af skandinavisk oprindelse.

At disse to kilder tilsammen giver os vigtige oplysninger om den skandinaviske kolonisation, har man været opmærksom på lige siden begyndelsen af det 18. århundrede. Allerede i 1721 havde Pierre Daniel Huet, biskop i Avranches, forståelse af, at der i navnene kunde gemme sig nordiske relikter. Han har sådan set ledet forskningen ind på det spor, hvor den indtil fornylig har holdt sig. Men det er klart, at hvor vigtige disse to kilder end er for klarlæggelse af historiens forløb, er de alene ikke tilstrækkelige, der må flere hjælpemidler til og nye områder opdyrkes.

Fra skandinavisk side må vi derfor med glæde hilse oprettelsen af et forskningsinstitut under universitetet i Caen, kommet til verden under den initiativrige professor Michel de Bouards auspici, og som er døbt Laboratoire d'Ethnographie et d'Histoire de la Normandie. Som en af sine første opgaver har det påtaget sig at søge nyt lys kastet over nordboernes historie i Normandiet, netop ved at inddrage nyt stof i undersøgelserne, foruden at tage det gammelkendte op til revision. Bibliotekerne skal påny gennempløjes for om muligt at finde hidtil ukendte manuskripter, stednavnenes ældste stavemåder graves frem, folkelige traditioner indsamles og sammenlignes med tilsvarende nordiske, skandinaviske familienavne i Normandiet skal undersøges, og sidst men ikke mindst skal arkæologien tages til hjælp.

Det turde være ganske klart, at begivenhederne i Normandiet i 9. og 10. århundrede må have efterladt mere håndgribelige minder end de ovenfor nævnte. Der må være grave med gravgods af nordisk oprindelse, og der må være fæstningsværker, og de må kunne findes. Men ulykken er, at der aldrig tidligere fra fransk side har været foretaget systematiske arkæologiske undersøgelser, så i den henseende kan man næsten betragte Normandiet som terra nova. Der kendes ganske vist nogle få ting, der utvivlsomt stammer fra vikingetiden. I midten af forrige århundrede fandtes ved grusgravning to skålformede spænder sammen med skelet-

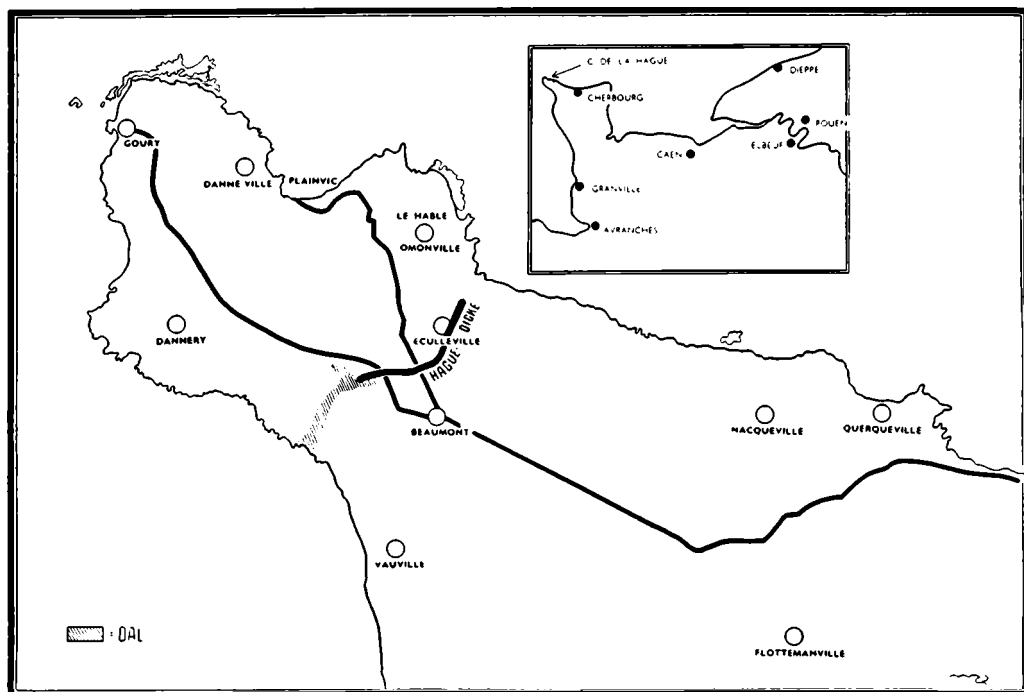

Fig. 2. Kort over Cap de la Hague.

dele ved den lille by Pitres. Den ligger ved Seinen lidt syd for Rouen og er nu en idyllisk landsby. Men i 9. århundrede spillede den en stor rolle i Karl d. Skaldedes forgæves anstrængelser for at dæmme op for vikingernes anfald mod Paris. Her byggede han en bro tværs over floden for at hindre skibene i at komme længere. De fundne smykker er karakteristiske for slutningen af 9. århundrede og viser, at kvinderne i hvertfald i nogle tilfælde har fulgt deres mænd på udfærdene. En anden nordbograv er fundet på l'Île de Groix, en ø ved Bretagnes sydkyst. Dækkede af en gravhøj fandtes her rester af en brandgrav med skib, våben, redskaber af forskellig art, husgeråd, spillebrikker og terninger, stykker af guldindvirket tøj og adskilligt mere. Fundet er ikke til at tage fejl af; det svarer i hele sit indhold nøje til de store norske gravfund med skibe. I tid kan det sættes til ca. 900. Formodentlig drejer det sig om en høvding, der er kommet fra det norske Irland, og som her har fundet sit sidste hvilested. De øvrige fund, der kan henføres til nordboerne, er alle våben, for største delen fremkommet ved opmudringer af Seine. Men desværre er det næsten umuligt at skelne nordiske og frankiske våben fra hinanden, thi i hele vikingetiden blev det mode at efterligne de frankiske våbenformer i Skandinavien, foruden at der har været en direkte våbenimport. Omend det nuværende arkæologiske materiale ikke er stort, giver det dog et fingerpeg om, at mere må kunne findes. Men hvor begynde og hvor ende indenfor et så stort område som Normandiet?

I 1949 bad Laboratoire d'Ethnographie et d'Histoire de la Normandie om hjælp fra skandinavisk side. Der udgik en indbydelse til professor i arkæologi ved Lunds

Fig. 3. Cap de la Hague. Kysten ud mod Kanalen.

Universitet fil. dr. Holger Arbman og til mig om at deltage i arbejdet. Takket være Rask-Ørsted fondets tilskud blev det mig muligt at efterkomme indbydelsen, og samme år gennemrejste jeg store dele af Normandiet for at finde et egnet graveobjekt. Også professor Arbman var der. Efter mange overvejelser standsede vi ved et voldanlæg Hague-Dicke, der ligger oppe på den lille halvø Cap de la Hague. Her skulde spaden for første gang stikkes i jorden, og undersøgelsen fandt sted sommeren 1951. Professor de Bouard havde fra det franske undervisningsministerium fået den nødvendige økonomiske støtte; deltagere i udgravningen var professor Arbman og — atter takket være Rask-Ørsted fondet — jeg selv. Hvorfor vi netop valgte dette afsides liggende mindesmærke? Ja, det var på grund af stednavnene. De er foreløbig de eneste „oldsager“ eller „mindesmærker“, der kan give os et fingerpeg om, hvor det kan betale sig at sætte en gravning igang. Det er indlysende, at hvor der er flest navne af skandinavisk oprindelse, har der været den største bosættelse af vikinger. — Tættest forekommer de i Seinedalen i departementet Seine-Inférieure. Her slog vikingerne sig først ned, her var de rige indtægtsmuligheder. — Et andet tæt besat område er departementet Manche med halvøen Cotentin og Cap de la Hague.

Alene det sidste navn La Hague har en hjemlig klang: Hagen, d. v. s. pynten, der strækker sig ud i havet. På denne lille halvø findes en del navne, der tydeligt har nordisk rod. Danneville, Dannery er umiddelbart gennemskuelige og behøver ingen nærmere forklaring. Omonville stavedes 1180 som Osmundiville; man genkender vikingetidens navngivningsmåde, et personnavn efterfulgt af endelsen -by, der dog er blevet forfransket til -ville. Omonville har altså været Osmundby. På

Fig. 4. Hague-Dicke fra sydøst.

lignende måde har vi Eculleville, der kommer af navnet Skule, og flere andre. Med andet forled end personnavne findes f. ex. Querqueville = Kirkeby, et navn der i Valognes ovenikøbet findes i næsten ren nordisk form; her hedder det Querquebu. Endnu en lille gruppe navne fra La Hague skal vi se på. Det er navne på små bugter og vige, som kun findes i omegnen af Cherbourg og på Cap de la Hague. De ender på -vic, som er vort vig eller lille bugt. At det er det oldnordiske vík der ligger til grund og ikke det angelsaxiske wic er ganske øjensynligt, fordi der på de steder ikke har været bebyggelser i vikingetiden, og det angelsaxiske wic betyder by eller fæstning. Houvic, Survic, Craquevic, Barvic, Plainvic, Selvic, Pilvic og Sanvic, alle er de skandinaviske navne, som stadig lever i bedste velgående. Alene dette udvalg vil være tilstrækkeligt til at vise, i hvor høj grad den skandinaviske kolonisation har gjort sig gældende.

Cap de la Hague er et ejendommeligt område, som er lidet kendt selv i vore dage. Det ligger for afsides, og klimaet er ikke rigtig noget for badegæster eller andre turister. Det er for barskt og for ustadigt om sommeren. Til gengæld bliver det aldrig frost om vinteren. Kvæget går ude hele året, og palmer trives fortræffeligt. Det indre af Hagen er en stor højslette, inddelt i små marker, af hvilke størstedelen ligger hen som græsgange. Alle er de indhegnede med høje diger, der er byggede af sten og græstørv, thi dels skal kvæget holdes samlet, og dels skal man hævde sin ejendomsret. Udsyn er der ikke meget af; man bevæger sig ad vejene mellem de beplantede diger som i grønne kanaler, hvor det kan være vanskeligt at orientere sig. Ud mod kysten falder højsletten de fleste steder ned i stejle, ugæstfri

Fig. 5. Gravning i snit I, juli 1951.

klippesider, og ude i vandet ligger farlige skær og gør ethvert forsøg på landgang til en leg med døden.

Kun to steder har naturen dannet havne, på vestsiden ved Hable de Goury og på østsiden ved Omonville. Den sidste hedder blot Le Hable, der kommer af oldnordisk hafn, og betyder slet og ret havnen. Ca. 10 km SØ for halvøens spids løber den store vold Hague-Dicke fra den ene kyst til den anden, således at de to havne ligger indenfor volden, der yder dem beskyttelse for eventuelle angreb fra land-siden. Thi på denne side har volden sin grav, hvad der var tydeligt at se, allerede før udgravningen begyndte. Det er altså umiddelbart indlysende, at dette forsvarsværk er anlagt af nogen, der har haft forbindelse over havet, og som har haft brug for havnene; og de må være kommet som fjender, siden det har været nødvendigt for dem at forsvare sig så effektivt med den store vold. Nu er Hague-Dicke selvfølgelig inddraget i det indviklede system af *clôtures*, som markdigerne hedder på egnen. Dog volder det ingen vanskelighed at lokalisere det, dels fordi det stadig har bevaret sit navn, dels på grund af størrelsen. Medens markdigerne sjældent når over 2 meters højde, er Hague-Dicke næsten overalt ca. 4 m højt. Men der hvor vejen fra Beaumont-Hague til Le Hable de Plainvic skærer diget, når det den imponerende højde af 8 m. På nordkysten mellem Barvic og Pirvic tager volden sin begyndelse. Den følger den nordlige kant af en dal Fosse Néel og går nærmest i sydlig retning indtil midten af landet, hvorfra den fortsætter med hovedretning mod vest. I Bois de Beaumont støder den igen på en stor dal og løber et stykke langs dennes

Fig. 6. Snit I. Mod voldens bagside.

nordkant. Her har volden kun ringe højde. Der hvor en sidedal støder til, løber den ned ad skråningen og holder op i dalbundens sumpede terrain. Ud mod begge kyster støtter volden sig altså til naturlige forhindringer.

Spørgsmålet var, hvor skulde vi grave volden igennem for at se, hvad den indeholdt? Både arbejdskraft, tid og pengemidler var begrænsede. Valget måtte da falde på et sted, hvor volden for det første ikke var alt for høj, men hvor den samtidig så ud til at have beholdt sin oprindelige form uden at være alt for omrodet i nyere tid. Dette sted fandt vi midt mellem de to veje, der går fra Beaumont til henholdsvis Le Hable de Goury og Le Hable de Plainvic. Her har volden en bredde på 25 m. Mod nord går den ikke særlig stejlt ned og ender i en 4,5 m bred terrasse, der løber bag ved volden. Mod syd falder den noget stejlere ned mod voldgraven. Denne var her opfyldt med jord, der dels må være skredet ned fra volden, og dels fra marken. Man kunde alligevel spore den som en svag sænkning i terrainet, hvor der var mere fugtigt, og plantevæksten som følge heraf frodigere og af en helt anden karakter; blandt andet voksede der siv. — Volden blev afklædt sin tætte bevoksning af bregner og brombær, og et gravefelt målt ud, 4 m bredt foroven, ca. 3 m forned, gående gennem hele voldens bredde.

I sin ydre fremtoning har Hague-Dicke, som man vil se, en stor lighed med et voldanlæg som f. eks. Danevirke. Begge går de fra en kyst til en anden for at afskære en halvø, og begge udnytter de alle de fordele, som naturen kan yde dem. Danevirke støtter sig til begge sider på sumpede, ufremkommelige engstrækninger,

og Hague-Dicke udnytter i begge ender de stejle kløfter, der her gør et kunstigt opbygget forsvar unødvendigt. Bag begge volde går en bred terrasse, der kun kan tydes som en vej, ad hvilken forsvarerne har kunnet bevæge sig fra det ene punkt til det andet, hvor nu deres tilstedeværelse måtte være nødvendig. Men det indre af Hague-Dicke viser ikke lighed med noget som helst andet; ihvertfald er det indtil nu ikke lykkedes at finde paralleller. Men lad os se på tegningen, der viser væggen i snit I, p. 49. Længst mod nord har vi den lave vejterrasse, der på dette sted er 4 m bred. Den er adskilt fra volden ved en 1 m bred grøft. Så kommer selve volden, der er 20 m bred og 4 m høj. Længst mod syd — ind mod landsiden — kommer voldgraven 7 m bred og ca. 1,5 m dyb. Hele anlægget har altså den imponerende bredde af 32 m.

Det blev ikke så helt let at tyde de forskellige lag, efterhånden som de kom frem, men i hovedtrækkene er voldens opbygning foregået således, at man er begyndt med at lave voldgraven, som man ikke har gjort særlig meget ud af. Den er dog så dyb, at grundvandet trænger frem, og da bunden er fast gult ler med mindre sten, vil den ikke være let at forcere for en angriber. Fylden fra voldgraven er lagt op på jorden bag graven, hvor den danner den lille vold, der er mærket Ia. Fylden til resten af volden må man have hentet fra terrainet bagved. På hovedplanen og på billederne vil man se, at lagene her ovenover er lagt af skiftende materialer. Først kommer et lag af sandblandet ler. Dernæst igen et lag gult, fast ler med småsten og ovenover det igen et lag ler med sand. Indimellem ligger nogle stenlag, der her i profilet kommer til at tage sig ud som rækker af sten. Lagenes forløb er mærkeligt derved, at de i voldens midte, lige under voldkronen, har en nedsvejning, som viser sig allerede i de underste lag. Det er som om man allerede under voldens bygning har tænkt på og planlagt den underste af de to gruber, som er markeret 1. Umiddelbart ovenover er anlagt endnu en grube af samme form. Helt herop til når voldens første byggeperiode, I. Linien A er nemlig synlig som et jævnt, tyndt muldlag, der viser, at her har været en bevoksning, der har forårsaget formuldingen. Det der i voldens indre viste sig som sandblandet ler er græstørv, der er stablet ovenpå hinanden, afvekslende med ler og sandlagene. Formodentlig har denne konstruktion gjort volden tilstrækkelig stabil til, at den kunde holde, uden at voldfronten skred ned i graven. I hvert fald var der ingen afstivende trækonstruktioner at spore hverken i snitfladen eller i udgravningens bund, hvor et eventuelt stolpehul ikke vilde være til at overse. Om der har været en trækonstruktion i det parti, der er gennemgravet af vilde kaniner, kan man selvfølgelig ikke sige, men chancen er ringe. Tilbage står da de to gruber. Begge er de lidt over 4 m brede og lidt over $\frac{1}{2}$ m dybe. Indholdet var kun trækul og aske, og i bunden et tykt lag brændt ler. Ved de første spor af trækullene tænkte vi, at her havde vi palisaden, som man kunde vente at finde på toppen af en vold. Men det blev aldeles ikke til nogen palisade. Alle de hele trækulstykker blev omhyggeligt afdækkede og tegnet, målt og fotograferet. Men det var og blev ikke andet end kviste og grene op til en arms tykkelse, liggende hulter til hulter mellem hinanden. Vi udvidede gravefeltet på toppen af volden for at være sikre i vor sag, men der var stadig ikke andet end forkullede grenstumper af alle tykkelser og façoner. Vi arbejdede os tegnende og målende ned i grube nr. 1; samme syn. Hvad vi altså havde fundet, var to grøfter

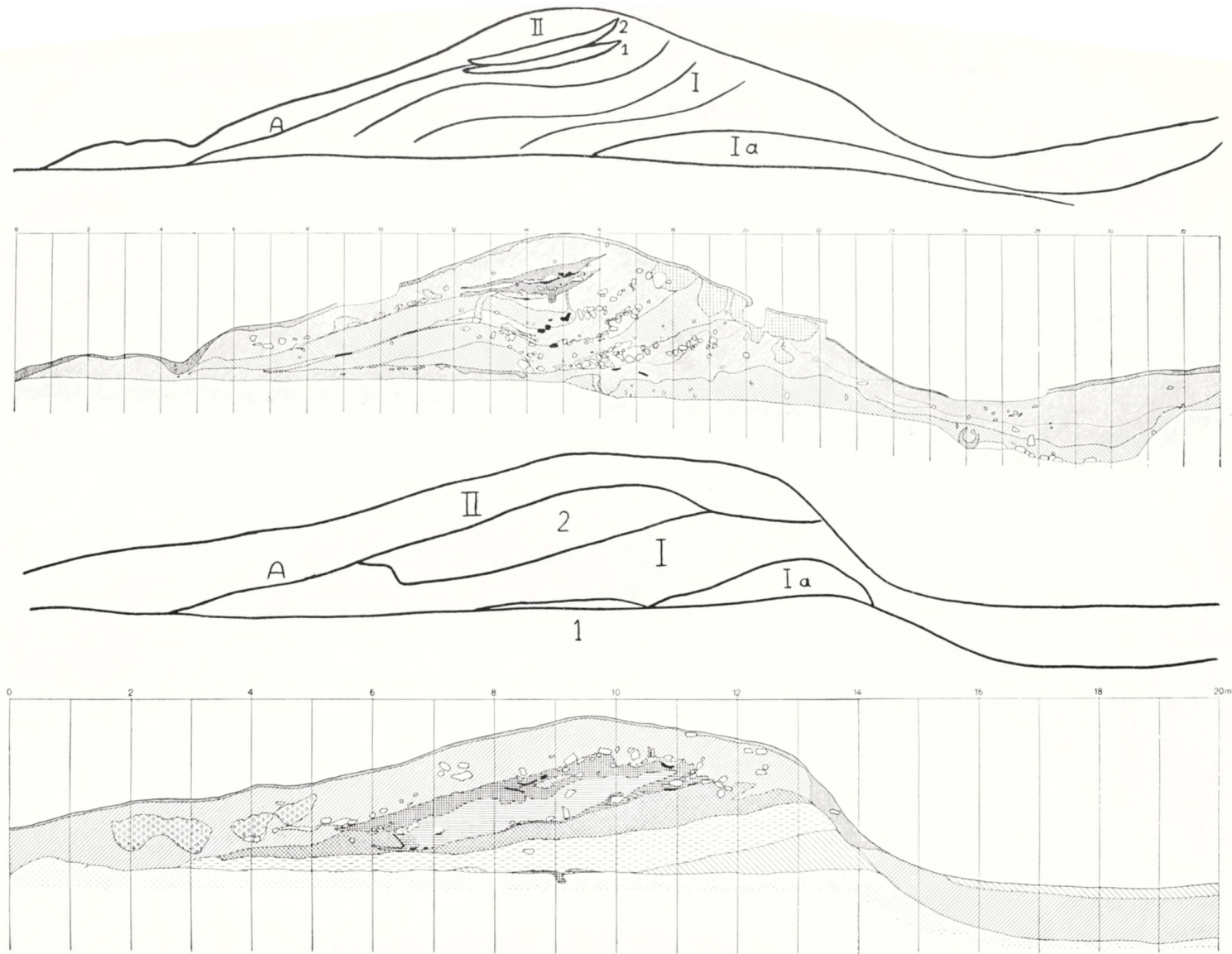

Fig. 7. Skematisk fremstilling og opmåling af snit I og II.

Fig. 8. Snit I. Mod voldens forside med voldgraven.

fyldt med rester af brændt træ, den ene liggende ovenpå den anden og gående på langs ad ryggen på den første vold. På et vist tidspunkt har man kastet den nedre grøft til og anlagt den øvre. Begge svarer de formodentlig til den gamle overflade A.

Dette var gådefuldt, vi måtte have endnu et snit gennem volden, og det kom vi forholdsvis let til. 300 m vest for vor gravning var volden tidligere blevet gennemskåret af en smal vej. Nu var den ikke mere i brug, det hele var vokset til og siderne skredet sammen, men vi rensede op og skrabadet den ene side ren; den er vist som snit II. I princippet viser den samme opbygning som snit I, selv om volden her kun er 2,5 m høj. Svarende til den underste brandgrøft i snit I har vi et tykt brandlag liggende på selve den gamle jordoverflade. Derefter har man gravet voldgraven, hvis fyld danner den lille pukkel Ia. Herovenover kommer lyst sandholdigt ler, i hvis underste dele man tydeligt kunde se, at det var lagt op som græstørv. Muldlaget fra de enkelte tørv var endnu synlige som sorte striber i fylden. Ovenover dette kommer brandgrøften 2, der svarer til grøften 2 i snit I. Men her er brandlagene op til 1 m tykke. I forlængelse af dem har vi igen et vækstlag, der betegner en gammel voldoverflade, der må have stået åben i længere tid. Ved en eller anden lejlighed er volden blevet forhøjet, laget II er blevet påført, og den har fået sit nuværende udseende. Stolpehuller eller lignende kunde heller ikke her konstateres i det øvre lag. — Hvad er det for kolossale brandlag, hvis lige i tykkelse næsten aldrig er set før? Et tredje snit nåede desværre ikke så langt ned, at vi kunde se, om brandlagene var der. Men de skal nok komme, for på den strækning,

Fig. 9. Snit I, gennem volden.

der ligger mellem de to veje fra Beaumont til les Hables de Goury og Plainvic, er volden gennemskåret flere gange af ganske smalle grøfter, som tyskerne har ført kabler igennem. De går ikke til bunds i volden, men dybt nok til at man kan konstatere, at de røde brandlag er der. — Men lad os holde os til vore to regulære snit. Palisader fandtes ikke; man kunde derimod tænke sig, at der på voldkronen har ligget en barriere af tæt sammenfiltrede grene, bag hvilken forsvarerne har kunnet beskytte sig mod diverse kastevåben. Tanken er tiltalende, fordi noget sådant er kendt andre steder fra, og fundet bliver på den måde bragt indenfor de traditionelle rammer. Dog, imod denne teori taler brandlagenes mægtighed. En barriere af grene vil, selv om den bliver stukket i brand, ikke efterlade sig så kraftige spor. Desuden ligger brandresterne i en grøft, der på snit II har en skarp afgrænsning bagtil. Lad os indtil videre være fantasifulde og tro, at man i disse grøfter har samlet store mængder af brænde, som man i tilfælde af angreb har sat ild til, og at man, til kampen var forbi, har næret ilden med nyt brænde. Det har ikke været det bare spøg at skulle forcere sådan en flammemur. Tænk Dem at springe over en 4 meter bred grøft fuld af gløder og brændende træstykker! Det er en alvorlig hindring, som nok har kunnet hjælpe med til at mindske det nødvendige antal forsvarstropper. — Lad dette nu være, hvad det vil. Een ting viser brandlagene os i hvert fald, og det er, at man har bygget volden fra øst mod vest, og at man har gjort et stykke helt færdigt ad gangen. I snit I ligger første brandlag oppe i volden; her har den været færdig, da det første angreb stod på. I snit II derimod ligger

det første brandlag på selve den gamle jordoverflade. Her har på dette tidspunkt volden altså end ikke været påbegyndt; man var ikke nået så langt.

Allerede før vi begyndte gravningen, var vi klare over, at der ikke var store chancer for at finde oldsager, der kunde hjælpe til at datere mindesmærket, og vi fandt da til vor store skuffelse heller intet. Indtil videre må vi altså se, om vi ikke alligevel kan få Hague-Dicke tidsbestemt, se om vi kan finde et afgrænset tidsrum, i hvilket det kan være bygget, idet vi med støtte i stednavnene stadig vil gå ud fra, at det er af skandinavisk oprindelse. Som allerede før bemærket er Cotentin og dermed også Cap de la Hague en afsides egn af Frankrig, hvad der selvfølgelig i endnu højere grad har været tilfældet i den periode, vi beskæftiger os med. Det er derfor ikke mærkeligt, at de direkte historiske meddelelser, vi har herom, er yderst sparsomme, men noget er der da. Vigtigt er det, at øerne ved Cotentins kyster først bliver besat omkring midten af 9. århundrede, for det vil sige, at vikingerne endnu ikke på det tidspunkt havde fået fodfæste på Cap de la Hague. Men i slutningen af århundredet slår mange vikinger sig ned der og danner en egen koloni. Formodentlig på grund af den afsides beliggenhed kommer vikingerne i denne del af Normandiet til at stå i et særligt modsætningsforhold til de øvrige. De kom ikke i så nær berøring med den franske kultur og holdt længere fast ved gamle sædvaner, som de havde bragt med hjemmefra. Hedenskabet holdt sig meget længere her; under kamp styrtede man frem under påkaldelse af Thor. Men selv efter at Rollo havde ladet sig døbe i 912 og havde modtaget Normandiet som len, skete der intet. Han har vel til trods for sin dåb haft så meget af vikingen i sig, at han stadig har respekteret de gamle skikke. Anderledes med hans efterfølger Vilhelm Langsværd, der kom til magten efter Rollos død i 929. Han var blevet mere fransk end nordisk og havde fuldt og helt antaget kristendommen, hvad der gjorde forholdet mellem ham og kolonien på Cotentin temmelig spændt. Man beskyldte ham for at gøre mere ud af de franske end af sine landsmænd, hvilket vil sige, at hertugmagten udviklede sig efter fransk, feudal statsskik. Situationen blev så tilspidset, at han med hærmagt så sig nødt til i 933 at lægge Cotentin under sit herredømme. Det blev dog ikke gjort bedre, end at hedningene kort tid efter følte sig stærke nok til at gøre væbnet oprør og under høvdingen Rioulf sende en hær helt over til Rouen. En overgang så det ud til, at det skulde lykkes, men oprøret blev slået ned. — Ro blev der dog ikke ret længe. I 943 hører vi igen om hedningene i Cotentin og La Hague under anførsel af høvdingen Tormod. Vilhelm Langsværd var blevet myrdet og efterlod sig kun en 10årig søn Richard. Tormod ønskede, at Richard skulde opdrages på hedensk vis. Men til trods for, at han fik hjælp af vikinger udefra, mislykkedes aktionen, da den franske kong Louis d'Outremer blandede sig i stridighederne. Oprøret blev slået ned, og Tormod, hedenskabets sidste forkæmper, faldt. Louis søgte derefter at få Normandiet lagt under den franske krone igen. Han sikrede sig Richard og lod hertugdømmet styre under kongelig forvaltning efter fransk skik. Det var signalet til et nyt oprør, dennegang for at værne Normandiet mod den franske konge. De normanniske stormænd henvendte sig da om hjælp i deres gamle fædreland, og der ankom en flåde under høvdingen Harald til Cotentin. I løbet af to år blev oprøret lykkeligt gennemført; det endte med, at Louis d'Outremer anerkendte Richard som den retmæssige og uafhængige herre over

Normandiet. Det må have været ikke ganske ubetydelige troppemængder, der fra Norden ved den lejlighed kom hertil, thi hedenskabet tog herefter igen et stort opsving.

Som man vil se, har der under de her nævnte begivenheder flere gange været brug for at have en krigshavn, som lå tilstrækkelig godt beskyttet. Hjælpen til Tormod kom over havet og måtte have et sikkert sted at lægge skibene, medens hærene kæmpede inde i landet. — Under oprøret mod Louis d'Outremer kom Harald med betydelige troppemængder til Cotentin. Også deres skibe skulle ligge sikkert, medens stridighederne stod på. Der synes ikke at være noget i vejen for, at de to havne på la Hague kan have spillet en rolle i disse begivenheder, og at Hague-Dicke ved disse lejligheder er blevet anlagt for at beskytte oprørernes forbindelser bagud over havet, hvad enten de nu har gået til de nordiske lande, eller til vikingerigerne på de britiske øer.

Men kan Hague-Dicke da ikke være meget senere? Det kan det ikke så godt. Indtil fornylig var det ældste sted, hvorfra man kendte navnet, en fortegnelse fra 1689 over Coutance-bispedømmets udstrækning. Her er Hague-Dicke nævnt. Men fornylig er det lykkedes professor de Bouard at finde frem til et meget ældre dokument. Selve dokumentet er desværre gået tabt under krigen, da arkiverne for departementet Manche brændte i 1944. Lykkeligvis har en landsbypræst i anden anledning taget en afskrift. Dokumentet er fra februar 1252 og omhandler salg af et stykke jord fra tilliggendet til prioratet Sct. Michel du Mont de Vauville, „ca. XII acras jord, lidt mere eller mindre“ der ligger „ved Beaumont mellem kirken og volden Hague-dick“ (. . . apud Bellum Montem inter ecclesiam et fossatum Haguedick, . . .) Yngre kan volden altså ikke være, kun ældre.

I sommeren 1952 skal udgravningerne fortsætte. Og der er flere ting, der skal gøres for at komme en løsning nærmere. For det første skal der tømmes et større stykke af voldgraven for at se, om det ikke var muligt at finde nogle våben, som kan give et fingerpeg i retning af voldens nøjagtige datering. — Endnu en vigtig ting skal undersøges, og det er et gravfelt, som ligger lige bag ved volden på en sådan måde, at de to ting synes at høre sammen. Man fristes på forhånd til at tro, at det må være faldne fra kampe på volden, der ligger begravet her. I 1831 er der foretaget nogle få undersøgelser på dette gravfelt. Selve de fundne genstande er nu forsvundet, men beretningerne taler om, at der i de små lave høje blev fundet brændte ben og rester af jernsværd. Det lyder måske ikke af så forfærdelig meget, men mere vil en amatørarkæolog i 1831 heller ikke få ud af en vikingetids brandgrav. På den anden side, hvor fattige gravene end måtte være: *er* det vikingegrave, hvad beretningerne tyder på, kan vi ikke forlange mere. Men det vil forhåbentlig vise sig i sommerens løb.

EN ALTERTAVLES SKÆBNE GENNEM 500 AAR

Af OTTO NORN

NATIONALMUSEET er — som bekendt — ikke blot Landets største kulturhistoriske Museum, men har faaet overdraget en Del af de Beføjelser, der i andre Lande er knyttet til et Rigsantikvariat, og anden Afdelings Virksomhed præges i høj Grad af Kontrollen med Vedligeholdelsen og Istandsættelsen af vore Kirkebygninger og deres historiske Inventar. Museets Direktør fungerer i denne Henseende som Kirkeministeriets sagkyndige Konsulent.

I de seneste Aar er Kirkerestaureringsarbejdernes Antal stærkt forøget, men desværre gælder det samme ikke for Museets Stab af kunsthistorisk eller arkæologisk uddannede Medarbejdere, og det bør ikke dølges, at de lagttagelser af videnskabelig Værdi, som Restaureringsarbejder sædvanligvis giver Anledning til, næppe altid bliver lige omhyggeligt noteret. Situationen er ikke blevet mindre prekær, efterat nye Undersøgelsesmuligheder er dukket op i Udlandet, og det maa skorte paa Tid og Kræfter til at afprøve dem paa vore hjemlige Opgaver.

En Bygning undersøges i Dag stort set efter de samme Metoder, som gjaldt for Hundrede Aar siden. Helt anderledes stiller Forholdene sig, naar det gælder et Maleri, ligegyldigt om det er paa Lærred, Træ eller Puds. Paa dette Omraade er den moderne Naturvidenskab i stor Udstrækning kommet Kunsthistorien til Hjælp. Resultatet har allerede i mange Tilfælde vist sig at blive, at Farvekemien og Fotografiet afslører Forhold, som er lidet flatterende for den gammeldags rent æstetiserende Kunstforskning. Ligesaa haabløst det er at oversætte Kunstens Sprog, saa Ord dækker, ligesaa umuligt lader det sig dog paa den anden Side udtrykke ved kemiske Formler. Men Naturvidenskaben har givet os Midler i Hænde til bedre at fatte, hvori de gamle Mestres kunstneriske Resultater bestod, forinden Tiden forvanskede dem, og med hvilke Midler, disse Resultater er opnaaet. Hvad saa egentlig de æstetiske Virkninger til syvende og sidst beroer paa, ja, det vil Kunstforskningen nok strides videre om til Dagenes Ende.

Restaureringens Kunst — og det er trods al Teknik og Naturvidenskab stadig en Kunst — er vanskelig, maaske den allervanskeligste. Den kræver af sin Udøver ikke blot stor teknisk Færdighed og en vis historisk Viden, men ogsaa i højeste Grad kunstnerisk Indfølgelse. Mange „daarlige“ Malere er blevet udmærkede Restauratorer (eller Kunsthistorikere!), fordi de ejede den ægte Kunstners ydmyge

Guds Moder fra Bjerreby-Tavlen paa Taasinge
(smign. Fig. 3, S. 59).

Sind, men ikke hans Skaberevne. Hertil kommer nu, at en Konservator ogsaa helst skal være lidt af en Videnskabsmand.

Vælger de ansvarlige Myndigheder at lade en historisk Altertavle istandsætte efter arkæologiske Principper, dvs. udfra den Betragtning, at det først og fremmest maa komme an paa at bevare, hvad Tiden har skaanet af de oprindelige Former og Farver, følger naturligt, at den grundigst mulige æstetiske og tekniske Analyse af selve Tavlen maa være Udgangspunkt for alle Overvejelser. Forinden Stilling tages til Fremgangsmaaden ved Restaureringen, til eventuelle Suppleringer o.l., maa man have gjort sig klart, hvorledes Kunstværket har set ud i sin oprindelige Skikkelse, og ved hvilke Midler denne er blevet skabt.

En trefløjet, sengotisk Altertavle som Bjerreby Kirkes er Resultatet af mange Faktoreres intime Samvirken. Forinden Haandværkere og Kunstnere har kunnet tage fat, maa have foreligget et Program for Arbejdet. En Gejstlig har bestemt, at Tavlen skulde være en Passionstavle med en Fremstilling af visse bestemte Motiver, som Kirken anerkendte. Det blev i dette Tilfælde Pilatus' Fremstilling af Christus for Folket og Korsbæringen (Nordfløjen), Korsfæstelsen (Midterskabet), Gravlæggelsen og Opstandelsen (Sydfløjen). Paa Fløjenes plane Bagsider skulde ses Gudsmoder med Barnet og Den hellige Anna selvtredie. Paa Predella'en, Fodstykket under Skabet, fandt man det ganske naturligt at fremstille Christus imellem den rene Læres Bærere, de fire latinske Kirkefædre Hieronymus, Augustinus, Gregorius og Ambrosius. Ogsaa Valget af de Indskrifter, som anbragtes paa Tavlen dels paa dens Gesims, dels paa Fodstykket, turde vidne om, at Kunstværkets Idé er dikteret af en Kirkens Repræsentant. Til Anbringelse paa Gesimsen valgtes et latinsk Distichon inspireret af en af Middelalderens mange Hymner til Korset. Det lyder i Oversættelse: „Hil dig ærværdige Kors, velsignet over alle Træer, sign du mig, at jeg ikke skal dø“.

Hvorledes har nu Kunstneren ført dette Program ud i Livet?

Ud fra vort almindelige Kendskab til Kunstproduktionens Forhold i Nordeuropa i Senmiddelalderen maa antages, at en saadan Altertavle som den fra Bjerreby Kirke er blevet til i et Værksted, hvor alle: Mester, Svende og Lærlinge har virket efter en bestemt Arbejdsfordeling og i nøjeste Samklang under førstnævntes Ledelse.

Til en Begyndelse er naturligvis Skabet blevet snedkret, hvilket allerede har givet Anledning til meget afgørende æstetiske Overvejelser, da Forholdet mellem Midterskabets Højde og Bredde maatte blive afgørende for Harmonien i hele Tavlen Arkitektur. Meget enkle Tal udtrykker i dette Tilfælde nævnte Forhold, nemlig 4:3, og maaler man andre senmiddelalderlige Skabstavler i Danmark, vil heraf fremgaa, at Datidens Kunstnere som oftest foretrak et simpelt Talforhold (1:1, 3:2, 4:3, 5:4, 6:5 osv.) mellem Midterskabets Højde og Bredde. Paa Bjerreby-Tavlen kan iagttages, at de lodrette Karme bestaar af to Stykker, der er limet sammen med et langt Skraasnit, hvorover der var fastklæbet Lærred. Dette kan maaske skyldes, at Midterskabet er blevet leveret for højt, og at man derefter har villet gøre det lavere uden at skulle skære Hjørnezinkerne om. I hvert af Hovedskabets lodrette Sideplanker har været indsat to kraftige Trænagler, en Detaille, som man ogsaa kan iagttage ved flere andre senmiddelalderlige Tavler af denne Type, og hvis Tilstedeværelse maa have en praktisk Forklaring. Ved Flytning og Transport

Fig. 1. Bjerreby Kirkes Altertavle for Restaureringen 1950—51.

vilde det være meget vanskeligt at manøvrere et stort og tungt Egetræsskab uden saadanne Haandtag.

Samtidig med at Midterskab, Sidefløje, Predella og Topstykke blev omhyggeligt snedkret og alle Sammenføjninger og svage Steder i Træet limet, og disse om nødvendigt overklistret med Lærred, udførtes Billedskærerarbejdet, som foruden Gitrene øverst og nederst i Skabene omfattede fem Figurfremstillinger. Motiverne var jo paa Forhaand givne — som omtalt rimeligvis efter en gejstlig Persons Diktat — og ved Udformningen følte vor Kunstner sig bundet af sin Samtids Tradition paa den religiøse Kunsts Omraade.

Det var Giotto og hans Skole, som under Indflydelse af byzantinsk Kunst lærte Vestens Malere og Billedhuggere at fremstille Christi Lidelse og Død som historiske Bøghenheder efter Evangeliernes Beretning. Dette Grundsyn præger hele Senmiddelalderens religiøse Billedkunst. Bjerreby-Tavlens Billeder skal aflæses fra Nord til Syd og i Fløjene de øverste først. Paa Billedet af Christi Fremstilling er Pilatus traadt frem foran en rundbuet Portal og har draget Purpurkappen paa Frelserens marirede Legeme tilside, medens en Jøde vil henlede Jomfru Marias Opmærksomhed paa, hvad der foregaar. Rummet lukkes af en Række romerske

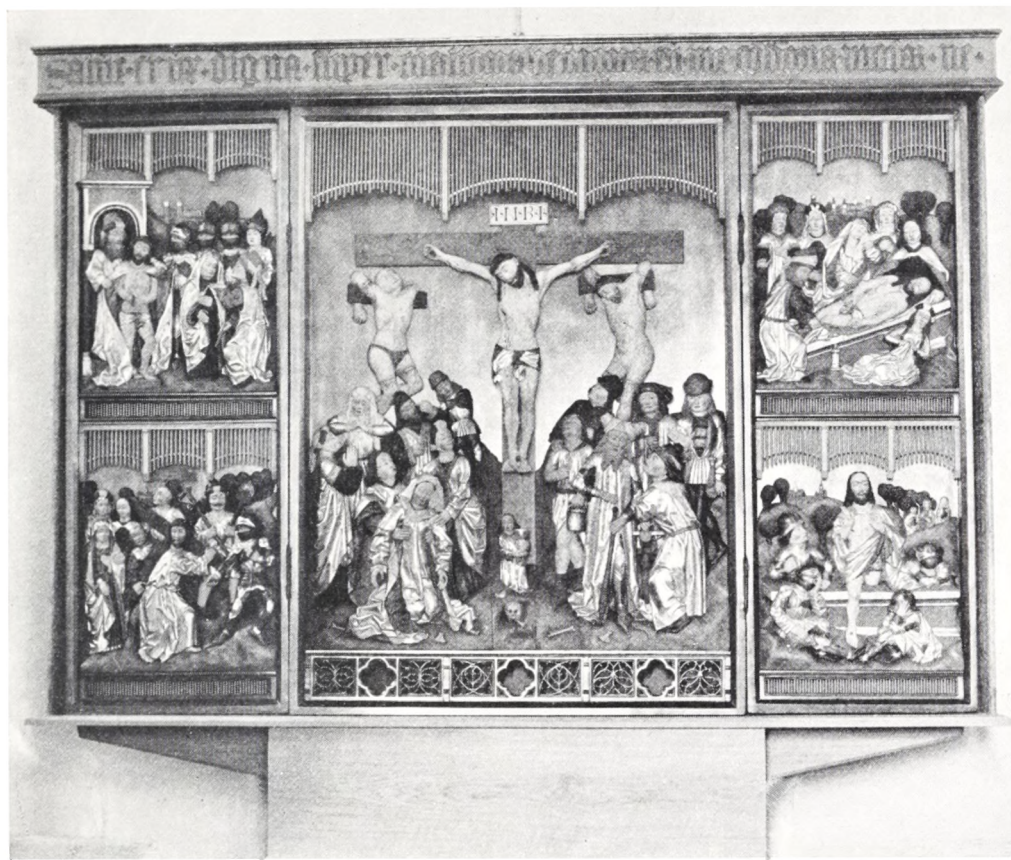

Fig. 2. Bjerreby Kirkes Altertavle efter Restaureringen 1950—51.

Krigere fremstillet som Samtidens Landsknægte i Pladerustninger. Korsbærings-scenen nedenunder er ogsaa efter den traditionelle senmiddelalderlige Opfattelse figurrig og viser i Midten Christus segnende under Korset, som Simon fra Kyrene løfter, medens Frelseren vender sit magre forpinte Ansigt frontalt mod Beskueren. Optoget anføres af en romersk Krieger og en jødisk Bøddel med Spade og Hellebard, og det afsluttes af Maria (i Forgrundsplanet) og Maria Magdalene og Johannes bagved.

Den store Fremstilling i Midterfeltet udfolder sig omkring Frelserens meget dominerende Skikkelse paa Korset og hele Tavlen skal, hvad ogsaa Indskriften viser, opfattes som en Hyldest til Christi Kors. Christus hænger lidende ned i Armene med bøjet Hoved, og en lille Engel ved Korsets Fod samler det hellige Blod fra hans Sidevunde i en Alterkalk. Paa Jorden under Korset griner Adams Pandeskal, der efter Overleveringen dukkede op, da man gravede Hullet, hvori Korset blev rejst. Bipersonerne er i tilbørlig Afstand samlet i to helt adskilte Grupper (Fig. 3 og 4): paa højre Side af Christi Kors under den omvendte Røver de gode, paa venstre Jøderne og Romerne under den onde Røver. Blandt Christi Venner paakalder navnlig Forgrundsgruppen sig Opmærksomheden. Den bestaar af Guds-

moder, som afmægtig synker sammen støttet af Johannes og Maria Magdalene. I bageste Række ses Maria, Gudsmoders Søster (Fig. 5) hensunken i dyb Fortvivlelse ved Siden af Longinus (Fig. 7), den romerske Soldat, som aabnede Frelserens Side med sin Lanse og tilfældigt kom til at berøre sine Øjne med de af Christi Blod vædede Fingre, hvorfor han blev helbredt for (aandelig) Blindhed. Blandt Jøder og Romere udmærker sig især Manden med Edikespanden og Isopstænglen, den fornemt klædte Hovedsmand med Stridskøllen og Jøden med Sværdet. Saa følger i søndre Skabsfløj Gravlæggelsen med Josef fra Arimathæa og Johannes, der var- somt lægger Christi døde Legeme i Sarkofagen, og de sørgende Kvinder, forrest Maria Magdalene med Salvekrukken. Sluttelig er nedenunder fremstillet Opstandelsen, Christus som med Vælde og Myndighed staar op af Graven, medens de tre Kvinder nærmer sig fra Baggrunden.

Inden Kunstneren er gaaet i Gang med at skære de enkelte Relieffer, som bestaar af flere Stykker sammenlimet Egetræ, maa han have gennemtænkt Helheden og udarbejdet en Skitse, som angav Fordeling og Placering af de mange Figurer i Rammen, og en nøjere Betragtning af Bjerreby-Tavlens Form vil vise, at intet er blevet overladt Tilfældigheden. Indhold og Form passer som Haand i Handske. Vigtigst har været at forme Midterskabets Komposition, hvis Hovedlinier var bestemt paa Forhaand af Forholdet mellem Skabets Højde og Bredde og den deraf følgende — imaginære — Opdeling af Fladen i tolv Kvadrater. Christi Kors er rejst i den lodrette Midterlinie, og det vandrette Korstræs Underkant markerer Fladens øverste tre Kvadrater. De to Røvere falder indenfor de yderste Kvadrater i næstøverste Række. Denne aldeles præcise Placering af de isolerede Hovedfigurer over Trængslen af bevægede Tilskuere ved Korsets Fod er af afgørende Betydning ikke blot for det rene Linienspiel, men ogsaa for Indholdet. Den medvirker i høj Grad til at understrege det ophøjede i Motivet. Her dør Guds Søn, hist lider og strider Mennesker.

At analysere Bjerreby-Tavlens Komposition indtil dens fuldstændige Opløsning i et abstrakt geometrisk Mønster vil føre for vidt. For Golgathascenens Vedkommende skal kun paapeges, hvorledes der trods lige nævnte Modsætning mellem de tre Skikkelser paa Korset og Personerne underneden ogsaa findes en Samhørighed. Der er i Gudsmoders halvt sammensunkne Skikkelse ligesom en Genklang af Bevægelsen i den omvendte Røvers ovenover, og tilsvarende videreføres den bløde Kurve i den onde Røvers Ben direkte i den fornemme tveskæggede Hovedsmands Kappefolder.

Figurgrupperne er alle fem lige vel afsluttede indenfor de givne Rammer, og beundringsværdigt rigt varieret er Christi Fremtræden fra Scene til Scene i stille Resignation, bevæget Pine, Dødsstivhed og høj Triumf. Hvilket ligefuldt fremgaar af Figurens Placering i Forhold til Rammen og de øvrige Figurer som af dens Form og Bevægelse.

I de fire smaa Relieffer udfolder Figurerne sig i to tydeligt adskilte Planer, Christus — som rimeligt er — altid i forreste. I Midterskabet, hvor Størrelsesforholdene ogsaa er anderledes — er Dybdevirkningen forøget paa den Maade, at Figurerne er anbragte i tre Planer, Christus i mellemste. I Samklang hermed er, at Horizonten ligger højt i Sideskabene, lavt i Midterskabet.

Fig. 3. Korsfæstelsesrelieffets nordre Gruppe efter Fjernelsen af Overmalingerne. — Fig. 4. Korsfæstelsesrelieffets søndre Gruppe efter Fjernelsen af Overmalingerne.

Fløjenes Relieffer skal dog ikke blot for Indholdets Skyld aflæses i Sammenhæng med Midterskabets, de indtager ogsaa fra Formens Side hver sin Plads i Rækken i indbyrdes Afhængighed. De lodrette Linier i Fremstillingen har sit Modstykke i Opstandelsen og paa tilsvarende Maade Korsbæringens Diagonallinier i Gravlæggelsens.

Hvad her er nævnt — og meget andet, som ikke er nævnt — om Bjerrebys Tavls Komposition, maa Kunstneren have tænkt over, forinden han begyndte at skære i sit Træ; utvivlsomt „malede“ han allerede Altertavlen i Tankerne, da Ideerne om dens plastiske Form begyndte at staa klart, og hvad dette betyder — eller burde betyde — for vor Opfattelse af hans færdige Arbejde, skal nærmere omtales, naar der er blevet gjort Rede for Fremgangsmaaden ved Stafferingen.

Forinden der overhovedet kunde blive Tale om at anvende Guld og Farver, lagde Kunstneren i flere Omgange et Lag Kridt — Italienerne kalder det „Gesso“ — paa alle Tavls forskellige Dele. I dette Tilfælde anvendte han et ret tyndt Lag („Gesso sottile“), rimeligvis fordi de fleste finere Detailler i Forvejen var udskåret i Træet; kun Haaret paa Korsgangsrelieffets Christusfigur er tydeligvis modelleret i Kridtgrunden. Meget hyppigt formede Middelalderens Kunstnere Figurdetailler eller dekorative Enkeltheder som for Ex. Stofmønstre i „Gesso“en. Svært at sige, altsaa, hvorvidt Kridtgrunden bør betragtes som en Fuldførelse af det plastiske eller som Grundlaget for det maleriske Arbejde. Naar derfor den moderne Kunsthistoriker ikke saa sjældent om et middelalderligt Snitværk udtaler, at det

er groft skaaret, skal der i denne Dom, som gerne er udtalt paa Grundlag af en Bedømmelse af det rensede nøgne Træ, ikke altid lægges noget nedsættende. Det kunde jo gerne være, at Kunstneren har gjort sin Figur færdig i „Gesso“en og ved Skæringen taget Hensyn hertil.

Afgørende for de middelalderlige Altertavlers Virkning var den Anvendelse, Kunstneren gjorde af Guldet. Helst skulde hans færdige Værk straae som Alterets ædleste Smykke omkap med Vinduernes Glasmosaikker, og Guldet besad for Middelalderens Mennesker en egen mystisk og ophøjet Virkning ved sin Uforgængelighed og Kostbarhed. Vor Mester maatte — rimeligvis paa Grund af sidstnævnte Egenskab — indskrænke sig til at belægge alle sine Figurers Yderbeklædninger med tynde Blade af det rene Metal. Først lagde han ovenpaa den glatte „Gesso“ et tyndt Lag Guldgrund, Bolus, en Slags rødgul Lerjord, der er glat som Vox, og for at faa Guldbladene til at binde har han rimeligvis brugt samme Middel, Tempera som til Farverne. Herefter polerede han — eller vel snarest hans Svende — Guldet op til den højst mulige Glans og anvendte hertil Agat eller Dyretænder. Dette anstrengende Arbejde blev ikke afsluttet, før alle Klædebon kastede Lyset tilbage i Straaleglans og gav Beskueren den Illusion, at store Dele af Altertavlen var af det pure Guld. Middelalderens Mennesker har vel netop elsket dette uskyldige Bidrag. I Forbindelse med Bjerreby-Tavlens forgyldte Draperier maa atter understreges, hvor nøje Sammenhængen er mellem Skulptur og Staffering; thi der kan næppe herske Tvivl om, at den flade Draperistil, som man møder her og hos saa mange andre sengotiske Skulpturer, hænger sammen med Polérforgyldningens Teknik, der lettere lod sig udføre paa større Flader end i dybe Foldekast.

Paa en anden Del af de senmiddelalderlige Skabstavler traadte Guldets mærkelige Virkning endnu kraftigere frem, nemlig paa Skabenes Bund, som Baggrund for Reliefferne. Enten det nu har været for at spare paa det kostbare Materiale eller af æstetiske Grunde, brugte Bjerreby-Tavlens Mester ikke det ægte Guld til disse store Flader. Først lagde han efter samme Fremgangsmaade som for Forgyldningens Vedkommende (dog var hans Bolus her rødbrun og tykkere) Sølv paa alle Flader, og Sølvets paaførte han et tyndt, delvis gennemsigtigt (lazerende) Lag af en syrisk Asphalt (Bitumen judaicum). Virkningen af denne Sølvlazur er nærmest som af blankt rødt Guld eller poleret Kobber, og hvadenten det har været tilsigtet eller ikke, giver Forskellen mellem det ægte Guld paa Figurene og Sølvlazuren paa Baggrundene i Forbindelse med Jordsmonnets grønne Farve et meget væsentligt Bidrag til dette Kunstværks Materiale- og Farveholdning.

At fortsætte med i Enkeltheder at beskrive Bjerreby-Tavlens Staffering vil let blive en omstændelig Sag og alligevel ikke efterlade noget klart Indtryk af Kunstnerens Formaaen; visse Enkeltheder skal dog nævnes, fordi de er oplysende med Hensyn til hans bestandige Stræben henimod en absolut Helhed. Baade hvad de skulpturelle og maleriske Momenter angaar, har der fundet en fin Afvejen Sted af naturalistiske og rent æstetiske Hensyn. Karnationer, Skæg og Haarfarver er rigt varierede, førstnævnte fra grøn-blaa Ligfarve (navnlig omkring Saarene paa Røvernes Ben) til rosenrødt (Christi Kinder paa Opstandelsesrelieffet). Bemalingen understreger og supplerer Modelleringen meget nøje, og det er særdeles vigtigt at forstaa, at Kunstnerens Arbejde som Skulptør ikke var færdigt, før han satte det

Fig. 5. Maria, Gudsmoders Søster. Detaille fra Korsfæstelsesrelieffet efter Fjernelsen af Overmalingerne. — Fig. 6. Christus. Detaille fra Opstandelsesrelieffet efter Fjernelsen af Overmalingerne.

sidste Penselsstrøg som Maler. Man kan iagttage dette Forhold mange Steder, navnlig paa de velbevarede Ansigter, bedst paa Korsfæstelsesrelieffets nordligste Figur i bageste Række (Fig. 5). Hos den i knugende Sorg stivnede Kvinde løber store, klare Taarer ned ad begge Kinder. De er malet med plastisk Illusionsvirkning og giver ligesom Øjenvipper og -Bryn paa andre Figurer (Fig. 6) et uvurderligt Tilskud til Forstaaelse af Formen. Er alle saadanne malede Enkeltheder først bortfjernede — og Tiden har som oftest sørget herfor — bør man ved sin Bedømmelse af den nøgne eller nymalede Skulptur erindre, at saaledes har den aldrig været tænkt fra sin Mesters Haand. Det er næppe tilfældigt, at vor sengotiske Skulpturs to største Mestre, Bernt Notke og Claus Berg i de samtidige Kilder udelukkende nævnes under Betegnelsen Maler.

Størst Anledning til Udfoldelse af Farveglæde har Stafferingen af Figurernes Underkjortler, Hoved- og Fodbeklædninger givet. Lazurteknikken er ofte taget i Brug, først og fremmest hvor Metalglans naturligt var paa sin Plads, som paa Soldaternes Rustninger, men ogsaa til Dragterne er ikke saa sjældent anvendt en Søvlazur, rød og grøn. Førstnævnte kan variere fra næsten opak sort violet til lysere Kraplak med kraftig Lazurvirkning. Det er dog et Spørgsmaal, om Pigmentet er Kraprød, et Farvestof som almindeligvis ikke kom i Brug før i 17.—18. Aarhundrede. En anden rød Farve Zinnober er lettere at genkende og at bestemme, den optræder som kraftigere Akcenter i Jordsmonnets grønne, navnlig paa Hoved- og Fodbeklædninger. Med størst Sikkerhed har den blaa Farve ladet sig analysere.

Middelalderens kostbareste Blaafarve var Ultramarin Azur fremstillet af Lapis Lazuli fra Persien, men dette ædle Farvestof var saa sjældent og saa dyrt, at det ofte blev erstattet af et billigere, og her som i andre Tilfælde, hvor man har haft Lejlighed til at undersøge en senmiddelalderlig Staffering, viser det sig, at der er anvendt Bjergblaat (Azurum almanum) en billig tysk Kobberfarve, som Tiden forlener med et Skær i det grønne.

Selvom det i større Udstrækning, end Tilfældet desværre har været, var lykkedes at bestemme de Farvestoffer, som Bjerreby-Tavlens Mester har benyttet, havde man dog ikke løst Kunstværkets Gaade. Studiet af middelalderlige Malebøger — og selvom Farveopskrifterne blev betragtet som Malernes Hemmeligheder, er dog enkelte bevaret — kan ligesaa lidt som en Undersøgelse af selve Kunstværkerne givet noget fuldstændigt Begreb om det fuldførte Arbejde. Men det intimt mulige Kendskab til Materialer og Teknik underbygger Forstaaelsen af det æstetiske og er til uvurderlig Hjælp ved en Restaurering. Lad os derfor følge Bjerreby-Tavlens Historie op til Nutiden og kort skildre dens Forfald og Genrejsning.

Engang i sidste Halvdel af 1400'rne gjorde den saa omhyggeligt udførte Tavle Rejsen fra Kunstnerens Værksted i Lybæk til den ærværdige Sct. Mortens Kirke i Bjerreby paa Taasinge, og et dybt Indtryk maa den have efterladt hos alle, som saa den. Franciskanerne i det nærliggende Svendborg blev saa grebne, at de fik anskaffet en Kopi (nu i Kirken paa Turø). Men det var en ringere Haand, de havde til at skære deres Tavle. Ogsaa den Mester, som endnu mere ubehjælpsomt udførte Korsfæstelsesrelieffet i Midterskabet til Svanninge Kirkes Altertavle maa have hentet Inspiration i Bjerreby Kirke, hvor Messerne læstes foran dette Underværk af klare Farver og Guld. Reformationens Storme gik over Landet uden at volde Skade paa vor Tavle, hvis Indhold i det store og hele jo ogsaa var evangelisk nok. Malerierne paa Bagsiden af Fløjene kunde ingen tage Forærgelse af nu, da Tavlen ikke længere blev lukket i Fastetiden. Men forhindre Tidens Tand i at gnave kunde ingen, Farverne dekomponerede, Gullet blev slidt, saa den røde Bolus skinnede igennem, og det fine Snitværk, navnlig de spinkle Gitre gik itu. Men endnu ca. 400 Aar efter Udførelsen, da Sognepræsten i Landet Hr. Fred. Christ. Lund beskrev den i sin Bog „Øen Thorseng“ (Odense 1823), havde Bjerreby-Tavlen sit oprindelige Udseende, et uomstødeligt Bevis for dens fremragende tekniske Kvalitet. Provst Plesner udtalte ganske vist i 1840, at han fandt den „gammel og uskjøn“. Vi vilde næppe have givet ham Ret, og maaske snarere set yderligere Værdier i Sporene af det naturlige Forfald, Patina'en. Provsten havde heller ikke Meningsfæller blandt de Synsmænd, Haandværkere fra Svendborg, der Aaret efter besøgte Kirken og derpaa udtalte: „Forøvrigt kan vi ikke nægte, at denne Altertavle vel er gammel, men efter den Tids Smag, hvori den er forfærdiget, kan man langt fra kalde den smagløs, hvorimod den vel kunde blive smukkere ved en hensigtsmæssig Oppudsning, da adskillige Figurer har af Ælde tabt sin Krittering og dermed tillige Forgyldning og Farver“. At Kirkeejeren lyttede til sidste Del af Synsmændenes Udsagn blev skæbnesvangert. Den 24. August 1841 blev det ved Provstesynet noteret: „Altertavlen er nu afpudset og repareret“. Denne „Afpudsning og Reparation“ var ikke nogen blid Behandling. Alle Gitre over Reliefferne blev fjernet, og af de gennembrudte Fodstykker under Reliefferne skaanede man

Fig. 7. Longinus. Detaille af Figuren efter Fjernelsen af Overmalingerne. — Fig. 8. Bøddel. Detaille fra Korsbæringsrelieffet efter Fjernelsen af Overmalingerne.

kun det i Midterskabet, Topstykket og Predellaen ændredes totalt, hvorved sidstnævntes Malerier helt gik tabt, og „Afpudsningen“ kom til at bestaa i en hel Nymaling af Tavlen, som kun de allerede delvis afskallede Malerier bag paa Fløjene lykkeligt undgik. Ved Opmalingen fulgte man groft set de gamle Farver, dog helt uden at tage kunstneriske Hensyn eller gøre Forsøg paa at efterfølge den fine Teknik; Skabene fik saaledes grønligblaa Baggrunde og røde Sider. Allerede ca. 25 Aar efter maatte man atter reparere Tavlen, som nu ikke undgik at stifte nærmere Bekendtskab med den af Samtiden saa yndede Egetræsfarve. Figurernes uægte Guld og Farver blev udsparet fra forrige Omgang, medens man nødtes til at opfriske Baggrundene, som blev lyseblaa. Saaledes forvansket stod Bjerreby Kirkes Altertavle indtil vor Tid (Fig. 1). Olie og Fernis fra Opmalingerne trængte gennem det ældste Farvelag ind i Kridtgrunden og gjorde den haard, saa Fugten kunde løsne den fra Træet. Den revnede og begyndte at falde i Flager. Efter et Forsøg i 1906 blev Resterne af de sarte Fløjmalerier i 1922 lagt fast, et Arbejde, som maatte gøres om allerede i 1944; og da man Aaret efter undersøgte de overmalede Partier, kom man til det Resultat, at de tekniske Vanskeligheder ved at blødgøre og fastlægge Kridtgrunden for derefter at afrense de store endnu eksisterende Partier af den middelalderlige Staffering, var uovervindelige. Ved nøjere Prøvelse viste dette sig heldigvis ikke at være Tilfældet, og trods det omstændelige og bekostelige Arbejde, lykkedes det at fremdrage alt, hvad der var tilbage af de oprindelige Farver. Tavlen stod nu for større og mindre Partiers Vedkommende i sin gamle farveprægtige — omend lidt slidte og flossede — Kaabe, og saadan vilde enhver Museumsmand gerne have set den bevaret for Fremtiden (smlgn. Fig. 3 og 4). Men i en Kirke, i sin oprindelige Funktion som Alterets Hovedpryd kunde den i sin

ruinerede Tilstand ikke tilfredsstillende Menighedens Krav, den maatte fuldstændiggøres. Med Støtte af alle de Oplysninger, som indvandt ved Rensningen, og som kunde suppleres ved Kendskab til analoge Tilfælde, blev alt manglende rekonstrueret saavidt gørligt efter den gamle tekniske Fremgangsmaade og med de oprindelige Materialer. For at give Fremtiden Lejlighed til paa Stedet at konstatere, hvad der ved den moderne Istandsættelse blev tilføjet, lagdes Kridtgrunden i alle Huller lidt tyndere end den oprindelige, hvorfor alle Rekonstruktioner nu ved et nærmere Eftersyn viser sig som fordybede Steder. Da Maalet maatte være at gengive Tavlen sin oprindelige Virkning, ikke blot at redde Resterne af fordums Pragt, meldte sig vanskelige Problemer. Det i sin Form helt forvanskede Fodstykke vilde ganske ødelægge Tavlens Helhedsvirkning og maatte følgelig kasseres, og af Topstykket var kun Gesimsbrættet med Indskriften tilbage, for spinkelt et Grundlag for Rekonstruktionsforsøg. En Erstatning for de bortfjernede Gitre var derimod nødvendig at finde. Den Virkning af Dybde og mystisk Dunkelhed, som Gitrene forlener de middelalderlige Skabstavler med, kunde under ingen Omstændigheder undværes, hvis man havde sat sig som Maal at følge den gotiske Billedmesters Hensigter saa nøje som muligt. Det lykkedes Arkitekten uden at maatte gribe til Efterligninger eller forsøge paa Forfalskninger at konstruere en ny Predella og nye Gitre (Fig. 2). Han søgte disse Spørgsmaal løst ud fra sin egen Tids Opfattelse og udelukkende med de Midler, som det falder os naturligt at anvende. Paa redelig Vis kan vor Tidsalder, Teknikkens, vistnok ikke gaa anderledes frem. Forlængst er Traditionen fra Middelalderen brudt paa det kunstneriske Omraade, i nogen Grad kan Nutiden erstatte dette Tab med forøget teknisk Indsigt; men selv det skarpeste Mikroskop og klareste Fotografi er ude af Stand til at afsløre Kunstværkets Aand, og uden den dybest mulige Indleven i den vil ethvert Restaureringsforsøg være dømt til at mislykkes.

Yderligt faa middelalderlige Altertavler i Danmark har bevaret blot nogenlunde anelige Rester af oprindelig Staffering, og de sidste Vidnesbyrd om en saa højtstaaende malerisk Kultur har Nutiden en uafviselig Pligt til at søge bevaret.

Bjerreby Kirkes Altertavle istandsattes 1950—51 af Kirkemaler Einar V. Jensen, Køge. Predella og Gitre blev konstrueret af Arkitekt, M. A. A. Marinus Andersen, København. Snedkerarbejdet udførtes paa Snedkermester Poul Hansens Værksted i Køge. Nationalmuseet har under Udførelsen af dette Arbejde modtaget Raad og Vejledning fra Konservator B. Bengtsson, Linköping, Docent Peder Hald og Teknologisk Institut, København, samt cand. pharm. F. Moltke, Tinglev, hvorfor det her bringer en hjertelig Tak.

Nærværende Redegørelse bygger bl. a. paa Oplysninger i Landsarkivet i Odense (Stamhuset Taasings Arkiv. Div. Dok. om Gejstlighed og Kirker paa Taasinge 1722—1861) og i Nationalmuseets Arkiv (Indberetninger fra C. A. Jensen, 1905, Erik Bayer, 1906, N. J. Termansen, 1945 og Einar V. Jensen, 1951). Det fotografiske Arbejde skyldes E. V. Jensen og Niels Elswing, sidstnævnte har optaget en Række Farvebilleder efter Afdækningen.

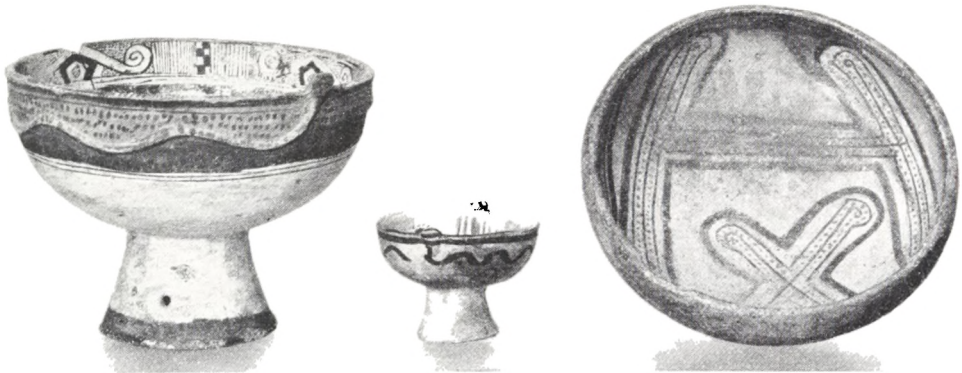

Fig. 1. Tyndvægget Keramik med Bemaling og Reliefdekoration; Chibcha. Ca. 1:3.

BARBARI OG HØJKULTUR I DET GAMLE COLOMBIA

Af JENS YDE

UNDER et Ophold i England førte en Kollega ved British Museum mig sammen med London-Kunsthandleren W. F. C. Ohly, som har indrettet sin Ejendom i East Barnet uden for London til en Institution, hvor unge Kunstnere og Videnskabsmænd paa meget fordelagtige Betingelser kan faa Ophold i længere Tid, hvis de af Hensyn til deres Uddannelse ønsker at slaa sig ned paa et Sted, hvor de har nem Adgang til de kulturelle Goder, som London er saa rig paa. Ejendommen bestaar af en Hovedbygning og flere mindre Bygninger spredt over et ret stort Areal, der henligger som Park, men som saa at sige faar Lov til at passe sig selv. I et Vildnis af Kaprifolier og Roser støder man ogsaa paa et gammelt Kapel, som Ejeren har indrettet til Museum med en lille, men udsøgt Samling af Kunstgenstande og etnografiske Sager; Hensigten hermed er, at de unge Kunstnere paa Stedet skal kunne finde Inspiration til deres Arbejde, bl. a. ved Studiet af fremmede Folks Ornamentik, der kan give udøvende Kunstnere rige Impulser. Da jeg besøgte Stedet, var Museet endnu under Indretning; i April 1952 aabnedes det for Publikum under Navnet „The Abbey Art Centre and Museum“.

Med ikke ringe Stolthed parret med Beskedenhed foreviste Mr. Ohly, hvad han havde udrettet. Jeg standsede op ved en meget smuk og righoldig Samling af gammel amerikansk Keramik, og der gik ikke mange Minutter, før Mr. Ohly lod en Bemærkning falde, som en Museumsmand altid meget gerne — men desværre altfor sjældent — hører: „Hvis der er noget af det her, som De har Lyst til at have til Deres Museum, saa vælg det ud nu.“

Paa denne usædvanlige Maade gik det til, at der et Par Maaneder senere til Nationalmuseets Etnografiske Afdeling ankom en udsøgt Samling god og sjælden

Fig. 2. Lerkar dekoreret med negativ Bemaling; Quimbaya. 1 : 2,5.

Keramik fra det gamle Colombia i Sydamerika, nærmere bestemt fra de to Kulturfolk Quimbaya og Chibcha, henholdsvis i den øvre Caucaadal og paa Højsletten omkring og Nord for Republikens nuværende Hovedstad Bogotá. Den er udstillet i Afdelingens Stueetage og danner et udmærket Supplement til den i Forvejen ikke særligt righoldige Colombiasamling.

Colombias Arkæologi er kun daarligt kendt; der er ganske vist foretaget en Mængde Gravninger i Landet, men desværre ikke af faguddannede Arkæologer. Derimod har professionelle Skattegravere huseret vidt og bredt; en Mængde vigtige arkæologiske Lokalteter er blevet raseret, Tingene taget op uden Hensyn til tidsmæssig Lagfølge, behandlet af uansvarlige Elementer og til sidst spredt for alle Vinde, først og fremmest med økonomisk Gevinst for Øje. Først i de senere Aar er Fagfolk kommet til, saa det er endnu kun faa virkeligt systematiske Udgravninger, der er foretaget; men det lidt, der er sket, har givet Resultater, som er blevet opsummeret til en Vished om, at Colombia engang i Fortiden har været et Kulturcentrum af den allerstørste Betydning. For Udviklingen i de højt kultiverede Indianerriger i Cordillererne har det haft ikke mindre Betydning end selve det peruanske Inkarige, der først naaede frem til Blomstring langt senere.

Saa godt som alle de Samlinger fra det gamle Colombia, der findes rundt om i Verdens Museer, er Gravfund, og de bestaar næsten udelukkende af Keramik. Lervarer er i sig selv skrøbelige overfor Stød og Slag, men naar de først er blevet nedlagt i Gravene i hel Tilstand og dækket med løs Jord, har de Mulighed for at bevares næsten i det uendelige. Ved Brændingen af Leret, hvorefter de bestaar, er de undergaaet saadanne Omdannelser, at de ikke kan gaa i Opløsning under de kemiske Processer, der foregaar i Jordlagene, mens de Genstande af Træ, der er nedlagt samtidig, eller de vævede Stoffer, som de døde har været klædt eller svøbt i, for længe siden er forsvundet. Foruden Lervarer er det navnlig Genstande af

Fig. 3. Hængekar med Huller til Snor i Rand og Fod; Quimbaya 1 : 3.

Sten — oftest Vaaben — og Metal — Guld og Guldlegeringer eller Kobber — der er bevaret. Enorme Guldskatte er i Tidens Løb fremdraget fra Grave i Colombia, men Keramiken har Overvægten.

Ved Sammenligning af arkæologiske Fund er man da nu blevet klar over, at der fra Colombia er udgaaet Kulturpaavirkninger, som ikke alene har sat sig Spor langt mod Syd i Ecuador og Perú, men ogsaa nordpaa har Indflydelser gjort sig gældende, meget tydeligt i Panamá, Costa Rica og Nicaragua; hvor langt de kan spores nordpaa, er ikke afgjort endnu, men det vil sikkert vise sig en Dag, at ogsaa de mexicanske Højkulturer staar i Gæld til det gamle Colombia.

Fortidens Amerika, d. v. s. Amerika før Columbus, var Hjemsted for en Mængde Indianerfolk, der var fremragende Keramikere. Naar man lige undtager Kineserne, der drev det til at opfinde Porcelænet, maa man sige, at adskillige Indianerfolk laa helt fremme i forreste Række som Pottemagere; Mayaerne i Mellemamerika, flere mexicanske Folk og en hel Række Folk i Perú har hver for sig frembragt Ting, som der nok kan findes Sidestykker til, men som ikke overgaas af noget Folk i den gamle Verden.

I denne Mesterklasse befandt ogsaa Colombias Quimbayaer sig. Deres Keramik er rigt varieret i Form og Dekoration, og navnlig drev de en Dekorationsteknik til Fuldkommenhed, der almindeligvis betegnes som „negativ Bemaling“, og som har en vis Lighed med den Teknik, Balinesere og andre indonesiske Folk bruger ved Fremstillingen af deres Batikstoffer. De Lerkar, der er dekoreret paa denne Maade, har efter Brændingen først fremtraadt med det brændte Lers egen varme, rødlige Farve. De blev derefter smurt over med et Dæklag af et Stof, der vilde blive destrueret ved en senere Brænding, formodentlig med Voks eller en letsmeltelig Fennis, og i dette Lag udskræbedes de Figurer, der skulde fremstaa som Dekoration paa det færdige Kar. Det hele dækkedes med sort Farve, som forbandt sig med Overfladen paa de Partier, hvor Dæklaget var fjernet. Ved Brændingen, som fulgte

Fig. 4. Lerkar i Menneskeform, med Næsering;
Quimbaya. 1 : 2.

efter, destrueredes det paasmurte Dæklag sammen med sin overliggende sorte Farve, og Karret fremtraadte da med sort Ornamentik paa den rødlige Bundfarve (Fig. 2). Undertiden er denne negative Behandling blevet gentaget med rød Farve, som danner komplicerede Mønstre i Forbindelse med det sorte.

Negativ Bemaling er netop en Dekorationsteknik, som synes at have haft sit Centrum i de nordlige Cordillerelande; den er overmaade almindelig paa Keramiken fra det gamle Colombia og i Ecuadors Højland. Ogsaa i Mellemamerika forekommer den, forholdsvis hyppigst i Panamá og i Costa Rica, men mere og mere sjældent, naar man gaar derfra mod Nord; i Mellemamerika og México findes negativt bemalede Kar aldrig i de ældste Lag, men synes at tilhøre noget nyere Kulturer; i det vestlige México, hos Taraskerne, der var

samtidige med Aztekerne, maa de endda dateres saa sent som ca. Aar 1300.

Sydpaa viser den negativt bemalede Keramik en lignende gradvis Aftagen som nordpaa. Den er ret almindelig i noget af den tidlige Keramik (ca. Aar 700—800) fra det nordlige Perú, men bliver sjældnere og sjældnere, efterhaanden som man gaar mod Syd, og kendes overhovedet ikke fra de store keramiske Stilcentre i det egentlige Perú, som Chimu og Nazca, og heller ikke i Inkakeramiken.

Man maa derfor anse det for sikkert, at den negative Bemalingsteknik er et af de Kulturelementer, der er opstaaet i Sydamerika, specielt i det gamle Ecuador-Colombia, hvor den findes i de ældre Kulturlag, og at den har bredt sig herfra mod Nord og Syd. Nordpaa har den fulgt Kulturstrømninger gennem Mellemamerika i modsat Retning af de langt tidligere Strømninger, der har bevæget sig fra Mellemamerika til Sydamerika og bl. a. har ført til Fællesskab i tidlige keramiske Former i de to Omraader, ikke mindst i en Rigdom af smaa Lerfigurer, Gudebilleder, fra Provinsen Esmeraldas paa Ecuadors Kyst; disse ligner de mexicanske og mellemamerikanske næsten til Forveksling. I det mellemliggende Omraade langs Colombias Stillehavskyst er disse Smaafigurer endnu ikke konstateret, men der er ingen Tvivl om, at de vil komme til Veje, hvis der, hvad der endnu ikke er sket, bliver iværksat en Række arkæologiske Udgravninger langs hele Kysten; store Strækninger af Colombia er endnu arkæologisk uberørt. — Der maa utvivlsomt tillægges Colombia en langt større Betydning som skabende Kulturcentrum, end man tidligere har gjort.

De gamle Kulturfolk i Colombia fik et slemt Skudsmaal af de spanske Forfattere, der skrev om dem i Aarene efter Amerikas Opdagelse, bl. a. ogsaa af Pedro de Cieza de León, det mærkværdige Menneske, der som fjorten- eller femtenaarig Soldat gik i Land sammen med de første Spaniere paa Colombias Nordkyst og gjorde det over 3000 km lange Felttog med helt ned til Perú og Titicacasøen i Bolivia. Ingen har som han forstaaet at bruge sine Øjne og Øren lige fra den første Dag, og ved sin Hjemkomst til Spanien atten Aar senere var han derfor i Stand til at skænke Efterverdenen det bedste samtidige Kildeskrift til Forstaaelse af Cordillerekulturerne. Menneskeofringer ved Gravlægning og rituel Kannibalisme var to af de Ting, der faldt Europæerne særligt i Øjnene; Cieza de Leóns Beskrivelse er ikke helt hyggelig: „Ved Dørene til deres Huse har de,

som Tegn paa deres Overlegenhed, mange Hænder og Fødder af Indianere, som de har dræbt. De gemmer de indvendige Dele for at ingenting skal gaa til Spilde, og hænger dem op som Pølser, og Hovederne og de hele Lemmer bliver ogsaa gemt. Da vi kom til disse Egne, var der en af vore Negre, der saa disse Tarme og vilde have spist dem i den Tro, at de var rigtige Pølser, hvis de ikke havde været saa haarde og tørre af Ælde og Røg.“ — En anden Forfatter fortæller, at spanske Soldater ved et pludseligt Overfald paa en Indianerlandsby fandt deres egne fangne Landsmænd kogende i de indfødtes Gryder.

Kannibalisme og Menneskeofringer forekommer os Europæere at være særligt frastødende Skikke, men et gammelt Ord siger: „At forstaa alt er at tilgive alt“. Det er maaske derfor værd at prøve paa at komme paa Bølgelængde med de gamle Colombiaindianere ved at se paa, hvad der laa til Grund for de mest barbariske af deres Skikke.

Disse Indianere førte Krig, og hos dem var det Mand, der gik imod Mand; Mands Mod og Mands Hjerte var Egenskaber, der stod højt i Kurs. Indianeren betragtede sin Fjende som en jævnbyrdig Modstander, udstyret med de samme Egenskaber som han selv, og ved at fortære hans Hjerte, hvor Modet mentes at have sit Sæde, eller hans Arm, hvor Kraften var lokaliseret, kunde man opnaa de samme Egenskaber, eventuelt forøge dem, man i Forvejen var i Besiddelse af, og derved blive en dygtigere Krieger og altsaa et mere værdifuldt Medlem af Samfundet. Her har vi i første Række Forklaringen paa disse Folks rituelle Kannibalisme.

Fig. 5. Forraadskar med Reliefkrans om Halsen, iøvrigt skraveret Dekoration; Quimbaya. 1:3.

Saa er der Menneskeofringerne. — Naar et Menneske døde, mente Cordillere-indianerne ikke, at han forsvandt ud af Tilværelsen lige med det samme. Tværtimod; saa længe Kroppen eller en Del af den blev bevaret, holdt den afdødes Aand til paa Stedet, hvor Kroppen opbevaredes, og fortsatte sit Liv paa nøjagtigt samme Maade, som det havde været før Døden. I Colombia og mange andre Steder, hvor man havde de samme Forestillinger, forsøgte man derfor at bevare Kroppen saa længe som muligt ved at tørre den over Ild og derefter nedlægge den i stensatte Gravkamre, der undertiden udstyredes med Vægmalier for at gøre dem til saa hyggelige Opholdssteder som muligt for den døde. Den afdøde fik sin Kone og sine Tjenere med i Graven for at Livet kunde fortsættes uforandret, og han fik sine Vaaben med, sit Værktøj, hvis han havde været Haandværker, sine Smykker, hvis han havde haft saadanne — der er fundet fabelagtige Guldskatte i Colombias Grave — og Krukker og Skaale med Mad og Drikke. Her har vi Forklaringen paa Menneskeofringerne ved Gravlægningen, en Skik, der kendes fra utallige Steder Jorden over, og som maaske finder sit mest storslaaede Eksempel i Pragtgravene i Ur i Kaldæa. Det skete altsammen for at den døde kunde have det saa rart som muligt i sit fortsatte Liv, og de Mennesker, der blev udtaget for at følge med den døde i hans Grav, gik til det med Sindsro og ofte med Glæde; Indianerne i Colombia betragtede ikke Døden som en Tilintetgørelse eller Adskillelse, men tværtimod som et fortsat Liv sammen med dem, som de følte sig knyttet til. — Paa denne Baggrund tager Menneskeofringerne sig mindre barbariske ud.

Størstedelen af den Keramik fra Colombia, der findes i Museer og Samlinger er, som allerede omtalt, Gravfund; men det er dog tydeligt, i hvert Fald for Quimbayaernes Vedkommende, at ikke alle Karrene er fremstillet specielt med Gravbrug for Øje, idet en hel Del af dem er forsynet med smaa gennemborede Knopper ved Randen og tilsvarende smaa Huller længere nede paa Karret eller paa hver Side af Foden (Fig. 3); gennem disse Huller kan der trækkes Snore til Ophængning paa en saadan Maade, at Karret altid vil beholde sin rigtige Stilling med Aabningen opad, naar det først er hængt op. Disse Hængekar har ikke været ophængt i Gravene, men er fundet pænt og ordentligt opstillet paa Jorden omkring den døde. — Lerkar i Menneskeform kan imidlertid daarligt tænkes at have tjent noget praktisk Formaal; de maa formodes udelukkende at være Gravkar, og den Tanke er fremsat, at de er blevet nedsat i Gravene som Erstatning for virkelige Menneskeofre, da disse undertiden maatte kunne blive saa talrige, at de vilde blive en Fare for Befolkningens fortsatte Bestaaen. Gengivelsen af Kroppens og Lemmernes Proportioner i disse Figurer maa maaske siges at lade noget tilbage at ønske, til Gengæld er visse Detaljer gengivet meget omhyggeligt, bl. a. modellerede Næseringe (Fig. 4); nogle Figurer findes i Gravene med veritable Guldringe i Næsen. — Forholdsvis tykvæggede Kar med kraftig Modellering af Ribber og Knopper har utvivlsomt været Kogekar for ikke at sige Gryder (Fig. 6); de har endnu et haardt, sortbrændt Sodlag under Bunden og er sikkert nedsat i Graven med færdigt Indhold af friskkogte Madvarer lige som store, cylindriske Forraadskar med Reliefkrans om Aabningen (Fig. 5).

Quimbayaerne regnes almindeligvis for at have været de fineste Keramikere i det gamle Colombia. Arkæologer plejer gerne at regne det andet Hovedfolk, Chib-

Fig. 6. Kogekar; Quimbaya. 1 : 4.

chaerne, for at have været Quimbayaerne underlegne i denne Retning, men visse af deres Frembringelser kan dog fuldt ud staa Maal med Quimbayaernes. Dette gælder især pokalformede Skaale med hul Fod, mærkværdigt tyndvæggede, med en varm, gul Bundfarve hvorpaa er malet Dekoration i sort og brunt, der paa Skaalens Inderside har Form som et næsten kretisk Dobbeltspiralmotiv, mens der paa Ydersiden er paalagt to smaa bugtede Slinger i Relief, der stikker Hovederne op over Skaalens Rand og danner et Par fine Hankehoveder (Fig. 1). Med disse Skaale har Chibchaerne præsteret det helt mesterlige, der staar paa Højde med de fornemste keramiske Frembringelser ikke blot fra Colombia, men ogsaa fra det gamle Perú.

Bortset fra nogle faa Hoveder af Lerfigurer eksisterede der tidligere her i Landet saa godt som ingen Eksempler paa Chibchaernes Keramik, men derimod en hel Del smaa Guldfigurer. Paa Erobringstiden gik der Rygter om Chibchaernes eventyrlige Guldrigdom, og de bestyrkedes yderligere ved Sagnet om „el dorado“, den gyldne Mand, et Sagn som nu kan føres tilbage til en Ceremoni hos Chibchaerne, hvor en Høvding ved sin Tiltrædelse blev pudret med Guldstøv fra øverst til nederst og derefter i højtidelig Procession ført ud til en Sø, hvor han afvaskede Guldet ved et rituelt Bad til Ære for en Guddom, som mentes at have sin Bolig i denne Sø. Dette Sagn kom Spanierne for Øre og vakte deres Ønske om at finde det Guldland, hvis Indbyggere gik klædt i Guld fra Top til Taa. De første Besejlinger af Amazonfloden fra Vest til Øst blev gennemført med dette Formaal, og ligeledes de første Rejser sydpaa fra Venezuela og fra Orinoccos Munding ind i Guayana. Et Guldland, hvis Rigdom svarede til de højspændte Forventninger, fandt Europæerne ikke, men derimod vidtstrakte Kolonisationsomraader med store Naturrigdomme, og det blev altsaa indirekte Chibchaerne, der gav Stødet til at det nordlige Sydamerikas Udforskning kom i Gang.

Har Chibchaerne saaledes i efterspansk Tid været af Betydning for den historiske Udvikling i Sydamerika, maa man samtidig ikke være blind for, at Colombia i Tiden længe før den spanske Erobring har været et Kulturcentrum af høj Rang. Længe før det dominerende Inkarige opstod i Perú, har Colombias Folk naaet et højt Kulturtrin, og deres betydningsfulde Stilling ikke alene som skabende Folk, men ogsaa som Formidlere mellem Nord og Syd, maa ikke undervurderes.

TO HODOMETRE FRA RENAISSANCEN

Af DAVID YDE-ANDERSEN

RENAISSANCEN, ordet fremkalder i bevidstheden billedet af svære egetræsmøbler med overdådige udskæringer, af blodrige mennesker med en overvældende appetit på bordets og sengens glæder, af grumme tyranner, listige prælater og tordnende reformatorer. Alt et produkt af vindskibelige møbel- og romanfabrikanter barokke udnyttelse af en bevæget periode i menneskeslægtens historie. Men renaissance har også en anden side. Den er ganske vist langt mindre påagtet, men den er af ulige større betydning for vort daglige liv. Det var i renaissance, de eksakte videnskaber atter blev taget op og videreudviklet efter middelalderens dødvande. Med brændende energi søgte datidens forskere med ganske primitive hjælpemidler at give nøjagtige beskrivelser af naturens fænomener ved at tælle, måle og veje dem. På grundlag af disse beskrivelser begyndte man så småt at forstå naturen og at beherske den.

Herhjemme overskygger Tycho Brahe og hans elever ganske andre videnskabsmænd i tiden. De arbejder, der udgik fra hans observatorium på Hveen, skaffede ham et internationalt ry, der har holdt sig usvækket til vore dage. På grundlag af hans observationer, hans eksakte beskrivelser af himmellegemernes bevægelser, skabte hans elev Keppler siden de teorier om vort solsystems indretning, som vi bygger på den dag i dag. Ganske som datidens forskere måtte begynde på bar bund, hvad videnskabelige iagttagelser angik, var også de tekniske hjælpemidler, deres forgængere havde overladt dem, af ringe eller ingen værdi. Tycho Brahe måtte til eksempel selv lade udføre de videnskabelige instrumenter, han anvendte ved sine observationer, størstedelen efter hans egne beregninger. Desværre førte han samlingen med sig, da han forlod Danmark, og den er siden gået tabt, men af hans egne beskrivelser og af datidens omtale forstår man, den har været bemærkelsesværdig, både hvad format og kvalitet angik.

Ganske som med Tycho Brahes instrumenter er det gået med hovedparten af renaissance videnskabelige instrumenter. Med videnskabens og instrumentmageriets rivende udvikling er de hurtigt blevet forældet og derefter kasseret — til stor skade for den historiske forskning, der gennem disse kunne have fået et indblik i datidens forskningsmetoder og tekniske kunnen. Enkelte stykker er dog blevet bevaret til vor tid, og blandt disse indtager to hodometre, vejmalere, på Nationalmuseet en smuk plads.

Det ældste eller i alle tilfælde det primitiveste af de to hodometre er ifølge en latinsk indskrift på dets forside udført af Peter Jachenow i Stettin i 1582, se fig. 1. Det har været monteret på en vogn, og en snor har forbundet den krogformede vippearms på hodometrets venstre side med en knast på en hjuleger eller med en krumtap på vognakslen, således at vippearmen for hver omdrejning af hjulet blev trukket een gang ned. Gennem et spærhjul og videre gennem en række tandhjul, se fig. 2, overføres vippebevægelsen til de tre visere på hodometrets forside, rüthenweiser, morgenweiser og meilenweiser. Een vippebevægelse, d. v. s. en omdrejning af vognens hjul, flytter rüthenweiser'en een inddeling, d. v. s. 1 rode. 60 roder udgør 1 morgen, og 30 morgen udgør 1 mill. Rode er et gammelt længdemål. I Danmark var den sædvanligvis 10 fod; men den har til forskellige tider og i forskellige lande haft stærkt afvigende længder. I visse dele af Tyskland nåede den helt op på 18 fod, men det almindelige var 12 fod. Morgen er et tysk flademål, der oprindeligt betegnede så meget land, som en mand kunne pløje på en morgen, et mål der varierede i de forskellige egne af Tyskland. Her betegner det som nævnt et længdemål på 60 roder. I forbindelse med viserværket er hodometret forsynet med en klokke, der slår for hver morgen. Hodometrets skive er af poleret, forgyldt messing med smukt udførte graveringer. Hodometrets stel og tandhjulsværk er udført i jern og fremtræder ret robust. Den, der har udført disse dele, synes ikke at have været nogen fremragende instrumentmager.

Museets andet hodometer, fig. 3, er antageligt ikke meget yngre end Peter Jachenows, men det er langt smukkere udført og langt sindrigere indrettet. Det består af en flad underdel og en rund, dåseformet overdel. Den flade underdel er på midten forsynet med en drejearm, der ganske tilsvarende det forrige hodometers vippearms har stået i forbindelse med et vognhjul gennem en snor eller en rem. En drejning af armen, svarende til en omdrejning af vognens hjul, flytter den midterste talskive 5 enheder. En hel omdrejning af den midterste talskive, der er inddelt til 100, giver 1 enhed på den højre talskive, der går til 30. En hel omdrejning af den højre talskive giver $\frac{1}{3}$ enhed på den venstre talskive, der går til 12. Dette svarer til, at man på den venstre talskive aflæser mil og kvartmil (fjerdingvej), på den højre talskive alen (fra 100 til 3000 alen = 1 kvartmil) og på den midterste alen fra 5 til 100. Man er her gået ud fra, at 1 mil svarer til 12000 alen, hvad der var tilfældet i Danmark og i mange tyske stater. På fig. 4 ses underdelen indvendigt. Det bemærkes, at den udover de tre talskiver er forsynet med 2 skydere, der hæves af en knast på den midterste talskive, d. v. s. for hver 100 alen. Begge skydere går op i den dåseformede overdel. Den ene skyder driver gennem en tandhjulsudveksling to visere på overdelens forside, se fig. 3, hvor et ydre låg, som normalt dækker denne forside, er åbnet. Den ene viser, der sidder på den indvendige side af en ring med tre eger, har på en nu bortkommen talskive vist 100-alen fra 100—3000, d. v. s. til 1 kvartmil. Den anden viser, der sidder på et rør omkring den trekantede akse, viser mil fra 1 til 12, og hver mil er ved streger og punkter delt i kvartmil. De to visere angiver med andre ord ganske det samme som de to ydre talskiver på underdelen og er således overflødige. I virkeligheden er de da også overført fra en ældre hodometertype, der ikke havde talskiver på underdelen. Men overdelens tandhjuls-system har også en anden funktion. Det trækker en smal papirstrimmel (se fig. 5),

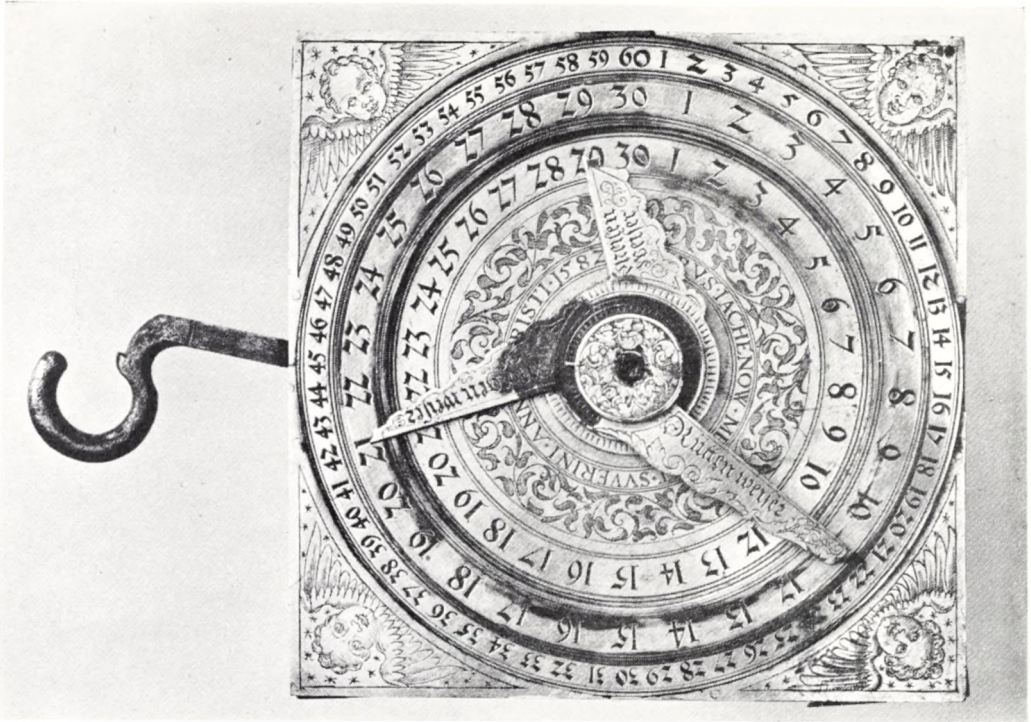

Fig. 1. Hodometer, signeret PETRVS IACHENOW, 1582. Højde 17 cm, bredde 17 cm, dybde 5 cm.

henover et lille kompas, der er indbygget øverst i hodometret. Kompasnålen er forsynet med 3 pigge på linje, der ved et tryk fra den anden skyder i underdelen presses ind i papirstrimlen. Hodometret arbejder således, at for hver 100 alen (20 omdrejninger af vognhjulet) hæves først den ene skyder, der gennem tandhjuls-mekanismen fører papirstrimlen et par millimeter frem. Straks derefter hæves den anden skyder, der igen hæver kompasnålen, hvis pigge sætter 3 huller i papirstrimlen. Disse huller i papiret giver da for hver 100 alen vinklen mellem målevognens kørselsretning og nord-sydlinjen. Det må bemærkes, at kompasset kan justeres med henblik på den magnetiske misvisning.

Hodometret er, som det fremgår af fotografiet, overordentligt smukt udført. Yderkassen er af forgyldt messing, prydet med mauresker, talskiver og kompas er forsølvet, tandhjul og skydere er udført i messing. Hodometret er, såvel hvad det ydre som det indre angår, udført af en meget dygtig håndværker. Det er ikke signeret; men da der i tyske museer findes fire hodometre, der udvendigt er prydet med ganske de samme mauresker, og som indvendigt er indrettet efter ganske det samme system, tør man uden betænkelighed slutte, at dette er udført af samme mester som de fire, nemlig Thomas Rückert i Augsburg. To af de tyske har endog en indskrift, der ganske svarer til den, der kan ses på overdelen af Nationalmuseets, fig. 3: CVM GRA: ET PRIVIL: CAES: MA., d. v. s. med kejserens tilladelse og beskyttelse. Thomas Rückert findes omtalt i 1570'erne og 1580'erne; men meget tyder på, at han allerede var i virksomhed ved århundredets midte. 1575 blev han kaldt til kurfyrst August i Dresden, og antageligt var det her, han udviklede denne

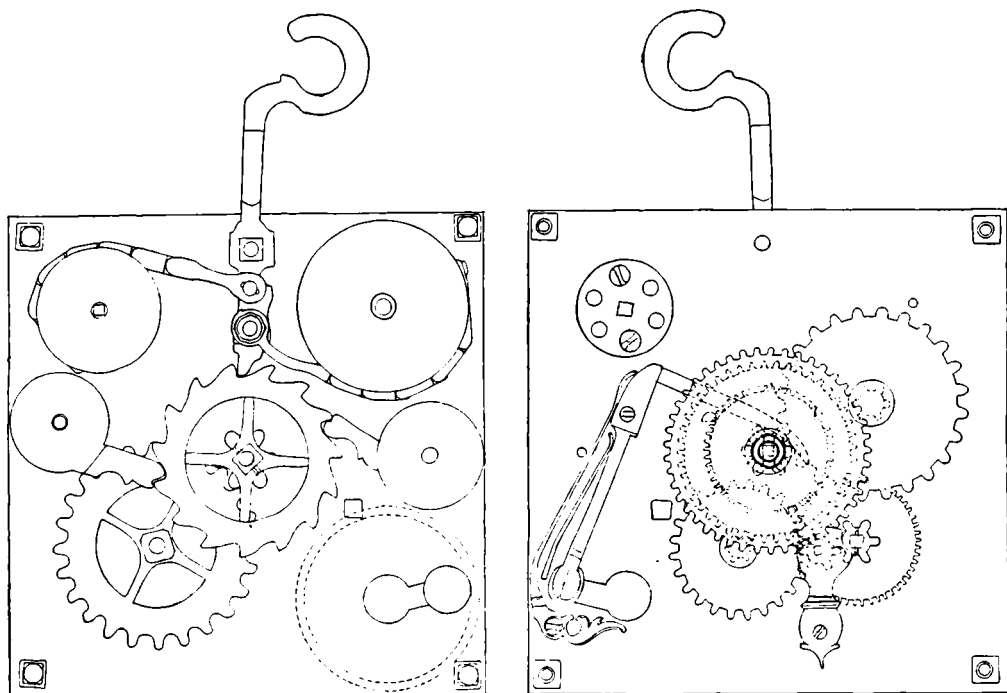

Fig. 2. Jachenows hodometer, opmålt af H. Lund. På figuren til venstre er bagpladen fjernet, på figuren til højre er talskiven fjernet.

hodometertype. Den 14. august 1581 fik han af den romerske kejser Rudolf den Anden 12 års eneret på en kunstig vejmåler, og man tager næppe fejl, når man antager, det var den her omtalte type med det indbyggede kompas, eneretten gjaldt. Indskriften på museets hodometer viser, at det er udført efter 1581, men antageligt før 1593, da eneretsbevillingen udløb. Det kan anføres, at Nationalmuseets hodometer er det mest udviklede af de 5 hodometre, der kendes fra Rückerts hånd.

Om Peter Jachenows hodometer ved vi, det er skænket til Frederik den Anden af hertug Ulrich af Mecklenburg, der var såvel Frederik den Andens onkel som svigerfader. Thomas Rückerts hodometer kan også antages at være kommet til landet under Frederik den Anden. Den før omtalte kurfyrst August af Sachsen, hvem Rückert i alle tilfælde virkede for i 1575, og som i 1587 havde ikke mindre end 12 hodometre i sit kunstskammer, var gift med Frederik den Andens søster Anna, og der var en meget snæver forbindelse mellem kurfyrsten og kongen, ganske som der var mellem kongen og hertugen.

Desværre foreligger der ikke noget om brugen af disse to hodometre; men om brugen af hodometre i almindelighed vides en del. På Frederik den Andens tid voksede de europæiske regenters interesse for kortlægning af deres lande, en interesse, der dels skyldtes hensynet til krigskunsten, dels et almindeligt ønske om at kende sit lands udstrækning og form. Det gælder for Frederik den Anden, det gælder for kurfyrst August og for kejser Rudolf den Anden. Datidens kortmåling bestod sædvanligvis i en måling af vinkelafstanden mellem iøjnefaldende punkter i landskabet ud fra et fixpunkt og en påfølgende afstandsmåling. Sådanne

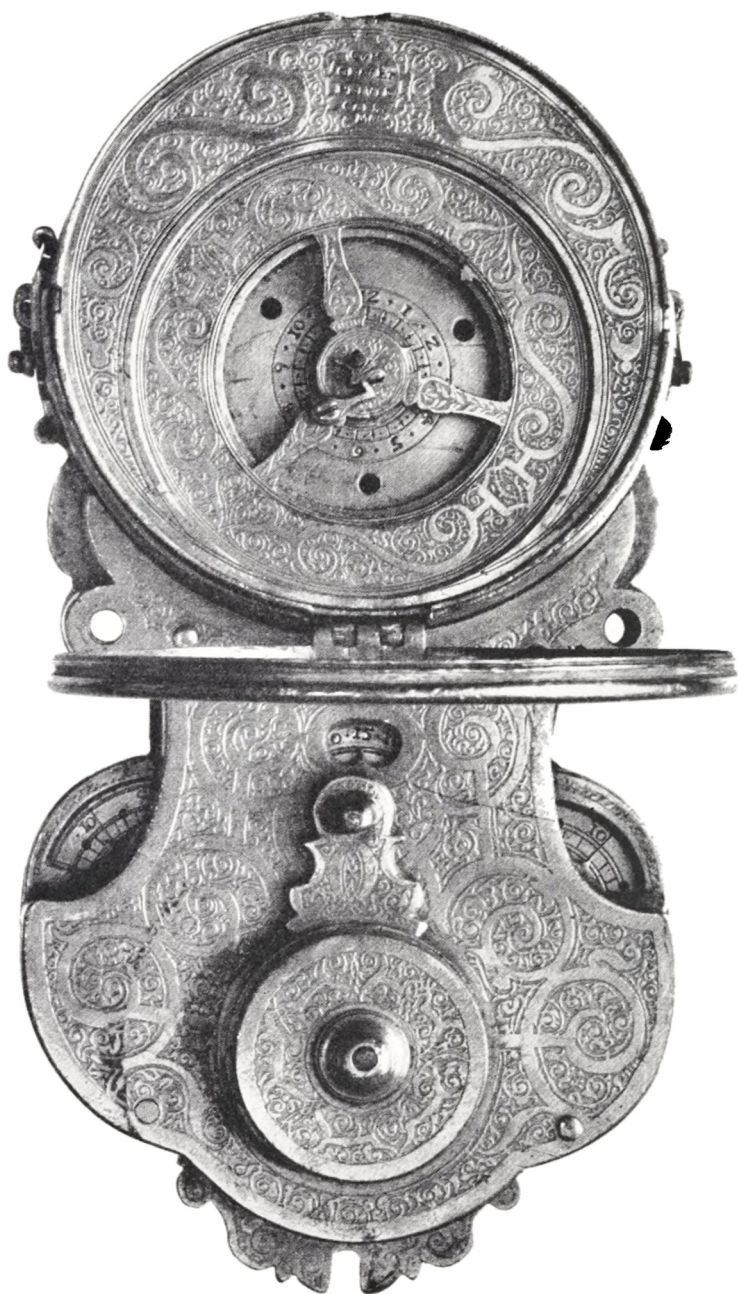

Fig. 3. Hodometer, udført af Thomas Rückert, ant. i tiden 1581—93. Højde 18,5 cm, bredde 9,5 cm, dybde 4,2 cm.

opmålinger foretog f. eks. Anders Sørensen Vedel i Skåne i 1580'erne. Trianguleringer ud fra en opmålt base blev kun anvendt af foregangsmænd som Tycho Brahe, der med base på Hveen o. 1578 optog målinger til byerne på Øresundskysten. Afstandsmålingerne havde man tidligere klaret med målestang og målekæde,

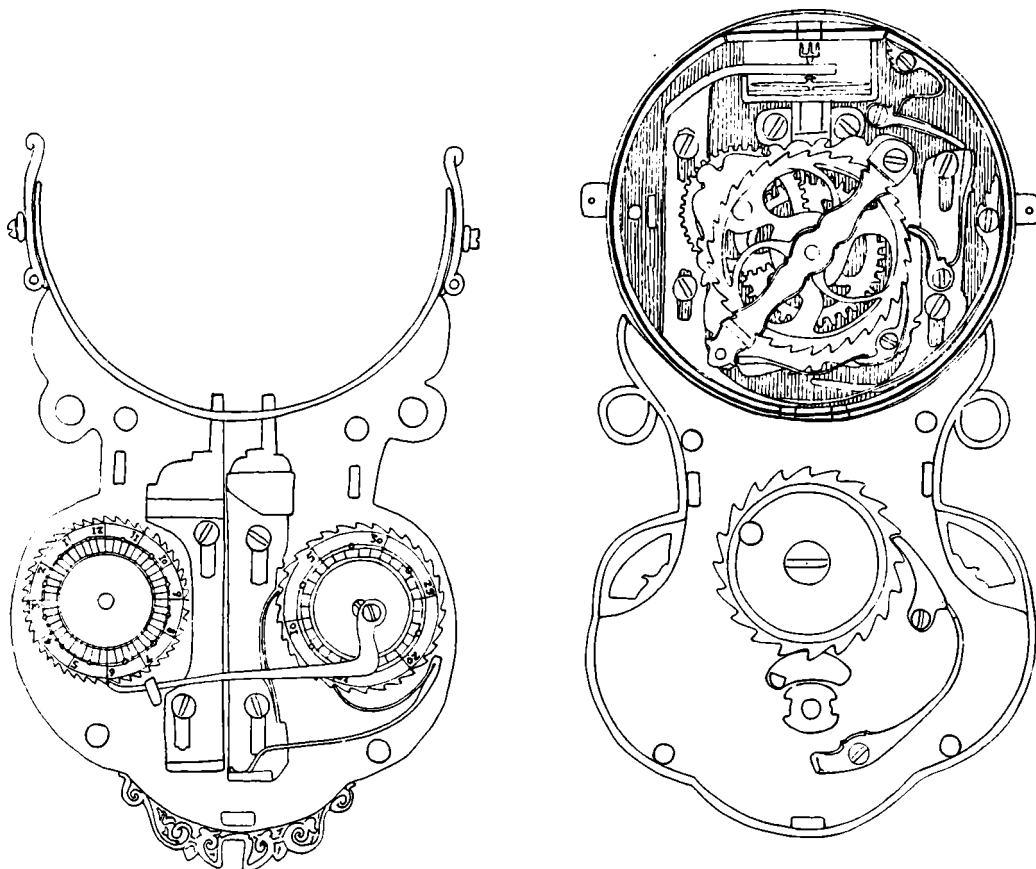

Fig. 4. Rückerts hodometer, opmålt af H. Lund. På figuren til venstre ses underdelens bagplade, på figuren til højre ses underdelens forplade og overdelen. Hjulet, der transporterer papirstrimlen, er her fjernet i overdelen, jfr. fig. 5.

men ved store kartografiske arbejder var dette for langsommeligt. Det var hertil, man anvendte den med hodometer forsynede målevogn. Et andet vigtigt anvendelsesfelt var opmåling af vejlængder og af afstande mellem byer. Frederik den Anden lod således vejen fra København til Frederiksborg måle op og lod udsætte mærkepæle for hver fjerdingvej. Ved opmålingen anvendtes en mil på 30.000 tychoniske fod (Tycho Brahes specielle mål) eller c. 7.770 m. Det må antages, det var til opmåling og indtegning af vejruiter på kort, at hodometre med kompasanordning blev konstrueret, men såvel i praksis som i teori var de forfejlede. Selv om man havde kompasretningen for hver 100 alen, blev kortet ikke tilfredsstillende nøjagtigt, og hertil kom, at den lille kompasnål under kørslen ikke kunne følge kompasretningen så hurtigt og så nøjagtigt, som konstruktionen forudsætter. Det er en imponerende

konstruktion, men den har antagelig været mere velegnet til at vække opsigt og besidderglæde i de fyrstelige kunstkamre end til praktisk brug.

Hermed er ikke sagt, at hodometre i form af omdrejningstællere var uanvendelige. Tværtimod har de ned gennem tiden vist deres berettigelse. F. eks. anvendte såvel Ole Rømer som søkortdirektør Jens Sørensen vogne med hodometre, såkaldte milevogne, ved deres opmålinger i 1690'erne, og endnu opbevares i Tøjhusmuseet to små milevogne, der synes at stamme fra Ole Rømers tid.

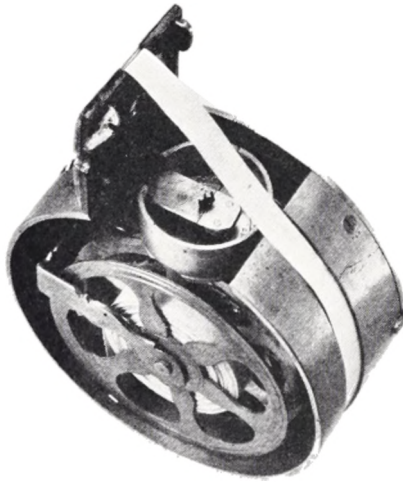

Fig. 5. Rückerts hodometer. Detailfotografi af overdelen med papirstrimmel og kompasanordning.

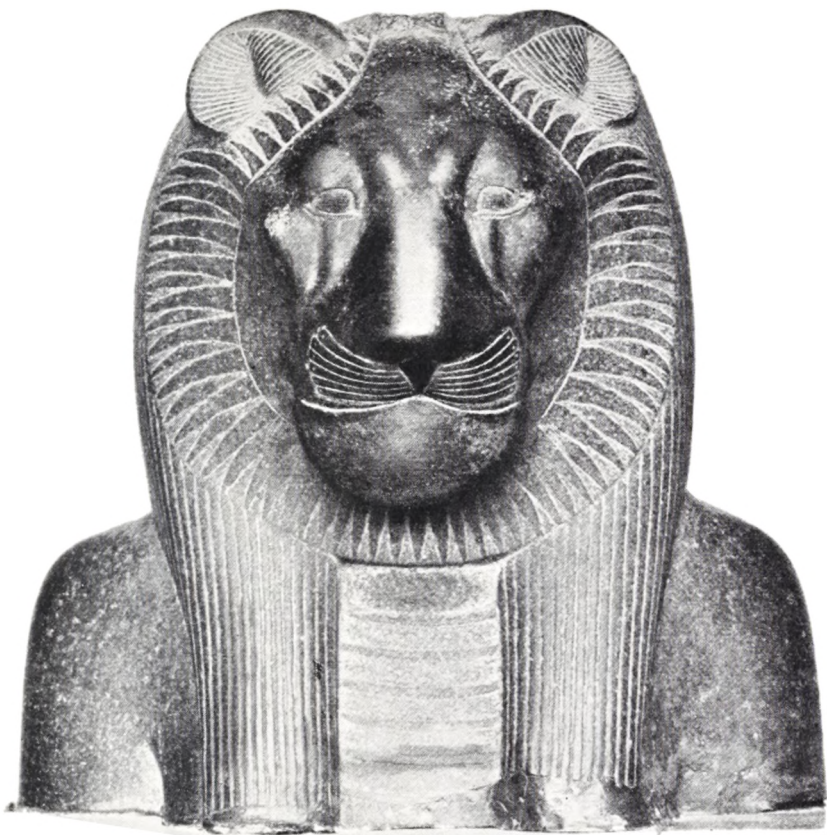

Fig. 1. Granitbuste af gudinden Sakhmet, ca. 1:5.

ANTIKSAMLINGENS BETYDELIGSTE ORIENTALIA ERHVERVET EFTER 1851

Af MARIE-LOUISE BUHL

I festskriftet i anledning af Antiksamlingens jubilæum i september 1951 blev de vigtigste orientalske oldsager omtalt, som er kommet til Danmark før 1851. I den følgende artikel vil de stykker blive beskrevet, hvormed samlingen senere er blevet beriget, og hvortil der enten knytter sig en interessant historie, eller som er så værdifulde, at de allerede er kendt af fagfolk, men også bør kendes i videre kredse.

FRA og med anden halvdel af det 19. årh. bidrog skibsklarereren Polack i Alexandria i høj grad til Antiksamlingens forøgelse med ægyptiske oldsager. Således skænkede han i 1864—65 to anselige kunstværker. Det ene er et kolossalt hoved af rød sandsten (fig. 3), forestillende en konge fra 12. dynasti (2000—1785 f. C.). Desværre er næse, mund og hageparti samt en del af Nemeshovedklædet stærkt

Fig. 2. Granittorso, forestillende kong Psamtik I.,
ca. 1 : 6.

bragt næsten vandret, og ved at sammenligne torsoen med en statue af Horsiëse fra 25. dynasti (751—663 f. C.) ser man, hvordan den fremstillede, der ligeledes knæler, holder en naos, d. v. s. en lille tempelbygning i brysthøjde foran sig; ved en støttevæg er naosen forbundet med Horsiëses krop (4). Disse fremstillinger var især almindelige i det 26. dynasti og kendtes ikke senere hen. Den måde, hvorpå den knælende har fodsålerne anbragt bagud, er ens for alle statuerne af denne art. Forskellen består hovedsagelig i dragten og naosens anbringelse (5).

Samtidig med disse erhvervelser fik Antiksamlingen et tredje større ægyptisk kunstværk, idet grevinde Danner skænkede den sorte granitbuste, forestillende

beskadiget; men selv om det er gået noget ud over fysiognomiet, fristes man dog til at sammenligne dette stykke med et kalkstenshoved fra Hawara forestillende kong Amenemhet III (1), idet trækkene omkring øjenpartiet og kindbenenes modellering er ens på begge hoveder. Medens kongefigurerne i det Gamle Rige (2780—2280 f. C.) udelukkende blev fremstillet i egnen omkring Memphis, stammer det Mellems Riges (2160—1785 f. C.) kongestatuer fra forskellige steder i Ægypten, og man må derfor m. h. t. kunstværkernes bedømmelse foruden tidsfaktoren også tage den stedlige i betragtning. Nogle forskere med ægyptologen Maspero i spidsen mener, at der er tale om to hovedkunstskoler, nemlig den tanitiske i Deltaet og den øvreægyptiske i egnen omkring Theben (2). Antiksamlingens eksemplar skulle da være et værk af Deltaskolen.

Det andet arbejde (3) er en grå granittorso, resten af en knælende kongestatue (fig. 2), som ifølge indskriften på ryggen forestiller kong Psamtik I (663—609 f. C.). Foruden hovedet mangler højre skulder, begge arme, knæene og enkelte mindre partier; bryst- og benpartierne med musklernes spil er fint gennemmodelleret; ligeledes må det plisserede lændeskørt fremhæves. Man kan regne ud, at underarmene har været an-

gudinden Sachmet, som tidligere havde været i Frederik VII's samling (6). I et brev af 11. februar 1870 skriver Polack til Ludvig Müller, at han for en del år siden har sendt et stort løvehoved af granit til Danmark, og det må netop være denne buste (fig. 1). Baghovedet har en dyb „not“, hvor der har været anbragt en stor solskive med uræusslange, hvilket vi kender fra andre statuer. Langs nakke og ryg er en lodret støtte. I Glyptoteket findes et tilsvarende hoved, hvis bageste del er forsvundet; men ansigt og en del af parykken er bevaret. Det stammer fra det store Muttempel i Karnak og er fra 18. dynasti (Amenophis III 1405—1375 f. C.); uden tvivl

Fig. 3. Sandstenshoved af en konge fra 12. dynasti, ca. 1 : 8

er det samme tilfældet med vort Sachmethoved. Louvre har en del statuer af den siddende Sachmetgudinde, nogle fra Amenophis III's tid, andre fra 26. dynasti. De er ofte forsynet med kongenavne indskrevet i signetlignende ovaler, såkaldte kartoucher, men ellers er det ikke let at afgøre, hvor gamle de er, for der er ingen tydelig stilforskell, kun størrelsen varierer.

I enkelte europæiske og amerikanske museer, der indeholder orientalske oldsager, findes der alabastrelieffer fra nordvestpaladset i Tall Nimrud, oldtidens Kalakh i Assyrien. Bygningen blev opført under Assurnasirpal II (883—859 f. C.), og vægdekorationerne viser den assyriske kunst i sin klassiske form (7). Nationalmuseet ejer tre relieffer fra dette palads, og de kom hertil i 1855—56 (8). På den ene er fremstillet en vinget genius som menneske med horn tiara, stående foran et stiliseret træ. I venstre hånd bærer han en kurv eller spand, i højre en frugt. De andre relieffer har lignende gengivelser, men de guddommelige væsener har her fuglehoveder.

Man har tidligere været tilbøjelig til at forklare træerne som stiliserede daddelpalmer, og den hellige handling, som dæmonerne udøver, skulle være en kunstig befrugtning af palmerne; men denne opfattelse synes nu ikke længere at være den rigtige. De assyriske seglcylindre har undertiden helt identiske fremstillinger som reliefferne, på andre ses både fugledæmoner og kongeskikkelser omkring træet, og af og til tager en guddom træets plads som midtpunkt for den handling, hvis mening kan forklares ved et billede, der gengiver indvielsen af et offerfår (9). Træ eller plante har fra ældgammel tid været midtpunktet i antithetiske gruppefremstillinger, men det er først i de assyriske billeder, at de indgår som led i en ceremoni. Træet repræsenterer altså guden selv, formodentlig den assyriske nationalgud Assur.

Fig. 4. Bronzebæger i form af et gazelhoved, ca. 1:2.

1232) og senere på Balawatreliefferne af bronze fra Salmanasser III's tid (858—824 f. C.) (10).

Et fragment af en ægyptisk granitobelisk er atter en gave fra Polack i Alexandria og kom hertil i 1870—71. Det er et mellemstykke med hieroglyfindskrift på de tre sider, på den fjerde side er indskriften borthugget. På de to sider findes tre kolonner, på den tredie en enkelt, meget beskadiget kolonne. Obeliskens oprindelig kun haft en hieroglyfindskrift ned ad midten på hver af siderne fra Ramses I's tid (1320?—1318 f. C.) med kongens navne indskrevet i kartoucher (11). De to yderkolonner, som findes på obeliskstykkets to sider, er mindre dybt indhuggede end den midterste og tilføjede af Ramses IX, der levede i 20. dynasti (1200—1085 f. C.). Det skete undertiden, at en senere konge okkuperede sin forgængers statuer og monumenter, hvorefter den nye ejers navne blev indført og den ældres fjernet. For Ægypterne havde det skrevne magisk betydning, og når en statue fik et nyt navn, så kom den også til at fremstille navnets bærer; man så altså i mange tilfælde bort fra portrætligheden inden for den ægyptiske kunst.

I 1870 fik ingeniøren Viggo Schmidt en del ægyptiske oldsager som foræring fra khedivens arkitekt Michel Ange Floris i Cairo, og han ønskede at overlade Antiksamlingen en mumiekiste, men som følge af en heftig strid mellem Polack og generalkonsul A. F. Dumreicher, forhaledes forsendelsen, så at kisten først kom til Danmark i 1878.

Viggo Schmidt's gave består foruden af mumiekisten af et stukhylster, hvori den nu afviklede mumie lå (12). Den anthropoide trækiste (fig. 5) er bemalet med blå, brune og grønne striber. Hovedtøjet er stribet blå og brunt, og ansigtet er rødt. På brystet er himmelgudinden Nut fremstillet knælende med udbredte vinger. Til højre og venstre for vingerne er gengivet en vædder med røgelseskar og længere nede ses en fremstilling af den solbeskinnede mumie liggende på en seng, under hvilken der står fire kanopekrukker. På hver side af de fem vertikale kolonner med hieroglyfindskrift ses guddommelige væsener. Forneden på foden er malet to magiske øjne. Dette øjenpar blev allerede fremstillet på de rektangulære kister fra 4. dynasti, men dér blev de anbragt på kistens venstre langside helt oppe ved hovedenden, for at

Ved den assyriske nytårsfest anvendtes et symbol bestående af en nøgen træstamme prydet med metalringe og tøjband. En sådan majstang var genstand for magisk handling og skulle genoplive naturen i det nye år. Træerne på vore relieffer og signeterne er altså tydelig nok symboler af denne art og ikke virkelige træer, som blev fremstillet mere naturalistisk, hvad man allerede kan se på de smukke elfbensindlæg fra Tikulti Ninurti I's tid (1260—

den døde, som lå på siden, herigennem kunne følge med i verden udenfor. Men senere har man glemt deres betydning, og de blev anbragt på kisterne rent dekorativt. Af inskriptionerne lærer man, at kisten har tilhørt en Amonspræst ved navn Ankh-f-khonsu. Bagsiden er foruden med inskriptionerne prydet med et stort Dedtegn, dødeguden Osiris ryg-rad. Kistens indersider er ligeledes dækket med inskriptioner og fremstilling af den stående gudinde Nut, der med udbredte vinger skal beskytte den dødes mumie. Kisten må p. g. a. udstyret og billedfremstillinger være fra tiden omkring 26. dynasti (663—525 f. C.). Derimod ser mumiekartonagen ud til at være yngre; desværre er ejermandens navn i inskriptionskolonnen blevet ødelagt. Kartonagen stemmer iøvrigt i mange detaljer overens med et exemplar i det etnografiske museum i Hamborg (13); kun er indskriftkolonnen på vort meget kortere og ansigtsmasken stærkt beskadiget.

Da Viggo Schmidt skænkede sagerne til Antiksamlingen var det med det forbehold, at mumien blev åbnet og undersøgt, da man mente, at den indeholdt smykker. Dette skete første gang i juli 1878, da man fjernede mumien fra kartonnagen og gennemskar tøjlagene, der var viklet om mumien og klæbet sammen med en gummiagtig substans. Da man ved at føle under mumiebindene ikke fandt amuletter eller andre kostbarheder, opgav man en yderligere undersøgelse. En sådan blev først foretaget af konservator H. Helbæk i 1942, da mumien blev befriet for samtlige tøjer og bind (14). Det viste sig da, at den døde var en kvinde, og professor P. J. Riis opdagede, at potteskåret, som dækkede det snit i venstre bugside, hvorigennem indvoldene udtoges før balsameringen, var romersk. Herved kunne mumiens alder nogenlunde bestemmes til 1—3 årh. e. C. Ved røntgenfotograferingen på Rigshospitalet kunne man endvidere konstatere, at det drejede sig om en kvinde, der var død i en alder af et par og tredive år.

Vi har altså her en kiste, som har tilhørt en præst fra 26. dynasti, og inden i den en kartonnage, som er noget yngre, hvori man har anbragt en kvinde fra Ro-

Fig. 5. Bemalet mumiekiste af træ fra 26. dynasti, ca. 1 : 12.

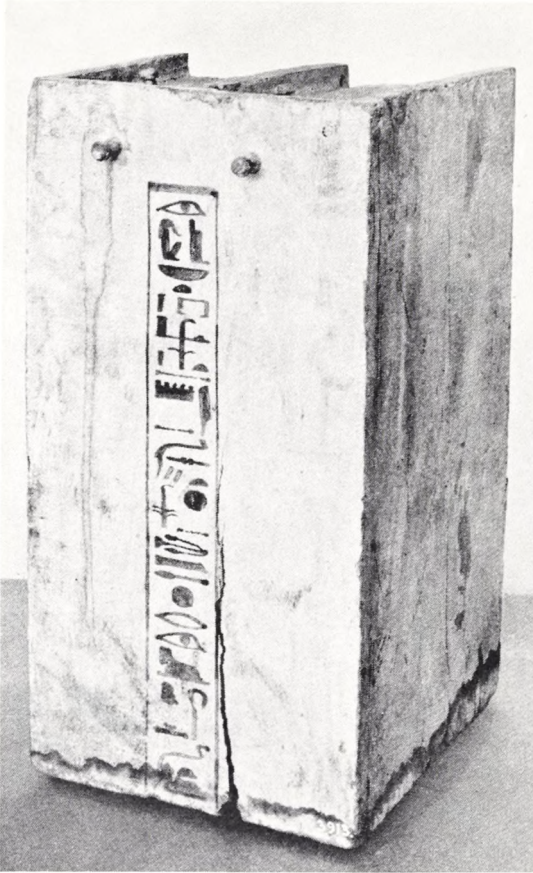

Fig. 6. Trækasse til ushabtifigurer, ca. 1:6.

tion Peretié i Beirut, hvortil de var kommet fra Clermont Ganneau (16). Den forestiller en siddende person, som spiller på en symmetrisk lyre. Figuren har pagehår og er tilsyneladende iført en lang tætsluttende dragt. Om taburetten er anbragt en løs spiralring af bronze (titelvignet). Det er den samme statuette, som ved en fejltagelse er beskrevet som tilhørende Louvremuseet, og da den senere blev publiceret, vidste forfatteren ikke, hvorledes Løytved var kommet i besiddelse af den, og har derfor troet, at Nationalmuseets exemplar og Clermont Ganneau's var to ensudseende figurer (17). Fløjtespilleren i Collection de Clerq er også af fønikisk oprindelse (18) og er ligesom lyrespilleren fra 8. årh. f. C. De er begge to præget af den ægyptiske stil, som det er tilfældet med størstedelen af de fønikiske bronzer, og de står i tydelig modsætning til lyrespilleren i Candiamuseet i græsk geometrisk stil (1050—700 f. C.) (19). Det er også værd at lægge mærke til forskellen mellem den vestasiatiske lyre og den geometriske, idet låget på førstnævnte ikke gennemskæres af lyrearmene som på den græske. Figuren i Candiamuseet kan netop på grund af lyrens specielle form og de fire strenge dateres til samme årh. som de fønikiske (20).

Også Antiksamlingen fik andel i udbyttet af Heinrich Schliemanns udgravninger i Troja, og i november 1885 skriver denne til museets direktør Ludvig Müller, at han som gave til kronprinsen, den senere Frederik VIII, har sendt „zwei Kisten

mersk Kejsertid. Det er selvfølgelig ikke et enestående tilfælde, at man for at spare har genanvendt kister, f. ex. blev dronning Nitocris' sarkofag fra 26. dynasti usurperet af en ptolemæerpræst, som lod foretage en del rettelser i de tekster, hvormed sarkofagens sider var prydet (15). Begravelser i oldtidens Ægypten var meget kostbare; alene balsameringsprocessen, når den blev godt udført, som på ovenstående mumie, kostede ca. 4000—6000 kr. Selvfølgelig må man heller ikke se bort fra, at mumien i moderne tid kan være blevet lagt i Nesmin's tomme kiste, inden sagerne kom i khedivarkitektens eje, for at kisten på den måde kunne få endnu mere værdi.

Størsteparten af de fønikiske oldsager har Antiksamlingen erhvervet gennem den danske vicekonsul J. Løytved i Beirut. Iblandt disse må især fremhæves en lille bronzestatuette fra Tyrus, som kom hertil i 1882. Løytved har sammen med en del andre oldsager fået den gennem Collec-

Alterthümer aus Terracotta oder Stein, die ich Ihrem weltberühmten Museum zum Geschenk mache“. Det var langtfra kostbare kunstværker, og Ludvig Müller meddelte da også til kultusministeriet, at gaven ikke var af så stor værdi, at man burde vise giveren en anerkendelse herfor, men han ville overlade til ministeriet, om Schliemann skulle belønnes for sin store indsats i al almindelighed; det blev han nu aldrig. Imidlertid har sagerne kulturhistorisk betydning for os, eftersom de trojanske fund er af så stor vigtighed for dateringen af andet arkæologisk materiale. Interessen for Troja har da også, siden Schliemann og Dörpheld afsluttede deres arbejde, stadig holdt sig levende, og de amerikanske udgravninger i 1932 til 1938 (21), foretaget på Cincinnati universitetets foranledning, er skyld i, at de ældre udgraveres antagelser og dateringer på væsentlige punkter enten helt er blevet forkastet eller revideret. Man formoder nu, at det homeriske Troja

har ligget i det lag, som kaldes Troja VII A (ca. 1350—1300—1250—1200 f. C.) og ikke i lag II—III, IV og VI, alt efter de forskellige forskeres resultater. Endnu er meningerne delte med hensyn til dateringen af Trojas nederste lag I. De amerikanske udgravere daterer dette lag, ganske vist med et vist forbehold til 3200—2600 f. C. (22), men Claude Schaeffer bebuder, at han inden længe vil bringe alderen for Troja I endnu længere ned (23).

Et smukt eksempel på assyriske kunst kom også ved Løytveds initiativ til samlingen i 1889. Det er et bronzebæger dannet af et glat inderstykke med rund bund og en ydre kappe, der har form af et gazellehoved (fig. 4). Om randen findes en smal zone med figurfremstillinger uddrevne indefra i lavt relief: en stående person, muligvis kongen, med sværd ved siden og hævet højre hånd, og bag ham to personer, af hvilke den forreste holder en skål og en spand. Mod kongen bevæger sig fra højre syv personer, af hvilke de tre holder forskellige genstande i de løftede hænder, medens den syvende fører et dyr i reb. Oven over denne person og dyret er anbragt en kort kileindskrift: „Tilhørende Liziršu“. Bægeret, som er fundet i Kefr Kenna i det sydlige Libanon, er fra 8. årh. f. C. og har været anvendt til vin (24).

Fra den ægyptiske regering modtog Antiksamlingen i 1893 en meget værdifuld gave bestående af dele af et samlet fund ved Deir-al Bahri i nærheden af dronning

Fig. 7. Herakles-hoved af kalksten, ca. 1:2.

Fig. 8. Bronzesværd fra Luristan, ca. 1 : 3. med fæstet formet som to pantere med ryggen mod hinanden stående på en hare(?)

Hatshepsut's tempel, bl. a. fire mumiekister, en del smukke ushabtfigurer af blå fajance og en trækasse, som har indeholdt sådanne statuetter. Sagerne er alle fra 20.—21. dynasti (1200—950 f. C.). Trækassen, som altid vækker udenlandske ægyptologers interesse, er hvidmalet med to skydelåg og med påmalet sort indskrift, hvoraf man ser, at den har tilhørt tempelsangerinden ved Amontemplet Nesi-khonsu (fig. 6). Hendes lig har været nedlagt i en dobbelt anthropoid sarkofag af cedertræ, rigt udstyret med billeder og inskriptioner; den findes nu i museet i Cairo (25).

Under udgravningerne ved Amrit i Syrien i 1873 blev der ved templet kendt under navnet Ma'abed-helligdom fundet et stort antal kalkstensfigurer, af hvilke størstedelen enten var importeret fra Cypern eller udført af cypriske kunstnere i Syrien (26). Det er uden tvivl herfra, at Antiksamlingens Herakleshoved stammer, for førend det i 1901 blev erhvervet gennem Løytved, havde det været i Collection Peretié, som bl. a. indeholdt ca. 60 Herakleshoveder, fundne ved Amrit. I 1926 fortsatte franskmanden Dunand udgravningerne og fandt henved 456 skulpturfragmenter, heriblandt Herakleshoveder, torsoer og kun en figur med hoved (27). Ved et studium af disse fragmenter må man, hvad Dunand også gør opmærksom på, kunne finde frem til at sammenstille en del af de hoveder og statuer, som engang har dannet hele statuer, og man må da også håbe, at Antiksamlingens Herakleshoved en dag kan blive sat sammen med tilhørende underdel, men det passer i hvert tilfælde ikke til de torsoer, som er afbildet hos Dunand (28). Dette hoved er af lys kalksten med lys brunlig patina (fig. 7), isse og baghoved er dækket af en løvehud, og det synlige pandehår er stiliseret som to vandrette bølgerækker. Øverst på baghovedet ses resten af den kølle, som guddommen er fremstillet med. Allerede fra gammel tid var køllen den græske helt Herakles' attribut, mens han først optræder med løveskindet fra slutningen af 7. årh. f. C. (29), og det har han sikkert overtaget fra den fønikiske gud Besa (30). Det er med vilje, at ordet guddom er anvendt foroven om antiksamlingens hoved, for selvom stilen er græsk, drejer det sig ikke om den græske helt Herakles men om den fønikiske-nordsyriske gud Melqart-Herakles, som er den eneste guddom, der er bleven fundet blandt fremstillingerne fra Amrit. Herfra stammer også det kendte relief fra 6.—5. årh. f. C. med Reshef-Melqart som løvedræber (31). Disse gengivelser, hvor hovedet er dækket af et løveskind, højre hånd svinger en kølle og venstre holder en løve i bagbenet eller i halen, kendes inden for den cypriske plastik fra ca. 540 f. C., men først efter 525 f. C. bliver den almindelig.

Med hensyn til dateringen af Antiksamlingens Herakleshoved må man nærmere undersøge ansigtsmodelleringen, som viser, at det er en del ældre end Kitionhovedet, der efter professor Gjerstadts datering hører til stil III B (32), men samtidig med værker fra Arsos, stil III B (33) og stil III A fra Kition (34) d. v. s. mellem 525 500 f. C.

I 1903 blev købt et tidligt sumerisk køllehoved af alabast, som skal være fundet i Hilla nær Babylon. Det er prydet med billeder, dels i relief, dels indridset. Foroven ses en slange med syv hoveder, på siderne fabeldyr, løveørne med udstrakte vinger, der i hver klo holder en springende gazelle (fig. 9). Friser af kæmpende dyr og menneskelige eller mythologiske væsener går helt tilbage til Uruk-perioden (ca. 4000—3050 f. C.). Ørnen med løvehoved, Imdugud, er et af frugtbarhedsguden i Lagash, Ningursu's symboler. Slangen er Ningursu's modstander. Fremstillingerne hører ind under de ovenfor omtalte antithetiske gruppemotiver, som var så stærkt udbredt i Mesopotamien, og som allerede i førdynastisk tid nåede til Ægypten. Imdugud er ikke, som man skulle tro, i færd med at ødelægge de to gazeller, men han spreder tværtimod vingerne ud som tegn på beskyttelse af dyre-

Fig. 9. Sumerisk køllehoved af alabast, ca. 1 : 2.

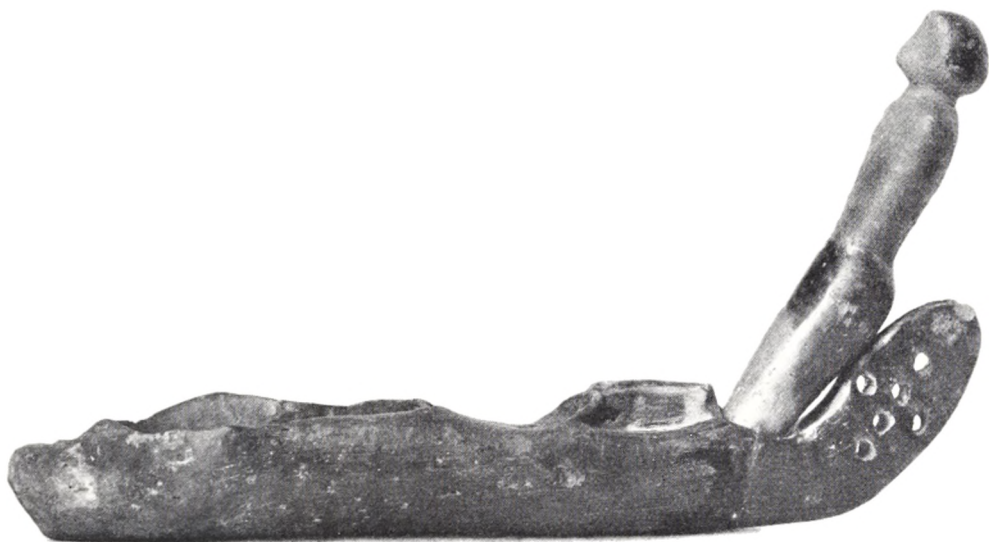

Fig. 10. Ægyptisk miniaturebåd af rødt og sort ler, ca. 1 : 3.

livet og vegetationen. Slangen er også udtryk for jordens frugtbarhed og naturens genfødsel (35). Ligesom i Ægypten var køllehoveder af denne art blevet et værdighedstegn i tidlig sumerisk tid (ca. 2850—ca. 2350 f. C.).

Det sjældneste stykke inden for den ægyptiske del af samlingen er en miniaturebåd af rødt og sort ler. Den er fundet i Naqada i Øvreægypten og blev købt i Luxor i 1909. En del af forstavnen og masten mangler. Mandsfiguren, som passer til et hul i bagstavnen er ligeledes af rødt og sort ler med poleret overflade. Benene er ikke adskilte og armene ikke antydet (fig. 10). Materialet er det bekendte forhistoriske fra den såkaldte amratiske kultur (1. halvdel af 4. årt. f. C.), som har fået navn efter landsbyen al-Amra, fordi man der har gjort store fund fra denne periode; den sorte farve er fremkommet ved manglende ilttilførsel under brændingen.

I oktober 1921 købte antiksamlingen dr. phil. K. F. Kinch's efterladte samling af græske oldsager, hvoraf hovedmassen var fra Rhodos. Kinch deltog fra 1902 til 1914 i Carlsbergfondets Rhodosexpedition, som blev ledet af ham og professor Blinkenberg (36). Det var især udgravningen af borgen i byen Lindos, som man koncentrerede sig om, og herfra hjembragtes en del orientalske sager, bl. a. cypriske. Det er imidlertid en cyprisk kalkstensstatuette (37), som Kinch fandt i Kalathos, der navnlig bør omtales. Den forestiller en stående kvindelig guddom (fig. 11), iført en lang chiton. På underlivet er fastgjort to vingepar, af hvilke det øverste krummer op bag armene og skuldrene, mens det underste er lige. Hænderne er ført hen foran underlivet og holder hver en slange, som bugter sig op langs benene og kroppen. Statuetten kan sammenlignes med overdelen af en lille kalkstensfigur fra Lindos (38). Øjenomgivelser, håret som falder ned ad ryggen og perlekæden omkring halsen er gengivet på samme måde på begge figurer.

Parykken med skilning i midten, hvormed Kalathosfiguren er repræsenteret, findes ligeledes på enkelte figurer fra Dadia i museet i Istanbul (39). En lignende fremstilling af en vinget guddom findes på et randskår af et lerkar fra Nimrud. Her er den indpressede figur prydet med den ægyptiske atefkrone (40). Det er sikkert sådanne væsener, som er forbilleder for Serapherne med sex vinger, som omtales hos Jesaias 6,2 i det Gamle Testamente. Randskåret går så langt tilbage som til 9 årh. f. C., og tiden for fremstillingen af Kalathosfiguren kan med hensyn til ansigtsmodelleringen begrænses af Gjerstads stilgrupper I—IV (ca. 625—525 f. C.), repræsenteret af kalkstensfigurerne fra Arsos (41).

I årene 1931—38 bekostede Carlsbergfondet og i periodens tre sidste år også Ny Carlsbergfondet udgravninger ved danske arkæologer under professor Harald Ingholt's ledelse i byen Hama og omegn i Syrien. Hama ligger ved Orontesfloden og er allerede omtalt i det Gamle Testamente. I den nordlige del af den moderne by findes den store ruinhøj, som i den senantike periode og i middelalderen var borgområde, men længere tilbage i tiden egentlig by. En sådan tell (det arabiske ord for høj) består af kulturaflejringer, som er fremkommet ved, at husene, som blev bygget af lufttørrede teglsten, ikke var særlig modstandsdygtige og hurtigt gik til grunde. Man gjorde sig ikke umage med at planere hustomterne, men gav sig til at bygge oven på de gamle rester, og herved voksede terrainet med tiden. I Hama blev der fundet aflejringer fra 12 forskellige perioder. Den ældste og nederste går helt tilbage til yngre stenalder, d. v. s. 5. og 4. årt. og er betegnet med M. Det øverste lag

A stammer fra Middealderen (42). Efter at udgravningerne var endt, kom halvdelen af udbyttet til Danmark, og på afdøde professor Chr. Blinkenbergs og på professor K. Friis Johansens initiativ blev hele materialet overdraget Antiksamlingen. Desuden blev den store basaltløve efter endt restaurering foretaget af afdøde billedhugger Elo, opstillet i museets gård. Den stammer fra paladsterrassen i Hamas kongeborg og tilhører det 9. årh. f. C. (Hamas E lag). Helt moderne er kun venstre bagben, bagkroppen og soklen.

I Dagentemplet i Mari ved Euphrat har man fra nysumerisk tid (2150—1850 f. C.) fundet bronzeløver som vogtere af indgangene. De er forløbere for senere tiders portløver, -sfinxer og -tyre. De ældste syriske portløver kan påvises fra et palads i Atchana nær Orontesflodens nedre (s: nordlige) løb, de går tilbage til Atchanas II lag (ca. 1275—1220 f. C.). Når vi sammenligner Hamaløven med disse, opdager man, at den er mere naturalistisk gengivet, og det er uden tvivl den assyriske indflydelse, som gør sig gældende (43).

Efter den II verdenskrig er Antiksamlingen blevet forøget med en del græske oldsager. Der kan nu således fremvises keramik, som svarer til de fire øverste lag i Tepe Giyan i det nordlige Luristan. Desuden findes en del af de berømte Luristan-bronzer, blandt hvilke særligt må nævnes et ret sjældent stykke, et bronzesværd med jernklinge. Fæstet er formet som et panterpar, der står på bagbenene og vender ryggen til hinanden (fig. 8). Det kan dateres til slutningen af Bronzealderen (ca. 1200—1100 f. C.). Oprindelsen til den specielle Luristankunst skyldes måske Kassiterne, som talte et kaukasiske sprog og kom nordfra; de er sandsynligvis et konglomerat af forskellige folkeslag, som i Bronzealderen invaderede det iranske højland (44).

I slutningen af det 19. og første halvdel af det 20. årh. var det de store udgravninger i Vestasien og Middelhavsområdet, som direkte eller indirekte skaffede Antiksamlingen antikviteter. Formålet med Antiksamlingen har været at erhverve oldsager ud fra kulturhistoriske principper og opstille dem i kronologisk orden, og når man beskæftiger sig med den orientalske del, må man stadig have øjnene åbne for de store perspektiver, der anes ved sammenligning af den forhistoriske orientalske arkæologi og etnografiens resultater.

Fig. 11. Cyprisk kalkstensstatuette, ca. 1:2.

NOTER

- 1) Inv. no. AAb 212; R. Engelbach: *Introduction to Egyptian Archaeology*. Cairo 1946, pl. XII, no. 3.
- 2) *Handbuch der Archäologie I*. München 1939, p. 544.
- 3) Inv. no. AAb 211.
- 4) *Aegyptologische Forschungen I*. Glückstadt 1936, taf. VI. no. 11.
- 5) *op. cit.* p. 46.
- 6) Inv. no. AAb 213; J. Lange: *Udvalgte Skrifter II*. Kbhvn. 1901, p. 186, f., fig. 58.
- 7) Inv. no. As 1—3; Layard: *Niniveh and its remains II*. London 1854, p. 23.
- 8) *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1949*, p. 23 ff. — *Texterne er oversat af professor Ravn: Babyloniske og assyriske Kongers historiske Indskrifter*. Kbhvn. 1934, p. 81 ff.
- 9) H. Frankfort: *Cylinder Seals*. London 1939, pl. 32 d, 32 e, 32 g, 33 a.
- 10) W. Andrae: *Das wiederaufstehende Assur*. Leipzig 1938, taf. 54. — L. W. King: *Bronzereliefs from the gates of Shalmaneser*. London 1915, pl. XLVIII—LIII.
- 11) Inv. no. 468; Maria Mogensen: *Inscriptions hiéroglyphiques du Musée National de Copenhague*. 1918, p. 3, pl. 4.
- 12) Inv. no. 1038.
- 13) V. Schmidt: *Levende og Døde i det gamle Ægypten*. Kbhvn. 1919, p. 190, fig. 1056—57.
- 14) Tøjerne er beskrevet af dr. Margrethe Hald i *Acta Archaeologica* 17. Kbhvn. 1946, p. 49—98.
- 15) C. E. Sander-Hansen: *Die religiösen Texte auf dem Sarge der Achnesneferibre*. Kbhvn. 1937, p. 9.
- 16) Inv. no. 1983; Clermont-Ganneau: *Mission en Palestine et en Phénicie, entreprise en 1881*, 5. rapport. Paris 1884, p. 125, no. 103, pl. 3 F.
- 17) H. Pannum: *Middelalderens Strenginstrumenter og deres forløbere i Oldtiden*. Kbhvn. 1915, p. 14, fig. 5. — Perrot & Chipiez: *Histoire de l'art dans l'antiquité III*. Paris 1885, p. 406, fig. 278.
- 18) *Eurasia Septentrionalis Antiqua X*, p. 121, fig. 39 a.
- 19) *Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts*, Band LIV. Athen 1929, p. 194, abd. 1.
- 20) M. Wegner: *Die Musikinstrumente des alten Orients*. München 1950, kortet bag i bogen.
- 21) *Troy I*. Princeton University Press 1950.
- 22) *op. cit.* p. 40 f.
- 23) C. Schaeffer, *Stratigraphie comparée et chronologie de l'Asie occidentale*. Oxford 1948, p. 217.
- 24) Inv. no. 3470; *Eurasia Septentrionalis Antiqua X*, p. 121. — Th. Jacobsen: *Cuneiform Texts*. Copenhagen 1939, p. 29, no. 76. — En assyrisk relieffremstilling fra samme tid viser fire mænd i lystigt lag siddende ved et bord dækket med dug. De holder hver i højre hånd et lignende bæger, som ganske vist ender i et løvehoved, se B. Meissner: *Babylonien und Assyrien I*. Heidelberg 1920, p. 419, abb. 136.
- 25) Inv. no. 3913; *Catalogue Général des Antiquités égyptiennes du Musée du Caire*. Le Caire 1909, no. 61030, p. 110 f., pl. XLV—XLIX.
- 26) E. Renan: *Mission de Phénicie*. Paris 1874, p. 850 f. — E. Gjerstad: *The Swedish Cyprus Expedition IV, part 2*. Stockholm 1947, p. 325 f.
- 27) *Bulletin du Musée de Beyrouth*, t. VII. Beyrouth 1944—45, pl. XX.
- 28) Inv. no. 5037; *op. cit.* VIII, p. 90.
- 29) E. Buschor: *Griechische Vasen*. München 1940, p. 57, abb. 67. Her er skindet ganske vist endnu ikke anvendt som hovedbeklædning.
- 30) W. H. Roscher, *Ausführliches Lexicon der griechischen u. römischen Mythologie*, Bnd. I². Leipzig 1886—90, p. 2145.
- 31) *Handbuch der Archäologie I*. München 1939, p. 822, taf. 198, 1.
- 32) *Swedish Cyprus Expedition III*. Stockholm 1937, pl. 22.
- 33) *Archäologischer Anzeiger*, Berlin 1936, p. 571 ff.
- 34) *Swedish Cyprus Expedition III*, pl. 17, 3 og 19, 5.
- 35) *Analecta Orientalis*. Bnd. XII, p. 105, fig. 1.
- 36) *Festschrift til Frederik Poulsen*. Kbhvn. 1941, p. 2.
- 37) Inv. no. 7673.
- 38) Chr. Blinkenberg: *Lindos I*. Berlin 1931, pl. 68, no. 1675.
- 39) *Swedish Cyprus Expedition IV, 2*. Stockholm 1948, p. 333, fig. 52, no. 6.
- 40) *Journal of Hellenic Studies*. London 1948, p. 14, pl. VIII g.
- 41) *Swedish Cyprus Expedition III*. Stockholm 1937, pls. 185 og 189, 2.
- 42) *Literatur om Hama*: H. Ingholt: *Rapport préliminaire des fouilles à Hama 1931*. Kbhvn. 1934 og *Rapport 1932—38*. Kbhvn. 1940. — *Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1943*, p. 41—60. — *Nationalmuseets Skrifter*, 38. Beretninger I. Kbhvn. 1948.
- 43) Inv. no. 6 B 601; „Klingen“. Kbhvn. 1942. — H. Bossert: *Altanatolien*. Berlin 1942, pl. 139.
- 44) Inv. no. 12182; *Acta Archaeologica* 1951 p. 204, fig. 59, p. 205.

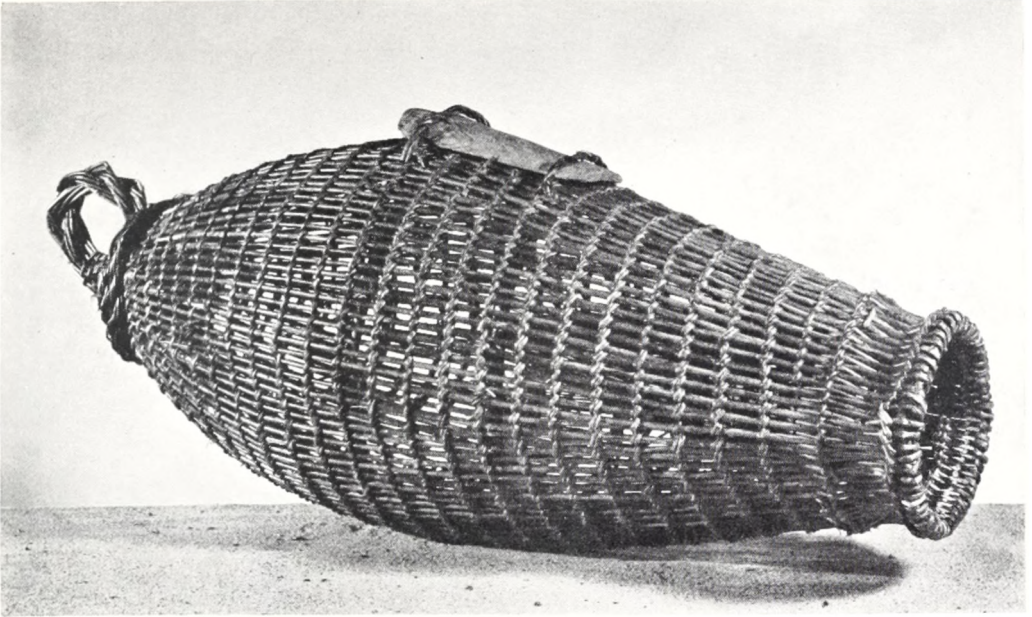

Fig. 1. Ålekube fra Snekkersten, Nordsjælland.

RISFLETTEDE ÅLEKUBER

Af PETER MICHELSEN

FISKERIET har ligesom de andre erhverv i de sidste menneskealdre gennemgået en stærk, teknisk udvikling. I flere tilfælde ligger der dog selv for storfiskeriets helt moderne redskaber et ældgammelt fangstprincip til grund. Endnu mere gælder det kystfiskeriet og ferskvandsfiskeriet, hvor erhvervets organisationsformer har holdt sig nogenlunde uændret gennem århundreder og således har tilladt en viderelevn af gamle redskabstyper, der under andre forhold har vist sig uøkonomiske. Hvor kyst- og ferskvandsfiskeriet drives som hovederhverv, må man dog søge blandt de allerældste udøvere for at finde folk, der kender til brugen og især fremstillingen af en del redskaber, der nu ellers er gået af brug.

Inden for det såkaldte spærrefiskeri, hvorved forstås fangst ved hjælp af faste redskaber, hvormed man standser fisken på dens vej, er der fra tid til anden gjort visse tekniske forbedringer, men selve princippet i fangstmetoden synes ikke at have undergået synderlige ændringer i overskuelige tider. Disse tekniske forbedringer er i senere tid for det meste gået ud på en ændring af det materiale, hvoraf redskabet er fremstillet. Den lange spærrearm, raden, der skal standse fisken og føre den til det egentlige fangeredskab, rusen eller bundgarnshovedet, er nu næsten altid af garn, ofte endda fabriksfremstillet, men for et århundrede siden var det almindeligt ved de indre danske kyster at se ålegårde, hvor raden var et risflettet gærde. I vadehavet ved Sønderjyllands vestkyst fiskes endnu ved hjælp af gærder

af nedstukne ris, der, når vandet ved ebbe trækker sig tilbage, standser fisken og fører den hen i ruser, der dog er lavet af garn, hvad man også er ved at gå over til at anvende til raden (fig. 2).

Rusen er nu til dags altid af garn, men stedvis har man helt til vor tid brugt en risflettet beholder, en „ålekube“, som bageste led af rusen, altså som det egentlige opsamlingssted for ålen. Rusens bageste ende, gumpen, var da bundet til munden af kuben (fig. 17), og efter at have trængt sig gennem de forskellige rum i rusen kom ålen til sidst ind i kuben, som man så ved røgtingen tog op i båden og tømte gennem åbningen i oversiden. Hanken i bagenden af kuben blev brugt til fortøjning, enten til pæl eller „krabbe“, et anker af sten og træ. I modsætning hertil havde de såkaldte „selvfiskende“ kuber ingen hank, da de ikke skulle fortøjes. De havde i stedet hullet til tømning i bagenden, hvilket er mere praktisk; under fangst var hullet lukket med en træprop. De selvfiskende kuber afveg i øvrigt fra de andre derved, at munden var indrettet sådan, at den flugtede med havbunden, så at ålen let kunne komme ind. Ofte var de forsynet med en slags meder, som de kunne stå på uden at slingre. Hvis de stod uroligt, ville ålen ikke gå ind. Det hjalp man somme tider på ved at lægge en sten inden i kuben. Det var man i øvrigt nogle gange nødt til blot for at holde kuben ved bunden, hvis det var en ny kube, eller den havde ligget på loftet siden sidste ålesæson og var blevet udtørret. Nogle brugte da også at lægge kuben i vand nede i stranden et par dage, før den blev sat rigtigt ud. Undertiden brugte man agn, rogn af kvabso, eller blot nogle æggeskaller; men det var ikke nødvendigt, for ålen har en tilbøjelighed til at ville trænge ind alle vegne; man kan også fange ål med en kurv med halm i. I ferskvandsfiskeriet har de selvfiskende kuber spillet en rolle, særlig i små vandløb. Ligeledes i en del af vore indre farvande. Men ved Øresundskysten blev de ikke brugt meget; det var mest drenge, der morede sig med dem. Derimod har rusefiskeriet efter ål været af stor betydning for kystens fiskerbefolkning, så meget mere som ålen var den bedst betalte fisk. Det er under pres af den almindelige økonomiske udvikling med dens tendens til specialisering, at fiskerne ikke mere kan tillade sig en så vidt drevet selvforsyning med redskaber. Ældre fiskere regner det nemlig for en fordel at anvende kube for enden af rusen: „Ålen går hellere i den“. I en sådan antagelse skal man måske søge grunden til, at der stadig er nogen, der kan binde kuber. Men der er næppe mange. Fisker Thorvald Villumsen i Snekkersten syd for Helsingør bandt nylig i sit 84. år en kube til ålerruse til Nationalmuseet, der derved fik lejlighed til at beskrive og fotografere fremgangs måden.

Til brug ved bindingen af ålekuber skulle fremskaffes pilekviste. Det skulle være eet års kviste, og helst skulle de have fået frost. De blev da i reglen først skåret efter jul, da efteråret jo alligevel var en travl tid for fiskerne. Der er mange slags pil, og ikke alle er lige velegnet til formålet. Nogle arter er for bløde, nogle for hårde. Det sidste kan der i mindre udprægede tilfælde rådes bod på ved opblødning i vand eller ved at give den enkelte kvist nogle tørne rundt om prenen før brugen. Ved andre arter sidder bladene lige over for hinanden, hvorfor disse kviste er tilbøjelige til at knække. Endelig er nogle arter tilbøjelige til at miste barken, og nogle går til grunde, når de kommer i saltvand. Langt måtte man omkring for at finde, hvad man søgte. Der blev hentet pil til Snekkersten helt fra Søborg

Fig. 2. Skuldegard ved Havneby, Rømø.

ved Gilleleje og fra Lersøen ved København. Havde man så fundet pil, der egnede sig, kom forhandlingerne med bonden, på hvis jord den groede. Oftest gik det let, men nogle ville vel udnytte situationen. I hvert fald skriver zoologen Henrik Krøyer, der i sidste halvdel af 1830'erne undersøgte det sjællandske kystfiskeri, at bønderne i omegnen ikke ville sælge pilekvistene, men overlade dem mod foræring af ål. Og det ville selvfølgelig have været bedre forretning for fiskerne at lade konerne tage ålen med på trillebøren til Helsingør eller sælge den på stranden i København, enten de så selv sejlede den dertil eller overlod den til opkøberne, der sejlede rundt i kvarser langs den danske og vestsvenske kyst.

Bindingen af ålekuberne foregik om vinteren og ud på foråret. Man sad inde i stuen og tog kun så meget pil ind ad gangen, som man havde brug for. Thorvald Villumsen kan huske fra sine unge år, at han sad på slagbænken henne ved vinduet og bandt. Ved siden af ham sad bedstefaderen og karlen, der også bandt kuber, og ude på gulvet sad bedstemoderen og moderen, der tidligt blev enke, og spandt hør til rødspættegarn og andet garn. Her i stuen havde han lært at binde kuber. Når de voksne arbejdede, samlede børnene de afskårne, tynde ender af kvistene op fra gulvet og lavede deres egne små kuber, som de bagefter legede med og drømte, at de fangede mange, fede ål.

Det første man gør, når man skal til at binde en ålekube, er at sortere kvistene i seks grupper til forskellig brug efter tykkelse, længde og bøjelighed. Samtidig bliver kvistene i nogle af grupperne tildannet i den tykke ende med et eller to snit i forskellig vinkel alt efter brugen (fig. 3). Først laves „kransen“; det er den ring, der danner munden af kuben. Den laves af to kviste, der omhyggeligt „skarres“ sammen, d. v. s. hver tildannes i den ene ende med skråsnit, der lægges til hinanden

og surres sammen med et stykke sejl garn. Ved bøjning over knæet er kvistene i forvejen gjort føjelige, og nu bøjes de frie ender sammen og rundt om hinanden, så der dannes en ring, der forsigtigt — for at pilen ikke skal brække — gøres mindre og mindre. De frit udragende ender trækkes så ind gennem og rundt om ringen, således at kransen, når den er færdig, er en tredobbelt, snoet ring (fig. 4). At den får den rigtige størrelse, plejer man at sikre ved at prøve den på hovedet (fig. 5).

Med kransen som udgangspunkt begynder man at lave „piben“; det er den tragt eller „kalv“, som man kalder det på andre fiskeredskaber, gennem hvilken ålen skal gå ind i kuben, men som skal hindre den i at gå ud igen. Det, der danner væggen i denne tragt, er de såkaldte „pibekviste“, der ligger på langs i tragten. De fastgøres på kransen på den måde, at den tykke ende, der i forvejen er tilspidset med et skråsnit, udefra stikkes ind i mellemrummet mellem nogle allerede anbragte pibekviste, hvorefter kvisten bøjes hen over to kviste ved siden af, trækkes ind gennem kransen og bøjes op på ydersiden. Så snart den næste pibekvist bliver anbragt, vil den foregående sidde låst fast på sin plads (fig. 6). For overhovedet at komme i gang må man binde de to første pibekviste fast med sejl garn; de bliver først rigtigt fæstnet, når man når kransen rundt og „lukker“. De løst udragende pibekviste skal nu samles til en fast tragt. Det sker ved, at man lægger „bind“ på piben. Derved forstås en fletning på tværs af pibekvistene (fig. 7). Den udføres ved hjælp af „bindekviste“, som man i tide har skilt fra i en særlig gruppe. Den første omgang, nærmest mundingskransen, er en selvstændig kreds; ligeledes den anden omgang, der har en lidt større diameter end den første, hvorved tragten får en indsnævring inden for munden; men fra den tredje omgang begynder en fortløbende spiral, der fortsætter godt syv omgange, inden der slutes af, idet diameteren for hver omgang gøres mindre (fig. 8). I den yderste ende af piben bliver der ikke lagt bind på pibekvistene, der her skal kunne presses til side, når ålen trænger sig ind i kuben; så snart ålen har passeret, vil kvistene atter lukke sig sammen i spidsen. Den måde, hvorpå man lægger bindet, er ganske enkel. Der arbejdes med to bindekviste, der føres skiftevis uden og inden om pibekvistene, således at de to bindekviste krydser hinanden i hvert eneste mellemrum mellem pibekvistene. Samtidig drejes de to bindekviste uden om hinanden, bestandig til samme side, en halv tvinding for hver gang, de krydser hinanden. I de tre sidste omgange sker en lille ændring af bindemåden, idet man af hensyn til den stadig mindre diameter efterhånden binder pibekvistene sammen to og to, først blot de to af hver seks, så de fire, og endelig er i sidste bind alle pibekvistene bundet sammen to og to. Når man under bindingen nærmer sig enden af en bindekvist, skal der „øges“, hvilket sker ved, at man over en strækning bruger dobbelt bindekvist, hvorefter man fortsætter med den nye alene. Hvis bindekvisten slutter med en tyk ende, eller den knækker, laver man dog en „lås“, hvorved enden af den nye kvist blot bindes ind i en enkelt maske af den gamle, før den bruges videre selvstændigt (fig. 7). I realiteten arbejdes der nok mest med tre eller fire bindekviste, idet næsten hele tiden i hvert fald een af bindekvistene trænger til at øges. Under hele dette arbejde med at lægge bind ligger piben i skødet på den, der laver den, for det meste med munden mod højre lyske og i øvrigt hen over venstre knæ. Man arbejder her som overalt på kubens modsols, idet kubens drejes modsols i sæt engang imellem.

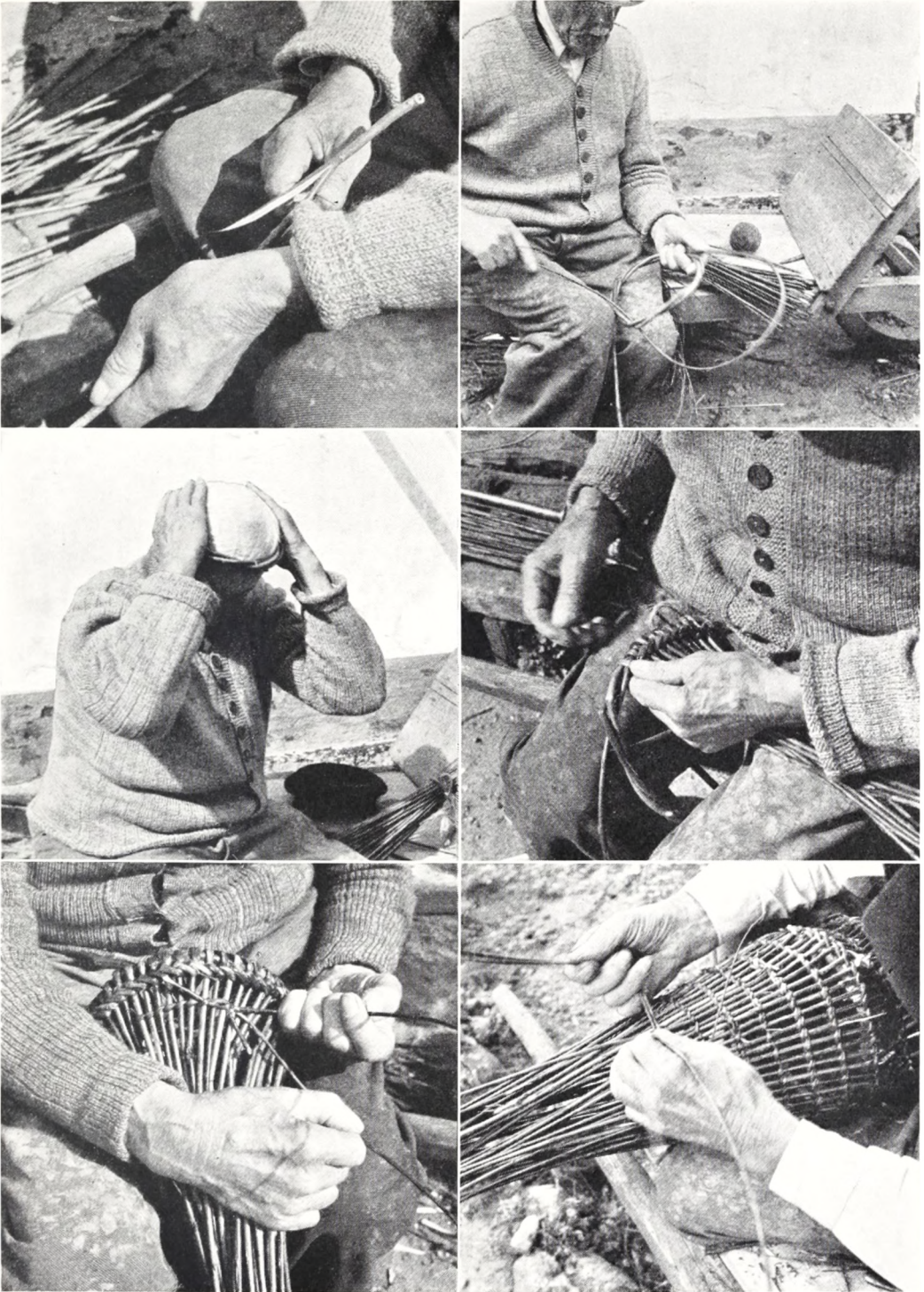

Fig. 3. En sættekvist skæres til. — Fig. 4. Kransen til munden laves. — Fig. 5. Kransen prøves på hovedet. — Fig. 6. Pibekvistene anbringes på kransen. — Fig. 7. Bindet på piben påbegyndes. Der ses en lås midt for. — Fig. 8. Der lægges bind på piben.

Fig. 9. Sættekvistene anbringes på piben.

Resten af kuben skal bygges op uden om den færdige pibe. Grundstammen i kubens væg er „sættekvistene“. Når de skal anbringes, har man nytte af den indsnævring, der blev lavet på piben lige inden for munden. Sættekvistene, der er 160—170 cm lange, er i forvejen i den tykke ende blevet tilspidset ved skråsnit fra to sider, hvorfor de er velegnede til at stikkes ind i de snævre mellemrum mellem pibekvistene (fig. 9). De føres under det andet bind, det med den store diameter, og over det første bind, indsnævringen, og stikkes inden for kransen, således at spidserne lige netop stikker ud på den anden side. Når der på den måde er anbragt sættekviste i mellemrummene mellem pibekvistene hele vejen rundt, kan man begynde at lægge bind på kubens ydervæg. Fremgangsmåden er ganske den samme, som da der blev lagt bind på piben, blot er bindekvistene her en smule kraftigere, og man sørger for, at de afskårne ender ved øgninger og låse altid sidder på indersiden af kuben, da de ellers kan rive i garnene. Til at sikre en fast forbindelse mellem piben og kubens ydervæg bruges de såkaldte „holdekroge“. Der er fire af dem, fordelt på rundingen. Det er kviste, der er bukket sammen og griber i to maskers bredde om det andet bind på piben, der jo som det eneste ligger frem i dagen, efter at sættekvistene er anbragt (fig. 10). Holdekrogernes ender bindes sammen med sættekvistene i zigzag, idet den tykke ende dog efter fire bind behandles selvstændigt som en sættekvist.

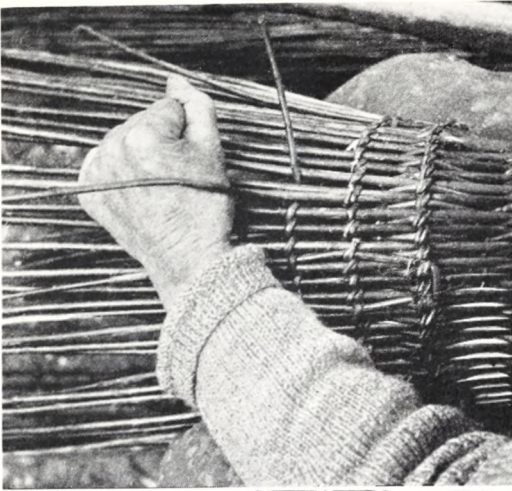

Fig. 10. En øgekvist sættes ind. Lidt nedenfor ses en holdekrug. — Fig. 11. Kubens tykkelse måles af hensyn til bøjlens. — Fig. 12. Ved den sidste del af bindingen anbringes kuben på en omvendt stol. — Fig. 13—14. Snoning af hanken, to stadier. — Fig. 15. Hankeenden trækkes igennem enden af kubens.

Kubens hvælvede form kan kun opnås ved, at man anvender flere langsgående kviste på midten, hvor kuben er mest omfangsrig, end ved enderne. Efterhånden som man under bindingen spiralvis fjerner sig fra munden, må der altså indføjles „øgekviste“. De er skråt tilskåret i enden. Spidsen af øgekvisen stikkes ind i det foregående bind lige op til en sættekvist (fig. 10), og øgekvisen bindes så sammen med denne sættekvist i eet bind, hvorefter den behandles selvstændigt som en sættekvist. Der er ikke faste regler for, hvornår man skal indføje øgekviste; det er en skønssag; dog kan man i nogen grad føle sig til det, idet man ikke må have nødig at trække sættekvisten til for at få den på plads i bindet, når man snor det. Når man er omtrent midt på kuben, eller i reglen når man har bundet ni omgange i spiral, sætter man plads af til den åbning, man skal bruge til at tage fangsten ud igen. Tre bind lægges selvstændigt og når ikke hele kredsen rundt, men efterlader et rektangulært felt, spændende over syv sættekviste. Derefter fortsættes bindingen i spiral.

Kort efter at man har passeret åbningsfeltet, er det tid at anbringe „bøjlerne“. De to af disse ringe til støtte for kubens ydervæg skal sidde tæt på hver sin side af åbningen. En tredje anbringes senere lidt længere ude mod bagenden. De laves på en måde, der svarer til fremstillingen af kransen til munden. Den diameter, de skal have, måles ved at stikke en kvist tværs gennem kuben og skære den af i den rigtige længde (fig. 11). Bøjlerne skal helst være af pil, men det er ikke altid man i et bundt pil kan finde egnede „bøjlekæppe“. Så måtte man ud og søge særligt efter dem; det hændte, man måtte nøjes med gran fra skoven; det var ikke så godt som pil, for hvis bindingen gik i stykker et enkelt sted, var en bøjle af gran tilbøjelig til at presse sig ud og ødelægge kubens væg.

Kuben er nu efterhånden blevet så stor, at man ikke har magt over den, når den ligger i skødet. Fra gammel tid har man så i stedet lagt den på bagsiden af en omvendt stol (fig. 12).

Når kuben skal til at snævre ind igen, strammer man det sejlgarn, ved hjælp af hvilket man under arbejdet har haft hold på sættekvistene i den løse ende (fig. 12). Sættekvistenes antal må nu indskrænkes. Det sker ved en proces, der er modsat den, der blev anvendt på den første halvdel af kubens, når der skulle indføjles øgekviste. En sættekvist skæres over med et skråsnit, og snitfladen lægges op til sættekvisten ved siden af, og de to kviste bindes sammen, d. v. s. lægges i samme maske af bindet.

Det lader til, at der ikke har været faste regler for, hvor man skulle tage ind. Her har vist været ret frit spil for individualiteten. De forskellige fiskere, der har kunnet binde kuber, har givet dem lidt forskellig runding i bagenden. Thorvald Villumsens var hvælvede, rummelige; på det kan han kende sine egne kuber fra andres.

I de sidste bind før afslutningen bindes efterhånden alle sættekvistene sammen to og to, til allersidst endog tre sammen. Alligevel kan man ikke have alle sættekvistene i bindet, men lader en del sidde løst i midten, således at kubens lukkes, ved at sættekvistene løber ud i et kompakt bundt.

Af dette bundt skal snos „hank“, eller rettere: man skal begynde snoningen på dette grundlag, idet man ved tilføjelse af kviste gør hankeenden adskillig længere.

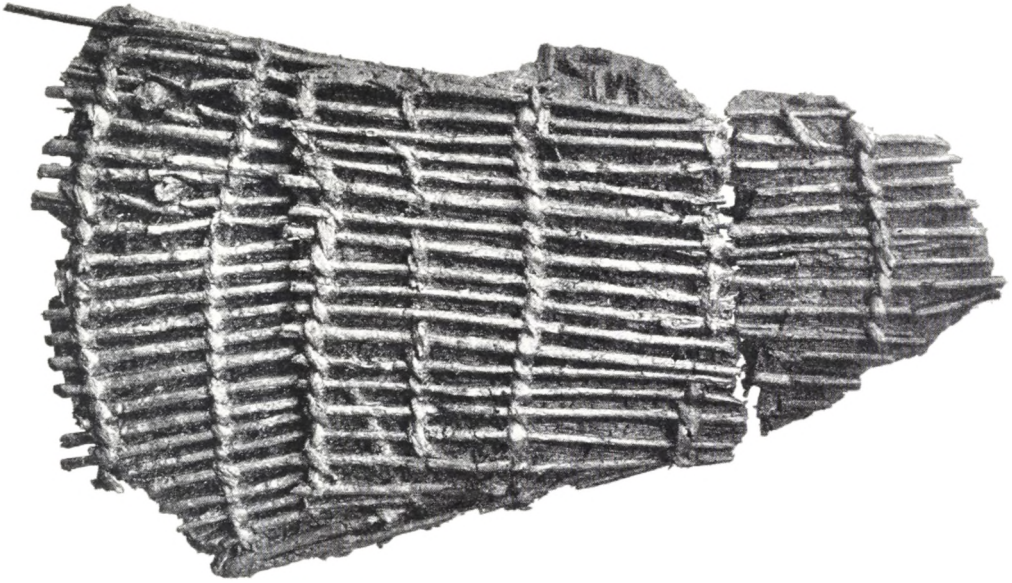

Fig. 16. Rest af fletværksruse fra ældre stenalder.

Til dette arbejde er en hjælper nødvendig, ligesom man i reglen har et barn til at holde på kuben, der nu tillige bliver bundet fast til stolen (fig. 13). De udragende ender af sættekvistene deles i tre lige store grupper; de to af disse bliver tvundet hver for sig og tvundet sammen under stadig tilføjelse af nye kviste (fig. 14). Endelig bliver den sidste gruppe tvundet for sig og sammen med de to andre. Den lange, treslåede ende, der herved opstår, bliver nu, efter at der er lavet plads med „prenen“, et kegleformet redskab af træ, stukket tværs igennem kuben lidt inden for bagenden, hvorved den runde hank bliver dannet (fig. 15). En tværpind, gerne af fyr, stikkes gennem kuben vinkelret på hanken; den skal holde på de tre omgange, hankeenden helst skal lægges i rundt om enden af kuben. Hvor solidt dette arbejde udføres, er ofte afgørende for kubens levetid.

For at kuben kan være færdig til brug, mangler nu kun nogle småarbejder. Åbningen på oversiden skal skæres ud; ved hver ende af den skal der laves en strop til låget, og endelig skal selve låget laves, en lille træplade, måske et stykke af en tøndestav. I låget havde ejeren somme tider skåret sine forbogstaver, så han kunne kende sine kuber, når de lå til tørre sammen med de andre fiskeres på et stativ på stranden, bestående af to lange lægter, på tværs af hvilke kuberne hvilede med enderne.

Risflettede fiskeredskaber er gamle her i landet. Der kendes en del fund af sådanne redskaber fra moser på Sjælland og Møen, ingen af dem arkæologisk tidsfæstet, da de er fundet uden sikker forbindelse med andre oldsager, men derimod ad pollenanalytisk vej dateret, de ældste til tidlig atlantisk tid, svarende til tidlig Ertebølle-kultur, ca. 4000 f. Kr. f., den yngste til tidlig subboreal tid, der arkæologisk svarer til begyndelsen af yngre stenalder. Disse redskaber, mere eller mindre

fuldstændigt bevarede, er udført i en teknik, der i høj grad stemmer overens med Thorvald Villumsens. Redskabernes vægge består af langsgående kviste, der holdes sammen af tværbånd, såkaldt halvpletning, blot er de to kviste, tværbåndet er bundet af, i reglen flækket, og materialet er et andet, oftest lind. Redskabernes form er varierende, men kan i de fleste tilfælde ikke konstateres i alle enkeltheder; princippet kan der dog ikke være tvivl om: en beholder, mere eller mindre cylindrisk, i enden af hvilken en tragt, kalven, gennem hvilken fisken kan slippe ind i beholderen, men ikke ud igen. Der kan næppe være tvivl om, at vi her står over for selve det fangende redskab, rusen. Alene størrelsen, i et enkelt tilfælde over 4 m i længden, og kalvens form antyder det. Fig. 16 viser et rusefragment, der er fundet i Åmosen i Vestsjælland, og som ved pollenanalyse er dateret til tidlig atlantisk tid. De langsgående kviste er her birkeris, og bindekvistene er fyr, vistnok spaltede rødder. Det ses, at bindemåden ganske svarer til den i Snekkersten i nyere tid anvendte. På billedet er to lag fletværk synlige, hvis langsgående kviste har lidt forskellig retning. Til venstre stikker noget af piben frem under rusens ydervæg, der ellers er bevaret på det meste af stykkets flade.

Formodentlig har risflettede ruser allerede i forhistorisk tid været vidt udbredt; men foreløbig savnes fund næsten ganske uden for Danmark. I nyere tid har de været kendt over det allermeste af verden, hos de fleste af de folkeslag, der overhovedet giver sig af med fiskeri. Når man studerer de hjemlige, risflettede ruser, må de ses i denne sammenhæng.

Ålekuben er formodentlig resultatet af en særudvikling, hvorved rusen er overført i et andet materiale, garn, medens det gamle risflettede redskab har tilpasset sig en ny funktion som bageste rum i rusen og opsamlingssted for ålen. Kuben var velegnet til dette formål, fordi den var nem at røgte, og fordi den indtil det maskinknyttede garns fremtrængen omkring sidste århundredeskifte var det stærkeste, man kunne få, til at stå for ålens pres indefra.

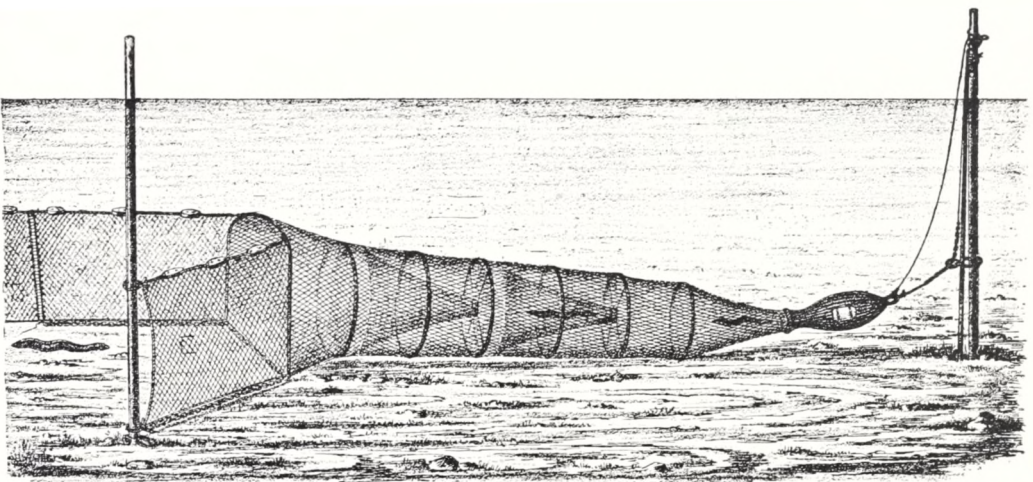

Fig. 17. Alekub i funktion, bundet til bagenden af en netruse. (Efter Drechsel).

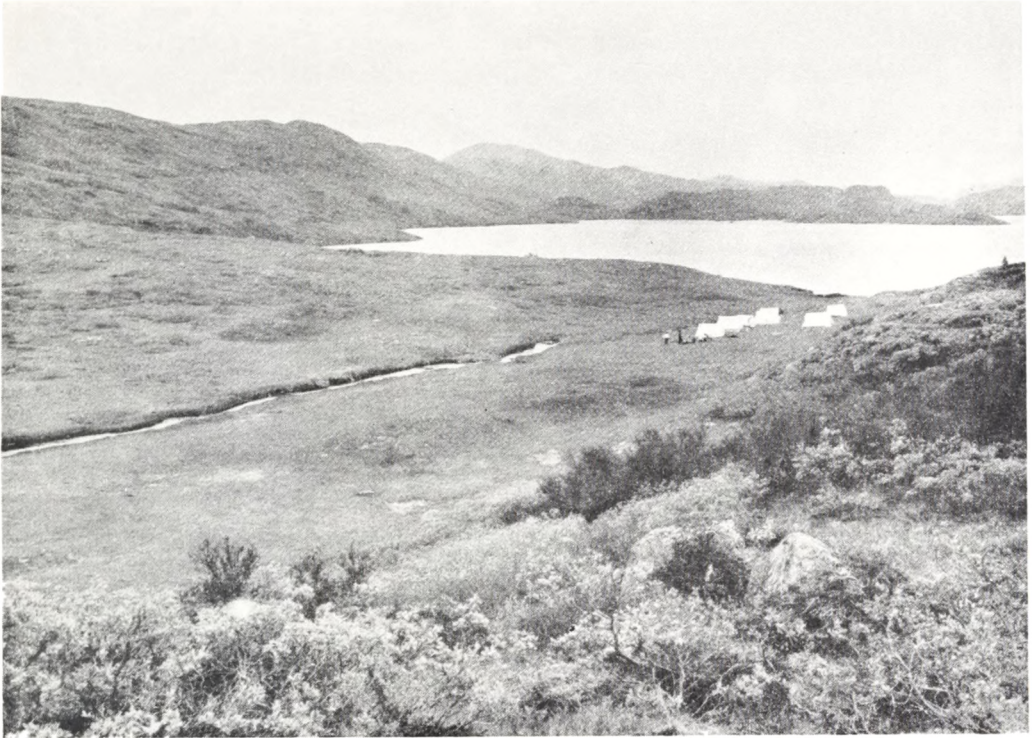

Fig. 1. De to Nordbogaarde No. 71 for Udgravningen.

VATNAHVERFI

EN MIDDELALDERS BONDEBYGD I GRØNLAND

Af C. L. VEBÆK

UDFORSKNINGEN af den middelalderlige Nordbokultur i Grønland maatte ligge stille under Krigen, men allerede i 1945 blev der taget fat igen, og siden da er der hver Sommer, bortset fra 1947, udført omfattende topografiske og arkæologiske Arbejder i Nordbobygderne. En af vore Hovedopgaver har været en indgaaende Undersøgelse af den store Halvø, der skyder sig ud mellem Igalikofjorden og Agdluitsoqfjorden, i Julianehaabs Distrikt — Middelalderens Østerbygd. Denne Halvø, der mod SV begrænses af Havet og mod NØ af Indlandsisen, er 60—65 Kilometer lang, og Bredden varierer fra 16—18 Kilometer i NØ til 30 Kilometer i SV, naar frases en ganske smal Tange, kun 0,2 Kilometer bred, der forbinder det yderste, vestlige Parti af Halvøen med den øvrige Del. I Halvøens nordøstlige Del — et Landomraade paa 550—600 Kvadratkilometer — findes mellem de snart lavere, bølgede, snart højere, stejle Fjelde flere større og mindre Dalstrøg, opfyldt af en Mængde Søer og Elve. Den længste og tillige en af de bredeste af disse Dale løber tæt indenfor Igalikofjorden, omtrent parallelt med denne. Dalen udfyldes af tre store Søer, indbyrdes adskilt af smalle Landtanger, og den vest-

ligste af Søerne er igen skilt fra en Arm af Fjorden ved en knapt 1½ Kilometer bred Landstrækning, hvorigennem strømmer en Elv, rig paa Laks, der har givet Stedet sit grønlandske Navn: Eqaluit. De fleste af disse Dalstrøg er meget frodige. Der er en rig Bevoksning af Græs og Pilekrat, og mange Steder findes smaa Lunde af krogede Birketræer; hist og her ses ogsaa Rønnebærtræer. I disse Egne fandtes i Middelalderen en tæt Bebyggelse af Nordbogaarde (Fig. 2). Vatnahverfi — Søbygden — kaldte Nordboerne med en rammende Benævnelse Landet her. Kun et enkelt andet Sted i Østerbygden kendes et Landskab, der kan minde noget om Vatnahverfi, og hvor der ligeledes findes en tæt Nordbobebyggelse, nemlig Landet mellem de indre Dele af Tunugdliarfikfjorden og Nr. Sermilik, men Terrænet der har ikke den samme Dybde, og Dalene er ikke saa imponerende, som i Vatnahverfi.

Udforskningen af Vatnahverfi begyndte allerede i 1770erne, med Handelsmanden Aaron Arctanders Rejser, men først o. 1880, med daværende Premierløjtnant Gustav Holms Undersøgelser, der i 1890erne fortsattes af Kaptajn Daniel Bruun og daværende Secondløjtnant Frode Petersen, fik man noget større Kendskab til Landet. Paa Vandringer ind i Dalstrøgene lykkedes det disse Rejsende at finde et betydeligt Antal Nordboruiner; men nogen virkelig systematisk Undersøgelse var ikke mulig dengang, dels fordi de eksisterende Landkort var saa ringe, dels fordi ingen Grønlændere var kendt i disse Egne, der havde ligget øde hen siden Nordboernes Tid. Endelig var der ingen Muligheder for større Udgravninger inde i Landet paa Grund af manglende Transportmidler. Men efter at disse Vanskeligheder nu helt eller delvist er overvundet, har vi kunnet sætte ind paa Udforskningen af denne interessante Nordbobygd. I de senere Aar er der sket det, at grønlandske Faareholdere har slaaet sig ned i Periferien af Omraadet, først ved Kagdlimiut i Syd, senere ved Sdr. Igaliko, Eqaluit og enkelte andre Steder i Nord. Faareholderne har paa deres Vandringer efter Faarene efterhaanden faaet et nøje Kendskab til hele Vatnahverfi, og de har fundet mange hidtil ukendte Nordbotomter. Desværre er der endnu ikke udarbejdet nye, tidssvarende Kort over Julianehaabs Distrikt, men paa Grundlag af Luftfotografier har Geodætisk Institut fremstillet nogle fortrinlige Arbejdskort, der har været til Raadighed for Nationalmuseets Ekspedition, og som har gjort det muligt at indtegne Fundene meget nøjagtigt. Endelig har vi klaret Transportproblemet, dels ved udstrakt Anvendelse af islandske Heste til baade Person- og Godsbefordring til Lands, dels ved at slæbe Joller forsynet med Paa-hængsmotor op til Søerne, hvorefter Ekspeditionens Deltagere og Materiel har kunnet føres frem til de Steder, hvor der skulde foretages Udgravninger, blot med en enkelt Omladning ved en af Tangerne.

I Sommeren 1948 begyndte vi Arbejdet i Vatnahverfi. Indledningen blev en Uges Rejse til Hest rundt i Bygden, med de lokalkendte Faareholdere Abel Kristiansen, Eqaluit, og Henning Lund, Kanisartut, som Vejvisere. De øvrige Deltagere var Landbrugskandidat L. Jensen, Zoologen Magister Chr. Vibe og den, der skriver disse Linier. Førstnævnte, der er Leder af det moderne grønlandske Landbrug, ønskede at gøre sig bekendt med de Muligheder for Bosættelse og Opdyrkning, der maatte være her, og vi andre havde hver vore særlige Forskningsopgaver. Ingen af os blev skuffet. Landbrugsmændene fandt her fortræffelige Betingelser for et orga-

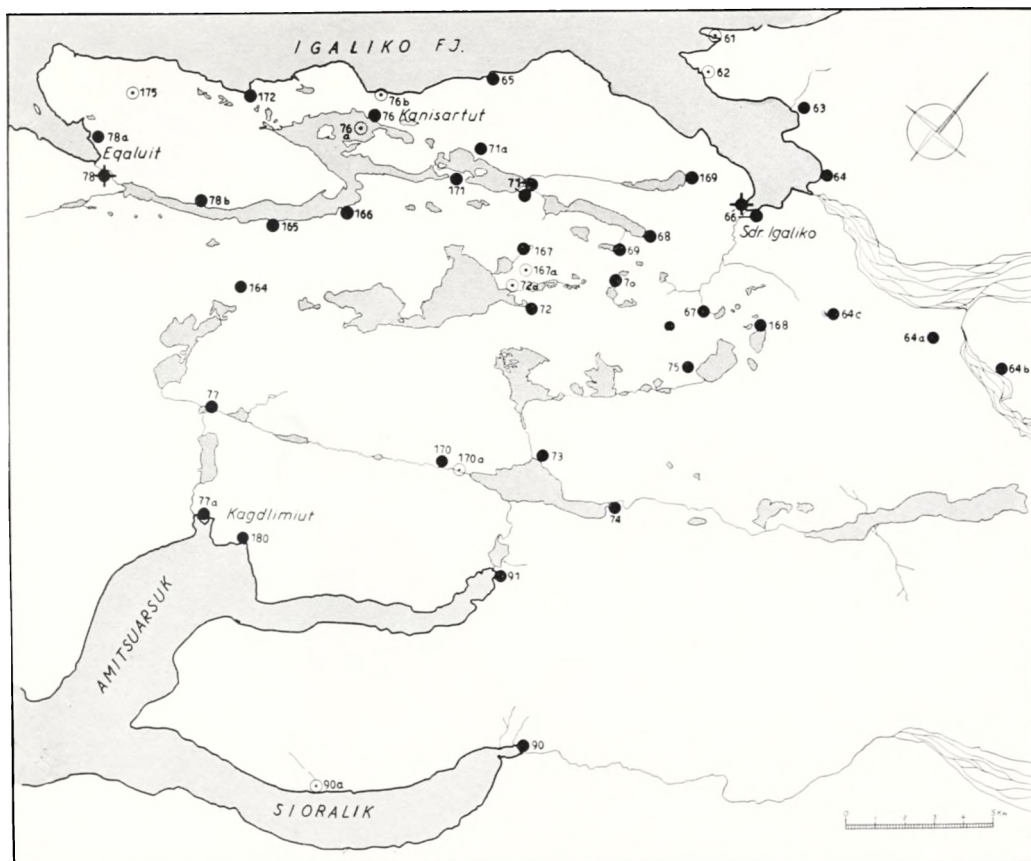

Fig. 2. Kort over Nordbovygden Vatnahverfi. Sorte Punkter betegner Gaarde, sorte Punkter med Kors Gaard med Kirke, og Cirkler med Prik een eller faa Ruiner, der ikke repræsenterer en særskilt Gaard. Udarbejdet paa Grundlag af Geodætisk Instituts Materiale og gengivet med Tilladelse af G. I.

niseret Nybyggerfremstød af grønlandske Faareholdere, Zoologen fandt bl. a. flere for disse Egne hidtil ukendte Fugle og Sommerfugle, og Arkæologen kunde ikke alene kortlægge mange ikke tidligere registrerede Nordbogaarde, men kom ogsaa til at staa overfor store, velbevarede Ruiner, der gav Haab om et godt Udbytte af en Udgravning. De to følgende Somre koncentrerede vi os om Undersøgelsen af nogle af de mest lovende Gaarde, vi nu havde faaet Kendskab til, men samtidig fortsattes det topografiske Arbejde, der yderligere blev suppleret ved en Rejse i Distriktet i Sommeren 1951.

Vi har nu Kendskab til ialt 50 Gaarde paa den store Halvø, der er undersøgt, og deraf ligger de 34 i den nordøstlige Del, i selve Vatnahverfi. Hertil kommer et mindre Antal enkelte Ruiner eller Grupper af Ruiner, spredt i Terrænet. Disse Ruiner repræsenterer ikke selvstændige Gaarde, men kan i de fleste Tilfælde henregnes til en af de kendte Gaarde. En nøjagtig Afgrænsning af Vatnahverfi er forøvrigt ikke let. Det vil være rimeligt til Bygden at medregne de 3 Gaarde, der ligger ved Indsøer vest og sydvest for Egaluit, og muligvis endda Gaardene ved

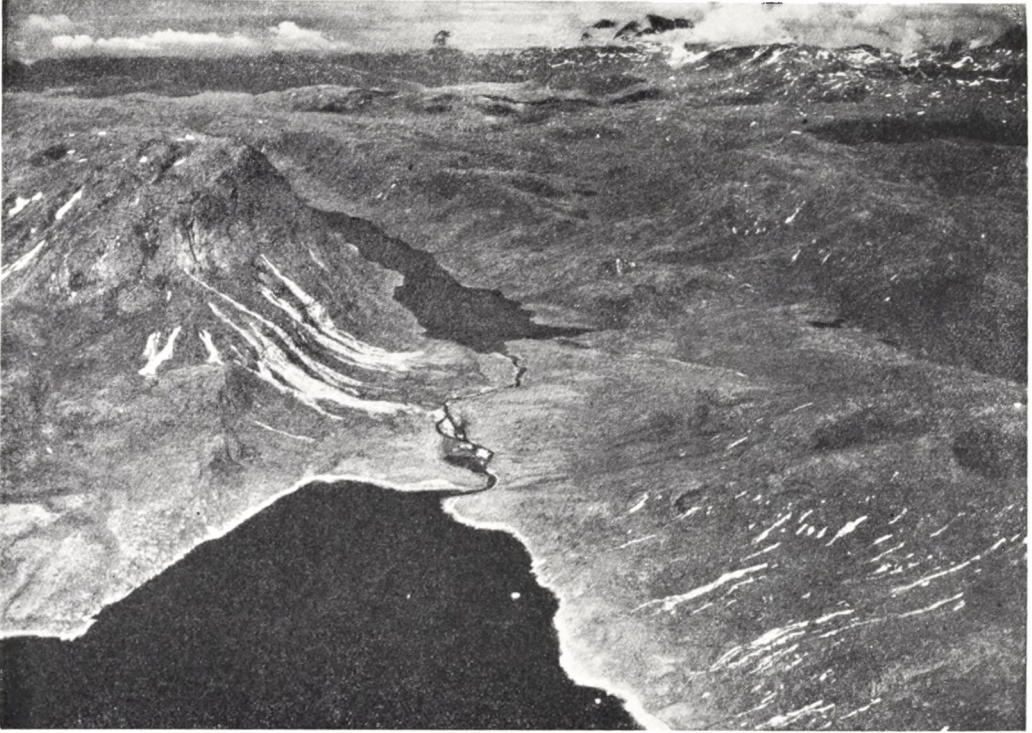

Fig. 3. Den vestlige Indfaldsport til Vatnahverfi, ved Eequaluit. Mellem Søen og Fjorden, paa Elvens venstre Bred, ligger No. 78, en Gaard med Kirke. Flyvefoto. Geodætisk Institut Eneret.

Kysterne i de samme Egne. Det vil ikke kunne paastaaes, at vi nu med Sikkerhed kender alle Nordbotomter i Vatnahverfi, men Landet er dog saa grundigt gennemtrawlet, at det endelige Tal paa Gaardene efter eventuelle fremtidige Undersøgelser næppe vil blive ret meget højere.

Foruden Gaardene kender vi i Vatnahverfi Ruinerne af 2 Kirker, begge — som altid i Nordbobygderne — i Forbindelse med en større Gaard, og begge ved Bunden af Sidefjorde til Igalikofjorden, paa Steder, hvorfra de store Dalstrøg fører ind i Landet. Den største og bedst bevarede af disse Kirker ligger ved Sdr. Igaliko, den anden ved Eequaluit (Fig. 3). Kirken ved Sdr. Igaliko har været kendt i mange Aar, medens den ved Eequaluit først er blevet paavist i 1951, og medens den førstnævnte Kirke med Sikkerhed kan identificeres med Nordboernes Undir Høfdi, kendes den anden Kirke ikke fra de skriftlige Kilder. Vi ved fra bevarede islandske og norske Kildeskrifter, at der i Østerbygden har været 12 Sognekirker, hvorimellem Domkirken i Gardar, vore Dages Igaliko, og desuden 2 Klosterkirker. Navnene paa disse Kirker, eller i hvert Fald paa de Fjorde, hvor de har ligget, opregnes i Haandskrifterne. Paa nær et Par Stykker er alle disse Kirker efterhaanden paavist i Terrænet, og i næsten alle Tilfælde har det været muligt med Sikkerhed at fastslaa de fundne Kirkers Navne. Men efter sin Beliggenhed kan Kirken ved Eequaluit ikke være identisk med nogen af dem, der endnu ikke er paavist. Det synes rimeligt at antage, at denne ganske lille Kirke er en Annexkirke til Undir Høfdi, muligt opført efter at de eksisterende Kirkelister er udarbejdet, men maaske mere sandsynligt

Fig. 4. Fra den nordlige Del af Vatnahverfi. Paa Landtangen mellem den store Sø i Forgrunden og den mindre længere tilbage ligger to Nordbogaarde, No. 71. Flyvefoto. Geodætisk Institut Eneret.

blot ikke nævnt i disse, fordi den ikke var nogen Sognekirke. Det kan her bemærkes, at der andetsteds i Østerbygden, i den tætbebyggede Egn nord for Kagssiarssuk (Erik den Rødes Brattahlid) i Tunugdliarfikfjorden findes to smaa Kirker af samme Karakter som den ved Eqaluit. Disse Kirker har man tidligere ment var identiske med Undir Solarfjöllum Kirke — saadan at forstaa, at denne Kirke paa et vist Tidspunkt skulde være blevet flyttet fra det ene til det andet Sted. Men ved Undersøgelser, vi foretog i Tunugdliarfikfjorden i 1950—51, og hvorved der blev fundet endnu en hidtil ukendt Kirke, ved Sidtlisit, længere ude af Fjorden, synes det godtgjort, at det er denne sidste Kirke, der har baaret Navnet Undir Solarfjöllum, hvorefter vi intet Navn har til de to smaa Kirker længere inde. Ogsaa de er da sikkert at opfatte som Annexkirker. Betragter vi nu Kortet over Vatnahverfi, falder det i Øjnene, at der ikke kendes nogen Kirke fra den sydlige Del af Bygden, hvorfra Afstanden til Kirkerne i Nord har været ret lang og besværlig, og i den sydlige og vestlige Del af Halvøen (der ikke ses paa Kortet Fig. 2) kendes heller ingen Kirke, til Trods for at der dog her ved Bugter og Fjorde findes adskillige Gaarde, hvorfra der er endnu længere Afstand til de nærmeste Kirker, ved Eqaluit i Nord og Nonneklosterets Kirke i Øst, helt nede i Unartogfjorden. Man har tidligere søgt at henlægge den fra Haandskrifterne kendte Vagar Kirke til Bunden af Amitsuarsuk, den inderste, nordlige Forgrening af Agdluitsoqfjorden, men dels har man der ingen Kirkeruin fundet, dels har vi i 1946 fundet en lille Kirke paa Østsiden af Unartogfjorden, nær dens Munding, og der kan føres ret sikre Beviser for, at denne Kirke

Fig. 5. Boligen, med tilbyggede Staldrum, paa Gaarden Nord for Elven, No. 71, under Udgravning.

er identisk med Vagar. Imidlertid maa det anses for overvejende sandsynligt, at der i de sydlige Egne af Vatnahverfi — og i hvert Fald i den sydlige Del af Halvøen — har ligget endnu en Kirke, det blot hidtil ikke er lykkedes at paavise. Heller ikke denne Kirke synes — hvis den findes — at kunne identificeres med nogen af de Nordbokirkenavne, der endnu ikke har kunnet placeres. Ogsaa den maa have været en Annexkirke til Undir Høfdi Kirken.

Af de to Kirker, vi i Dag kender i Vatnahverfi, er kun Undir Høfdi nærmere undersøgt, af Dr. Aage Roussell i 1935. Det er en rektangulær Stenbygning, ca. 17×7 m, udvendigt maalt. Vestgavlen har sikkert været af Træ. De svære Mure staar endnu i 2 Meters Højde. Kirken er omgivet af en firkantet Kirkegaard, hvis længste Side maaler ca. 34 m, og den korteste 25 m. Den lille Kirke ved Equaluit er saa sammenfalden, at det ikke vilde have været muligt at bestemme den som Kirke, hvis den ikke havde været omgivet af en Kirkegaard, hvor Prøvegravninger viste sikre Begravelser. Kirken dækker kun et Fladeareal af ca. $3\frac{1}{2} \times 5\frac{1}{2}$ m, medens Kirkegaarden, der er omgivet af et rundt, ganske lavt og udflydende Dige, har en Diameter af kun 15—16 m.

Fra Kirkerne vender vi os til Bygdens Gaarde. Den tætteste Bebyggelse finder vi, som det vil ses af Kortet, i det store Dalstrøg fra Equaluit til henimod Sdr. Igaliko. Her ligger Gaard ved Gaard, enkelte store, flere smaa, men de fleste af Middelsørrelse. En af de største af Gaardene har været den, der ligger ved Equaluitelven, mellem Fjorden og Søen (Nr. 78). Det er blandt denne Gaards Tomter, den lille

Kirke er paavist. Desværre er alle Ruinerne her fuldstændig sammenfaldne og udflydende. Gaarden er sikkert en af de ældste i Bygden. Det er sandsynligt, at det er Landnamsmanden Hafgrims Gaard. I den islandske Landnamabok berettes bl. a. om Erik den Rødes og de andre udvandrede islandske Høvdinges Landnam i Grønland, kort før Aar 1000, og blandt Landnamsmændene nævnes Hafgrim, der tog den Fjord, der blev opkaldt efter ham, og Vatnahverfi. Der kan ikke være Tvivl om, at Fjorden, der gaar ind ved Eqluit, er identisk med Hafgrimsfjord. Nu findes der ganske vist endnu en Gaard ved Eqluit — Nr. 78 a, som vi udgravede i 1939 — men det er næppe Landnamsgaarden. Følger man den lange Sø mod NØ, ad den Rute, Ekspeditionens Baadtransporter førtes ind til de indre Egne, træffer vi ved dens Bredder nogle meget smaa Gaarde (Nr. 78 b, 165 og

166), hvoraf særlig den vestligste (78 b) har en mærkelig Beliggenhed, paa en lille Terrasse ved Mundingen af en Elv, og paa de tre Sider omgivet af vældige, stejle Fjelde. Længere inde, i Søens nordlige Del, finder vi en større Gaard ved Kanisartut. For faa Aar siden har en grønlandsk Nybygger, den førnævnte Henning Lund, bosat sig paa dette frodige Sted, som den første Faareholder, der har vovet sig ind i Indlandet. Søen begrænses mod NØ af en smal Tange, og paa denne findes, i en græsrig Dal, Ruinerne af en større Gaard (171). Paa den videre Færd over den næste Sø passerer en større Gaard paa Nordsiden (71 a), hvorefter vi ved Søens Ende kommer til en bredere Tange, der adskiller denne Sø fra den inderste i Rækken (Fig. 4). Den lave Tange, der gennemstrømmes af en lille Elv, er overordentlig frodig, særlig paa Nordsiden, hvor Græsset gror tæt, og hvor der op ad de lave Skrænter er en Del Birkekrat. Her ligger Ruinerne af to Gaarde, en større paa Nordsiden af Elven, og en mindre paa Sydsiden (Fig. 1). Disse to Gaarde, der begge har Betegnelsen Nr. 71, hører til de bedst bevarede, der kendes i Vatnahverfi, og her foretog vi Udgravninger det meste af en Sommer. Om denne Udgravning, som om de øvrige, vil blive fortalt i det følgende. I Fortsættelsen af det store Dalføre mod NØ finder vi en større og en mindre Sø, og ved NØ Enden af dem begge ligger Gaarde (68 og 69). Fra Nr. 71 kan man ad en smal Dal naa frem til Sdr. Igaliko. Paa Vejen passerer en enkelt, mindre Gaard. Ved Sdr. Igaliko har vi Undir Høfði Kirken, og i Forbindelse med den en stor Gaard med mange Bygninger (66). De fleste af disse Ruiner er dog mer eller mindre sammenfaldne og dækket med Flyve-

Fig. 6. Rester af tre store Tønder i et Rum i Boligen paa Gaarden Nord for Elven, No. 71. I den midterste Tønde blev fundet Knogler af henved 100 Husmus.

sand. Der er flere Gange foretaget Undersøgelser paa Stedet, særlig i Slutningen af forrige Aarhundrede af Gustav Holm og Daniel Bruun og — som før nævnt — i 1935 af Aage Roussell. Ved Sdr. Igaliko findes forøvrigt to Gaarde, idet en Del Ruiner øst for Elven uden Tvivl betegner en Gaard for sig. Fra Sdr. Igaliko kan man naa ind i Landet gennem flere Dalstrøg. Følger man Hovedelven, kommer man faa Kilometer syd for Sdr. Igaliko til et ejendommeligt Ørkenlandskab med vældige Sandstrækninger og lave, forvitrede Fjelde. Denne Ørken strækker sig gennem en Dal mod Øst ind mod Indlandsisen. Tidligere var Dalen gennemstrømmet af en mægtig Gletscherelv, der har skabt dette ejendommelige Landskab. Mærkeligt nok findes herinde, i den inderste og mest øde Del af Vatnahverfi, tre endda ikke helt smaa Gaarde (64a, b og c). De to af disse (64a og c) blev udgravet i 1939 og gav rige Fund (se Fra Nationalmuseets Arbejdsmark, 1941). Selve Ruinerne var fortrinligt bevaret, særlig ved 64 a, hvor der bl. a. blev fundet en Badstueovn. Gaarden 64 c, der ligger lige i Randen af Ørkenen, var totalt dækket af en vældig Sandklit. Men den mærkeligste og allerbedst bevarede af de tre Gaarde er 64 b, der ligger yderligt isoleret, tæt ved Indlandsisen, paa den anden Side af den brede, brusende Smeltevand selv. Det er næsten umuligt at komme over til Gaarden paa anden Maade end ved at krydse Indlandsisen, og den Vej maatte vi da ogsaa benytte, da Stedet blev besøgt i 1948. Desværre var det umuligt at transportere Materiel til en Udgravning over til Ruinerne, hvorfor en nærmere Undersøgelse maatte opgives. Forhaabentlig lader det sig gennemføre engang — eventuelt med Helikopter.

I Egnen syd og sydvest for den store Søække og Sdr. Igaliko finder vi spredt et mindre Antal Gaarde, hvoraf nogle Stykker ligger oppe i Højfjeldet. De højestbeliggende er Nr. 70 og 167, begge ved et Par smaa Søer. Disse isolerede Gaarde — hvoraf 70 er ret lille, medens 167 er en af de overhovedet allerstørste og bedst bevarede Gaarde, der kendes i Vatnahverfi — blev begge udgravet af den sidste Ekspedition. Af Kortet fremgaar det, at der i Egnen syd for disse Gaarde er et større Tomrum, før der atter kommer Bebyggelse. I et bredt Bælte fra Øst til Vest findes slet ingen Gaarde. Omkring de store Søer her findes mest højtliggende Fjeldmark og kratbevoksede Klippeskrænter. Dog er der enkelte Steder, hvor man skulde mene, at der havde været Muligheder for Bebyggelse. I den sydlige Del af Vatnahverfi træffer vi atter paa Gaarde. Nogle Stykker (171, 73, 74 og 91) ligger grupperet om den store Sø indenfor Amitsuarsuk. Vandet fra denne Sø styrter i et meget højt Vandfald — Sydgrønlands største — ned i Amitsuarsukdalen. I Middelalderskrifterne nævnes i disse Egne Gaarden Foss, der skal have været en Kongsgaard. Det er muligt, at Foss er identisk med en af de sidstnævnte Gaarde, selv om ingen af disse er særlig store. Endelig har vi lidt længere mod Vest, i Egnen omkring Kagdlimiut, endnu tre Gaarde.

En væsentlig Side af Undersøgelserne i Vatnahverfi har været de arkæologiske Udgravninger. Det er foran nævnt, at Gustav Holm og Daniel Bruun gravede ved Undir Høfdi. Gustav Holm foretog mindre Gravninger i Ruinerne af Gaardene 73 og 77. Men de store, systematiske Udgravninger satte først ind i 1935 med Aage Roussells ovennævnte Undersøgelse af Undir Høfdi Kirken. Derefter fulgte Udgravningerne af 64 a og c samt 78 a i 1939, og endelig de sidste Aars Undersøgelser

Fig. 7. Stuen paa Gaarden syd for Elven, No. 71, efter Udgravningen.

af de to Gaarde ved 71 samt 70 og 167. Her skal berettes nærmere om Resultatet af disse Udgravninger.

I 1949 tog vi fat ved Nr. 71. Vi var tre Arkæologer — Færingen Sverri Dahl, Jørgen Meldgaard og den, der fortæller her — og som Medhjælpere havde vi 12—14 Grønlændere. Da Arbejdet var afsluttet, havde vi fundet ialt 21 Ruiner paa Stedet, fordelt med 13 paa Nordsiden af Elven, og Resten paa Sydsiden. Paa begge Elvbredder fandt vi en Boligtomt og en Kostald, og der kan næppe være Tvivl om, at vi her har at gøre med to selvstændige Gaarde. Vi koncentrerede Undersøgelserne om de to Boligtomter. Den nord for Elven viste sig før Udgravningen som en et halvt Hundrede Meter lang, smal, lav, græsgrøet Forhøjning med flere større Fordybninger, hvoraf de fleste ved Udgravningen viste sig at svare til de forskellige Rum. Undersøgelsen viste, at der i Virkeligheden er Tale om to sammenbyggede Huse, en Bolig med mindst fem, antagelig syv Rum i to Rækker bag hinanden og en Staldbygning, hvorimellem et Par Rum af Udhuskarakter (Fig. 5). Selve Boligen har en Længde af ca. 26 m, og Bredden varierer fra 6 til 11 m. De tykke Mure er — som i alle Nordboliger — opført af Sten og Græstørv med rigelig Anvendelse af dette sidste Materiale, hvad der har bevirket, at mange af Murene er sunket sammen. Det er derfor vanskeligt med Sikkerhed at opgive Antallet af Rum. Af de enkelte Rum kunde man, dels efter deres Indretning, dels efter de Fund, der blev gjort i dem, udskille Stuen (Hallen), Køkkenet (Ildhuset) og Spisekammeret (Fadeburet). Dette sidste Rum er næsten det interessanteste. I Gulvet

Fig. 8. a. Hammerhovede af Jern, fra Gaarden No. 70. b. Øksehovede af Jern, fra Gaarden nord for Elven, No. 71. 1:1.

her findes de tydelige Nedgravninger til tre store Tønder eller Kar, der har haft en Diameter ved Bunden af ca. een Meter (Fig. 6). Selve Tønderne var forsvundet, men fremtraadte klart som et mørkt Lag, der adskilte sig skarpt fra det omgivende lyse Grus. Af den midterste af Tønderne kunde dog spores de svage Rester af Træet, og meget klart fremtraadte her de to Planker, Tønden har hvilet paa. I den samme Tønde gjorde vi et meget mærkeligt Fund. Her laa de mange Knogler af henved 100 Husmus. Det er første Gang, man har paavist Eksistensen af Mus i Grønlands Middelalder. Naar man ikke tidligere ved Udgravninger i Nordbogaarde har fundet Museknogler, kan det skyldes, at de paa Grund af deres Spinkelhed og ringe Størrelse er helt forsvundet. Men takket være særlig gunstige Bevaringsforhold, i Forbindelse med den store Mængde, er Knoglerne af den lille Gnaver bevaret her i Tønden. Da der næppe kan være Tvivl om, at Tønden har indeholdt Fødevarer — sandsynligvis Mælk — maa Tilstedeværelsen af Musene sikkert forklares saaledes, at da Gaarden blev forladt, er Musene søgt op i Tønden, som var det eneste Sted, hvor der endnu var noget spiseligt at finde. Da det ikke har været muligt for Musene at komme op igen, er de alle omkommet i Tønden. Det maa dog

Fig. 9. Skaft af Hvalben, med Runeindskrift: Gunnar. Fundet i Boligen paa Gaarden nord for Elven, No. 71. 2:3.

Fig. 10. Spillebrikker af Hvalrostand og Hvalben. *a* fra No. 70, *b* og *c* fra No. 167. 1:1.

bemærkes, at Forholdet ikke er helt klart, da der i samme Tønde ogsaa blev fundet flere Knogler af andre Dyr, tillige med nogle Skaar af Vegstenskar.

Den Staldbygning, der ligger i Forlængelse af Boligen, har utvivlsomt været til Køer. Beviset herfor er enkelte store, flade Sten, der staar op mod den ene Væg, og som har adskilt de enkelte Baase. Der findes kun Baasesten i den ene Ende af Huset; i den anden har der sikkert været Hølade. De øvrige 13 Ruiner paa denne Side af Elven er Udhusruiner af forskellig Slags. De fleste er temmelig sammenfaldne, og det kan være vanskeligt med Sikkerhed at fastslaa, hvad de enkelte Huse har været brugt til. Nogle af dem maa dog være sikre som Faare- eller Gedefolde, andre er utvivlsomt Stalde til samme Slags Dyr; nogle har Karakter af Forraadhuse, og bygget ind i en lav Skrænt findes et Par ejendommelige, kælderlignende Rum. Alt i alt repræsenterer alle disse Ruiner en karakteristisk, ikke helt lille Nordbogaard, hvis Hjemmemark — Tunet — er stor og frodig, og som har haft et udmærket Bagland til Faare- og Gedehold, ligesom Elven og Søen har givet Mulighed for Laksefiskeri.

De syv Ruiner paa Sydsiden af Elven repræsenterer en noget mindre Gaard. Der findes her en meget velbevaret Bolig, en Staldbygning, der indeholder Kostald, Lade og et mindre Rum, samt fem andre Huse, hvoraf et har Karakter af en Kælderbygning. Boligen er særlig interessant. Længden af Huset er kun 20 m, men Bredden er til Gengæld 7 til 12 m. Husets ni Rum ligger i indtil tre Rækker bag hinanden, indbyrdes forbundet med Døre. Som i Boligen nord for Elven er det her muligt at bestemme et Par af Rummene. Der er en smuk Stue (Fig. 7), og af særlig Interesse er et ganske lille Rum midt i Huset, der har været Badstue. Dette kan med Sikkerhed konstateres gennem den store Mængde æggestore, stærkt brændte og sodede Sten, der fandtes her, og som hidrører fra en iøvrigt helt sammenfalden Badstueovn. Der er efterhaanden paa grønlandske Nordbogaarde fundet en Række Badstuer, der enten har været indrettet i en lille Bygning for sig, i et Rum i et større Udhus eller — som her — inde i selve Boligen. Baade i Betragtning af Gaardens Størrelse i Forhold til den nord for Elven, og til Boligens Type, kan der næppe være Tvivl om, at Gaarden syd for Elven er den yngste. Maaske har Bon-

Fig. 11. Fragmenter af to Krucifixer af Vegsten, fundet paa Gaarden No. 167. 4 : 5.

den paa den større Gaard paa et vist Tidspunkt ladet en Søn bosætte sig paa den anden Side Elven.

Ved Udgravningen af begge Gaarde fandtes en Mængde Genstande af forskellig Art. Der er, som sædvanlig ved Nordboudgravninger, en stor Mængde Skaar af Potter, Gryder og Lamper af Vegsten, denne mærkelige Stenart, der let lader sig udskære, og som er ildfast. Modsat de fleste Steder i Nordbobygderne fandt vi her en Del Jernsager, deriblandt nogle Knive og en Økse (Fig. 8). Denne sidste er et sjældent Stykke; der kendes kun eet andet Eksempel fra Middelalderens Grønland. Af Ben er forskellige Spillebrikker, Kamme og et Par Vævebrikker. Et Skaft, antageligt til en lille Spade, af Hvalben, bærer en meget tydelig Runeindskrift (Fig. 9). Gunnar, staar der paa den. Det maa være Navnet paa en af Mændene paa Gaarden. En lille Plade af Vegsten, hvis Anvendelse er uvis, bærer en anden Runeindskrift: Magne, sikkert Genitiv af Magna, der maa være et Kvindenavn svarende til Mandsnavnet Magnus. I begge Gaarde blev fundet adskillige Dyrekogler, men flest blev fremdraget ved Undersøgelsen af en større Del af Køkkenmøddingen foran Boligen paa Sydsiden af Elven, hvor Bevaringsforholdene var bedst. Disse Kogler er endnu ikke nærmere bestemt, men det kan dog allerede siges, at vi har repræsenteret alle de Husdyr, Nordboerne har holdt: Heste, Køer, Geder, Faar og Hunde, og maaske ogsaa Svin. Desuden er der talrige Kogler af de Dyr, man har jaget. Der findes flere Arter Hvaler og Sæler, der er Hvalrosser, Isbjørne, Rensdyr og Harer samt flere Arter Fugle. Ogsaa en Del Fiskekogler er fremdraget.

Endnu inden Udgravningerne ved 71 var afsluttet, begyndte vi oppe ved 167, men Undersøgelsen af denne store og interessante Gaard kom til at strække sig over en hel Sommer til. Det grønlandske Mandskab i 1950 var omtrent det samme som Aaret før, og vi var to Arkæologer, idet Klaus Ferdinand havde afløst Dahl og Meldgaard, og desuden deltog Lærer A. Olling-Andersen, Julianehaab, en Tid i Undersøgelserne. Terrænet ved 167 er meget mere kuperet end ved 71. Gaardens Bygninger — ialt 15 — ligger spredt i den ujævne Dalgryde og paa dens Sider. Nogen større Hjemmemark findes ikke. Foruden en stor Tomt, der udelukkende indeholder Boligrum, findes her et stort Bolig-Staldkompleks med ikke mindre end

Fig. 12. Velbevaret Stenbygning paa Gaarden No. 167.

15 Rum, og hertil kommer en Række Udhuse, hvoraf det ene — et stort Stenhus — overhovedet er en af de bedst bevarede Bygninger, der kendes i Nordbobygderne.

Boligtomten dækker et Areal af ca. 22×8 — 12 m, og indeholder fem Rum i to Rækker bag hinanden. Der findes en ret stor Stue, hvori en Langild, og et Køkken med to ejendommelige Ildsteder, der har Karakter af indbyggede Nicher ved Siden af hinanden. Murene er gennemgaaende særdeles velbevarede, med mange Skifter Sten over hinanden til en Højde af $1\frac{1}{2}$ — 2 m. Til Stuen findes en fin Indgang med en Trappe, der fører nede fra en stor Fliselægning uden for Døren, der mærkeligt nok ligger betydeligt højere end Gulvet i Stuen.

Tæt op til Boligen ligger et mindre Hus med tre Rum, hvoraf et er en Badstue. Mellem dette Hus og Boligen findes Rester af — som det synes — i hvert Fald to ældre Bebyggelser paa Stedet. En interessant Bygning er det store Komplex med de 15 Rum. Husblokken maaler ca. 25 — 31×15 — 16 m. I den ene Ende af Huset fører en noget kroget Gang tværs gennem Bygningen, og ud til den aabner sig de forskellige Rum, der ligger i indtil fire Rækker bag hinanden. Flere af disse Rum har Boligkarakter. Den anden Ende af Huset bestaar af to Rækker smalle Rum, hvoraf de fleste utvivlsomt er Stalde, og de omslutter et meget stort Rum, eller rettere en Indhegning, der aldrig har været overdækket. Over et af Rummene har været et Tag af en helt usædvanlig Art, nemlig en vældig, flad Sten, ca. $2 \times 1,5$ m, og indtil 17 cm tyk. Ogsaa i dette Hus er flere af Murene fortrinligt bevaret.

Af de mange Udhuse fremhæver et sig selv, baade gennem sin Størrelse og sin glimrende Bevaringstilstand (Fig. 12). Dette Hus ligger isoleret, tæt ved den lille Sø. Det er en firkantet Bygning, knapt 8×4 m, udvendigt maalt, og delt i et større og et

mindre Rum. De svære Mure er opført af Kampesten i overordentlig omhyggelige Skifter med en gennemgaaende Murhøjde paa $1\frac{1}{2}$ —2 m. Flere Steder synes Murene aldrig at have været højere. Denne Bygning er antagelig et Forraadshus (Skemma).

Ogsaa paa denne Gaard gjorde vi rige Fund af middelalderlige Genstande, af hvilke blot nogle af det mest interessante skal fremhæves. I et Møddingslag udgravede vi et Par Fragmenter af to Krucifixer af Vegsten (Fig. 11). Saadanne er aldrig tidligere fundet. Blandt en Del Jernsager bemærkes nogle Segle eller Kortleer til Høslet. Der blev fremdraget Halvdelen af en Uldsaks — det første Fund i sin Art, men ejendommeligt nok er der for en Del Aar siden paa en Nordbogaard i Vesterbygden fundet en Træeske til en Uldsaks. Et tilsyneladende ubetydeligt Fund er en lille Stump rhinsk Stentøj, men dette Stykke er nok saa værdifuldt som saa meget andet, da det repræsenterer et af de meget faa sikre Importstykker, vi har fra Grønlands Middelalder. Det var utvivlsomt kun faa Ting, der fra Europa naaede ud til Nordbobygderne ved Verdens Ende.

Det mærkeligste af alle Fund paa Gaarden 167 var dog det, der i 1949 blev gjort i Gangen i det store Komplex med de 15 Rum. Paa Fliserne her laa, dækket af Jord og nedfaldne Sten, Dele af Kraniet af et Menneske og enkelte andre Knogler, der formentlig har hørt til dette Individ. Desværre er disse Menneskeknogler saa hensmuldrede, at en antropologisk Undersøgelse ikke har kunnet sige noget bestemt, men det er — efter Dr. Kurt Bröstes Bestemmelse — overvejende sandsynligt, at det drejer sig om en Nordbo. Om han — eller hun — er død af Sygdom, eller er blevet dræbt af Eskimoerne, lader sig ikke afgøre, men sikkert maa det være, at hvis det virkelig er en Nordbo — og det er der ogsaa andre Grunde, end de antropologiske, der antyder — da maa det være Gaardens sidste Beboer, ja maaske Bygdens.

Udgravningerne i Vatnahverfi sluttede med en Undersøgelse af den lille Gaard Nr. 70, der ligger ca. fire Kilometer øst for 167. Paa Grund af den fremskredne Aarstid og et meget tidligt og voldsomt Snefald blev Undersøgelserne her ikke saa omfattende, men Hovedtrækkene blev dog klaret. Gaarden, der ligger øverst paa en stejl, meget frodig Skrænt mod Søen, omfatter syv-otte Huse, hvorimellem en lille Bolig og en Stald med Hølade. Kun Boligen blev delvis udgravet. Den indeholdt fem eller seks temmelig smaa Rum, i to Rækker bag hinanden. Der blev fundet en Del Oldsager i Tomten, deriblandt et Par fine Skakbrikker af Ben og Hvalrostand og et Hammerhovede af Jern, hidtil ukendt fra Nordbofundene (Fig. 10 og 8).

Der er endnu adskilligt at undersøge, før Vatnahverfi-Bygden kan siges at være tilstrækkelig belyst. Men Hovedtrækkene i Bebyggelsen, de forskellige Gaardtyper og Befolkningens Kultur, for saa vidt som denne afspejler sig i Fundene, maa siges at ligge klart. Vi ved, at Bebyggelsen i Vatnahverfi begyndte allerede med Landnamsmændene, og der er en Del, der tyder paa, at Bygden har levet videre til helt henimod Slutningen af Middelalderen. Det er ikke utænkeligt, at Gaardene i det Indre af Vatnahverfi — der har ligget mest isoleret fra Eskimoerne — repræsenterer en af de sidste Faser, maaske den sidste, af Middelalderens Nordbokultur i Grønland. Fremtidige Undersøgelser vil forhaabentlig kunne klarlægge dette.

INDEX 1928—1952

NATIONALMUSEETS HISTORIE

<i>Jensen, Chr. Axel:</i>	
1934. Den middelalderlige Samling. Træk af Nyordningens Forhistorie	81
<i>Mackeprang, M.:</i>	
1929. Fra Nationalmuseets Barndom ...	5
1938. Nationalmuseets Bygningshistorie. I. Perioden 1880—1917	5
1939. Nationalmuseets Bygningshistorie. II. Perioden 1917—33	5
<i>Nørlund, Poul:</i>	
1946. Nationalmuseet i de onde Aar....	5
<i>Roussell, Aage:</i>	
1951. Mindeord over Poul Nørlund.	
<i>Thomsen, Thomas:</i>	
1934. Knud Rasmussen. 7. Juni 1879 — 21. December 1933.....	5
I. AFDELING. — OLDTIDEN	
<i>Broholm, H. C.:</i>	
1937. Skibssætninger i Danmark	11
<i>Glob, P. V.:</i>	
1946. Nordiske Oldtidsplove	65
1947. Slots Bjærgby Høje	38
<i>Kjær, Hans:</i>	
1932. Fredlysning af Fortidsminder i Sønderjylland	57
<i>Mathiassen, Therkel:</i>	
1938. Den nye Fredningslov og de første Forsøg paa at praktisere den	16
1942. Et Udvalg af Aarets Mosefund ...	5
1949. Nationalmuseets bebyggelseshistoriske undersøgelser	27
<i>Troels-Smith, J.:</i>	
1945. Nationalmuseets Moselaboratorium. Samarbejdet mellem Naturvidenskab og Arkæologi	48

STENALDER

<i>Andersen, Knud:</i>	
1951. Hytter fra maglemosetid. Danmarks ældste boliger	69
<i>Becker, C. J.:</i>	
1945. En 8000-aarig Stenalderboplads i Holmegaards Mose	61
1947. Skæftede Stenalder-Økser	21
1951. Flintgruberne ved Aalborg. En 3500-aarig dansk eksportvirksomhed	107
1952. Skeletfundet fra Porsmose ved Næstved	25
<i>Brøndsted, Johannes:</i>	
1950. Nordens første bebyggelse	101
<i>Glob, P. V.:</i>	
1949. Barkær. Danmarks ældste landsby	5
<i>Kjær, Hans:</i>	
1932. Langdyssen ved Ulvedal, Frederiks Sogn, paa Alheden. („Jens Langknivs Hule“)	29
<i>Mathiassen, Therkel:</i>	
1934. Flinthandel i Stenalderen	18
1936. Flintpladser i Gudenaegnen	51
1937. Klosterlund og Snarup Mose. De ældste Boplads i Jylland og paa Fyn	5
1941. Vore ældste Menneskefremstillinger	25
1943. Aamose-Undersøgelserne	32
1947. En palæolitisk Boplads ved Bromme	5
1950. Nye synspunkter i dansk stenalderforskning. Et tilbageblik	49
<i>Norling-Christensen, Hans, og Bröste, Kurt:</i>	
1945. Skeletgraven fra Korsør Nor. Et Menneskefund fra ældre Stenalder	5
<i>Rosenberg, G.:</i>	
1933. To Jættestuer	5

- Thorvildsen, Knud* :
 1939. Dobbeltjættestuen paa Kyndeløse Mark 19
- Troels-Smith, J.* :
 1946. Stammebaade fra Aamosen 15
- BRONZEALDER**
- Albrechtsen, E.* :
 1949. Guldkarrene fra Midskov 84
- Becker, C. J.* :
 1941. En Begravelsesplads hørende til et nordsjællandsk Fiskerleje fra den yngre Bronzealder 33
 1946. Bronzealderhøje ved Skrydstrup .. 30
 1947. Et Pragtskjold fra yngre Bronzealder 91
- Broholm, H. C.* :
 1933. Nye Gravfund fra Bronzealderen.. 48
 1934. Om Danmarks Handel i den yngre Bronzealder 55
 1940. Mandsdragten i Bronzealderen ... 27
 1947. To Smaafund fra den yngre Bronzealder 68
 1950. Et sønderjysk gravfund fra den ældre bronzealder 28
- Broholm, H. C. og Fischer Møller, K.* :
 1934. Tre Offerfund fra den yngre Bronzealder 23
- Brøndsted, J.* :
 1936. En Helleristningssten fra Dyrehaven 71
 1938. Bronzealderens Soldyrkelse 81
- Glob, P. V.* :
 1938. En Bronzealdergravplads ved Haarbølle paa Møn..... 65
 1948. Bornholms Helleristninger 83
- Lund, C. M.* :
 1936. Egekistefundet fra Skrydstrup 13
- Norling-Christensen, Hans* :
 1937. Helleristning i Kirke Saaby Kirke 32
 1941. Et Bronzealders Helligtegn 49
 1943. Bronzealderhjælmene fra Viksø... 5
 1946. Kammen fra Huldremose 83
- JERNALDER**
- Becker, C. J.* :
 1948. Tørvegravning i ældre Jernalder.. 92
- Broholm, H. C.* :
 1930. Broskov Fundet. En Gravplads fra Folkevandringstiden 31
1942. Et fynsk Guldfund fra den germaniske Jernalder 101
1944. En sjællandsk Grav fra femte Aarhundrede 73
1952. To fynske grave fra den romerske jernalder 14
- Brøndsted, J.* :
 1929. Fra vor Jernalders Kunst 31
 1929. Guldringen fra Taastrup 67
 1936. En himmerlandsk Tilflugtsborg ... 37
 1938. To Guldhalsringe fra Folkevandringstid 29
- Christensen, Mogens Ørnsnes, og Voss, Olfert* :
 1948. En jysk Høvdingegrav fra Jernalderen 37
- Dyggve, Ejnar* :
 1943. Jelling Kongehøje. Udgravningen 1941 19
 1949. Kirken på Haralds vi i Jelling.... 56
- Hatt, Gudmund* :
 1931. Gamle Agre 32
 1935. Jernaldersbopladsen ved Ginderup i Thy 37
- Kjær, Hans* :
 1928. Oldtidshuse ved Ginderup i Thy.. 7
 1930. En ny Hustomt paa Oldtidsbopladsen ved Ginderup 19
- Klindt-Jensen, Ole* :
 1951. Freds- og krigstid i Bornholms jernalder 15
- Kunwald, G.* :
 1944. En Oldtidsvej ved Tibirke Bakker 79
- Mackeprang, Mogens B.* :
 1935. De store Mosefund fra Folkevandringstid 79
 1936. Om et Træskrin med Amuletter og undergørende Planter samt andet mærkeligt i en Grav fra romersk Jernalder 42
 1938. En senromersk Keiserstatuette fundet for 200 Aar siden i Jylland ... 35
 1940. Et rigt fynsk Gravudstyr fra 4. Aarh. e. Kr. 87
 1943. Om de saakaldte „Guldgubber“ .. 69
 1944. En Bronzespand med Billedfrise i en Grav fra 3. Aarhundrede..... 61
 1945. Nyfundne Guldringe fra Jernalderen 25
- Moltke, Erik* :
 1951. Er runeskriften opstået i Danmark 47

Neergaard, Carl:

1928. Jernalders-Gravpladserne ved Lisbjærg 21
 1931. Nogle sønderjydske Fund fra den ældre Jernalder 63

Norling-Christensen, Hans:

1943. Smykkefundet fra Vester Mellerup 85
 1944. Gjølstrupfundet. Et Smykkefund fra ældre romersk Jernalder 99
 1951. Jernaldergravpladsen ved Himlingøje 39
 1951. Arkæologisk placering af de tre rosetfibulaer med runeskrift 56

Nørlund, Poul:

1936. Trelleborg ved Slagelse. Hvad der er fundet og hvad der har været .. 55
 1938. Trelleborg efter fire Aars Udgravninger 69

Ramskou, Th.:

1952. Befæstet vikingehavn i Normandie 41

Rosenberg, G.:

1936. Et højsat Vikingskib 5
 1937. Skibsgraven ved Kerteminde Fjord 27

Schultz, C. G.:

1942. Vikingetidshuset paa Trelleborg .. 17
 1949. Aggersborg. Vikingelejren ved Limfjorden 91

Thorvildsen, Knud:

1947. Moseliget fra Borremose i Himmerland 57

Vebæk, Christen Leif:

1944. En østjysk Offermose fra keltisk Jernalder 21
 1948. En Trææske med Runeindskrift fra en sjællandsk Mose 53

2. AFDELING. — MIDDELALDER OG NYERE TID INDTIL 1750

BORGE OG SLOTTE

Mackeprang, M.:

1932. En Skjoldefrise fra Erik af Pommerns Tid paa Krogen Slot 78

Møller, Elna:

1944. Hindsgavl Borgbanke 39

Roussell, Aage:

1939. En middelalderlig jysk Træborg .. 55
 1947. Middelalderborgen ved Halkær ... 73

Smidt, C. M.:

1929. Ravnsborg 15
 1930. Søborg 5
 1932. Kalø. Grundlagt 1313 67
 1933. Gurre 57
 1934. Forsvaret i danske Borge. Grave, Flanketaarne, Vægtergange 29
 1936. Kalundborg 21
 1937. By- og Borgbro 57
 1939. Port og Faldgitter 29
 1940. Dronningholm. Borgen ved Arresø 63
 1944. Udgravningen af Kalø. Restauration af Ruinerne 88
 1946. Anthonius Bryskes Langesø. Fra 1554 55

KLOSTRE, KIRKER OG KIRKEINVENTAR

Christiansen, Tage E.:

1950. Sønder Kirkeby-reliefferne 117

Hermansen, Victor:

1930. Ribe Domkapitels Pokal 53
 1950. Christian den Førstes højde 175

Jensen, Chr. Axel:

1938. S. Katarina i Vejrum. En Altertavle med engelske Alabasterrelieffer .. 22

Lind, Egmont:

1935. Nyfundne Kalkmalerier i Vordingborg Kirke 70
 1937. Sct. Georgslegenden i Broager ... 73
 1943. De ni Helte i Dronninglund Kirke 61
 1950. En folkelig billedprædikant fra sidste fjerdedel af 1400-tallet 148

Lindahl, Fritze og Riis, P. J.:

1949. Messehagelen fra Vor Frue i Århus 73

Mathiessen, Hugo:

1932. Udgravningen af Sct. Laurentii Kirke i Roskilde 5

Møller, Elna:

1946. Taarnby. En Stormandskirke paa Amager 39
 1950. Om danske lektorier 129

Norn, Otto:

1950. Dronning Dorotheas altertavle på Sønderborg Slot 17
 1952. En altertavles skæbne gennem 500 år 54

- Nørlund, Poul:*
1931. Vore Kalkmaleriers Restaurering. Jacob Kornerup og Eigil Rothe ... 55
1933. Den hellige Birgittas Vision. Et Billede i Undløse Kirke..... 81
1935. Stormandstyper fra Valdemarstiden 5
- Roussell, Aage:*
1950. Et tympanon fra Vor Frue Kirke i København og Peder Resen 113
- Schultz, C. G.:*
1950. En rundkirke i Roskilde 139
1951. Kirken og runestenen i Asmild samt lidt om Thorgunnslægten og dronning Bodil 59
- Schultz, C. G. og Brøste, Kurt:*
1945. Malling. En befæstet Kirkegaard fra den ældre Middelalder 85
- Smidt, C. M.:*
1935. Østerlarsker paa Bornholm. Nye Undersøgelser 59
1942. Øm Kloster og dets Grave 31
1943. Stubberkloster 77
- NORDBOER
- Holtved, Erik:*
1945. Har Nordboerne været i Thule Distriktet? 79
- Nørlund, Poul:*
1929. En Bispestav af Hvalrostand fra Grønland 61
- Roussell, Aage:*
1936. En middelalderlig Badstue i Grønlands Nordbobygder 67
1938. Udgravninger i en afsides grønlandsk Nordbobygd 55
- Vebæk, Christen Leif:*
1941. Middelalderlige Bondegaarde paa Grønland. En Sommers Udgravninger i Nordboernes Østerbygd 39
1952. Vatnahverfi, en middelalderlig bondebygd i Grønland 101
- KUNSTHANDVÆRK
- Galster, Georg:*
1950. Nogle middelalderlige hængesmykker 43
- Jensen, Chr. Axel:*
1928. Roskildemesteren Brix Michgell Snedkers Skab i Nationalmuseet.. 49
1931. Snitværker af Mester Hans Dreier 5
1932. En gylden Vindfløjhest fra den ældste Middelalder 53
1935. Et københavnsk Fund af Kakelforme 52
1950. Claus Gabriel. Slotssnedker på Frederiksborg 23
- Langberg, Harald:*
1950. Tronstolene på Christiansborg.... 181
- Mackeprang, M.:*
1930. Sølvfundet fra Errindlev Præstegaard 57
1934. Kors og Krone fra Middelfart 9
- Moltke, Erik:*
1950. Julskovkorset 153
- Møller-Christensen, Vilh.:*
1938. En dobbelt Fingerring af Guld fra Æbelholt Kloster 53
- Norn, Otto:*
1939. En østjysk Billedskærerslægt fra det attende Aarhundrede 43
- Nørlund, Poul:*
1950. Ole Worms olifant 1
- Uldall, Kai:*
1934. Et Tilløb til dansk Fajancefremstilling i Renæssancetiden. Lauritz Pottemager i Næstved 44
- Wandel, Gertie:*
1941. To broderede Billedtæpper og deres islandske Oprindelse 71
- Yde-Andersen, D.:*
1952. To hodometre fra renaissancen ... 72
3. AFDELING. — FOLKEMUSEET
- Andersen, Ellen:*
1950. Brudens hovedtøj 163
- Michelsen, P.:*
1952. Risflettede ålekuber 91
- Mygdal, Elna:*
1934. Om Tekstilornamenters Levetid .. 63
- Olrik, Jørgen:*
1928. Gammelt dansk Lertøj i Folkemuseet 61
- Uldall, Kai:*
1928. Levende Billeder i Dansk Folkemuseums Tjeneste 75

1931. Gravtræ og Gravramme 41
 1950. Benhus og benkiste 169
- BONDESTAND**
- Andersen, Ellen :*
 1939. Folkedragten i Danmark og dens Traditioner fra Oldtid og senere Tider 75
- Engqvist, Hans Henrik :*
 1944. Læsø Byggeskik 49
- Hald, Margrethe :*
 1940. Af Halmen og i Dynen 78
- Heine, N. G. :*
 1946. Manglebræt og Folkekunst 73
- Jespersen, Svend :*
 1947. Nationalmuseets Bøndergaardsundersøgelser 11
- Olrik, Jørgen og Steensberg, Axel :*
 1939. Nyordningen af Folkemuseets Afdeling for Bondekultur 65
- Rasmussen, Holger :*
 1951. Kultur. En færøsk bygd 5
- Rasmussen, Holger og Engqvist, Hans Henrik :*
 1945. Nationalmuseets Bondegaardsundersøgelser 35
- Steensberg, Axel :*
 1948. To Gaardtomter og en Forsvarsvold paa Nødskov Hede 63
 1949. Cimon og Pero. Et romersk sagnmotiv i dansk folkekunst 59
 1950. En brudebænk fra Aggersborg Kirke 158
- Stoklund, Bjarne :*
 1952. Gammeldags landbrug på Læsø ... 31
- Zangenberg, H. :*
 1930. Folkemuseets Landsundersøgelse af gamle Bønderbygninger 39
 1933. To gamle jyske Hedegaarde 39
- BORGERSTAND OG HØJERE STAND**
- Andersen, Ellen :*
 1937. Folkemuseets Dragtgalerier 91
 1948. En Brudekjole fra Nørre Vosborg. 21
- Clemmensen, Tove :*
 1938. En broderet Spejlramme fra 1660-erne 49
1940. Puncheboller fra københavnske Klubber 55
 1941. Kakkellovne af Træ 67
 1942. Et Klunkehjem. Møbelstudier paa Herregaarden Broløkke 79
 1949. Signerede og stemplede møbler .. 17
- Hald, Margrethe :*
 1939. Leonora Christinas „Jammersminde“ som etnologisk Kildeskrift 87
- Jespersen, Svend :*
 1937. Smedjen fra Ørbæk 79
- Johnsson, J. W. S. :*
 1929. Om Sejrsskjorten 47
- Lassen, Hans :*
 1949. Den gamle farvergård i Ebeltoft .. 35
- Olrik, Jørgen :*
 1929. Nyerhvervede Sølvsager fra Tiden ca. 1700—1775 i Dansk Folkemuseum 41
 1932. Nyerhvervet Sølvstøj i Nationalmuseet 24
 1933. Et Klædeskab med Indskrifter fra 1756 45
 1935. Et nyerhvervet Chatol i Dansk Folkemuseum 75
 1937. Borgerlige Interiører i Dansk Folkemuseums Nyopstilling 86
- 4. AFDELING. — ETNOGRAFISK SAMLING**
- Bergsøe, Paul :*
 1937. Hvorledes Fortidens Indianere lavede sig Smykker af Guld og Platin 35
- Birket-Smith, Kaj :*
 1931. Nogle Nyerhvervelser fra Costa Rica 27
 1932. Nye Samlinger fra Nord-Amerikas Indianere 43
 1933. Sibirske Troldmænd 23
 1935. Amerikas Guldalder 23
 1937. Vævede Kapper fra Nordvest-Indianerne 49
 1941. Et Buddhistisk Alter fra Nepal.... 91
 1943. Fra en Kejserdatters Grav 95
 1948. Fra Shang til Ch'ing. Nogle kinesiske Nyerhvervelser 69
 1950. Nye fremskridt inden for eskimoforskningen 81

- Boyer, Martha :*
 1949. Nogle mongolske sølvarbejder 64
- Feilberg, C. G. :*
 1934. En Kongestatuette fra Bakuba-Folket 70
 1949. Nyerhvervet persisk keramik i Nationalmuseet 45
- Hald, Margrethe :*
 1942. Væve i Etnografisk Samling..... 48
- Hansen, Henny Harald :*
 1947. Kinesiske Dragter 80
- Haslund-Christensen, Henning :*
 1944. Mongolske Troldmænd 5
 1946. Mongolske Frisurer 87
- Horskjær, Erik :*
 1945. Et russisk Tsarportræt i Nationalmuseets etnografiske Samling 73
- Jacobsen, Werner :*
 1940. Bronzer fra Mongoliet. Hjembragt af Kgl. dansk geografisk Selskabs Ekspedition til Centralasien 1938—39 17
- Knuth, Eigil :*
 1948. Pearyland-Eskimoerne 29
 1951. Et umiak-fund i Pearyland 77
- Larsen, Helge :*
 1933. Nye Samlinger fra Melanesien ... 33
 1939. Det etnografiske Udbytte af Mon-sun-Ekspeditionen 1933—34 93
 1948. Ipiutaq Kulturen 5
- Siiger, Halfdan :*
 1946. Prærieindianerne og Piben. Nogle Piber i Nationalmuseets etnografiske Samling 24
 1951. Statuer af træ hos kalash-kafirerne i Chitral. Materiale fra den 3. danske centralasiatiske ekspedition .. 29
- Thomsen, Thomas :*
 1929. Hili Mondregeraja og dens Høvdingshus 51
 1930. Fra den etnografiske Samling. Større Gaver 61
 1931. Fra Østens Kulturer 21
 1932. Skyggespillet 17
 1936. Lidt om Vilhelm Meyers kinesiske Samling. Museets sidste Erhvervelse 75
 1938. Nogle Interiører fra den etnografiske Afdeling 101
1942. Kineseriets Tid og de danske Kinafarter 59
- Yde, Jens :*
 1941. Fra Salvadors Fortid 83
 1944. Nogle aztekiske Skulpturer 35
 1945. Etnografisk Samlings Taletrommer 18
 1947. En værdifuld Gave fra Vestindien 29
 1952. Barbari og Højkultur i det gamle Colombia 65
- Yde-Andersen, David :*
 1951. Ure i den fjerne orient 88
5. AFDELING. — ANTIKSAMLINGEN
- Breitenstein, Niels :*
 1942. Et romersk Kejserportræt i Nationalmuseet 93
 1951. Nyerhvervede græske guldsmykker 99
 1952. En Assur-Attache 7
- Buhl, Marie-Louise :*
 1946. Ægyptiske Smykker i Nationalmuseets Antiksamling 78
 1948. Et ægyptisk Elfenbensrelief fundet paa Rhodos 47
 1952. Antiksamlingens betydeligste orientalia erhvervet efter 1851 79
- Fossing, Poul :*
 1931. Oldtidsglas i Nationalmuseets Antiksamling 11
 1932. En attisk Bryllupsvase 39
 1933. Nyerhvervelser fra Persien i Antiksamlingen 15
 1938. Kerberos 43
- Johansen, K. Friis :*
 1950. Græske vaser og græsk handel... 63
- Koejoed-Petersen, Otto :*
 1941. Et ægyptisk Billedværk fra Pyramidetiden. Præsten Itisen's Dobbelstatue i Nationalmuseets Antiksamling 60
- Riis, P. J. :*
 1939. En nyerhvervet etruskisk Bronzestrefod. Dens Forgængere og Efterkommere 59
 1943. Fra de danske Udgravninger i Hama 41
 1945. Antiksamling i Danmark før Thorvaldsen 54
 1947. Et græsk Bronzespejl 49

1949. Hvordan de assyriske relieffer kom til Antiksamlingen	23	<i>Galster, Georg:</i>	
1950. Minder om en oldtidens storhandelsby	33	1928. De fredløses Falskmøntnerværksted paa Hjelm	38
6. AFDELING. — DEN KGL. MØNT- OG MEDAILLESAMLING		1930. Møntfundet fra Kirke Værløse....	50
<i>Breitenstein, Niels:</i>		1931. En Seiger	53
1939. Bibelens Mønter	80	1933. Blykas fra Trankebar.....	75
1940. De græske Mønter i den kgl. Mønt- og Medaillesamling	5	1944. Møntfundet fra Haagerup	29
1943. En nyfunden romersk Guldmedaljon	91	7. AFDELING. — FRILANDSMUSEET	
1946. Fund af Oldtidsmønter i dansk Jord	47	<i>Ludvigsen, Arne:</i>	
1948. Alexander den Stores makedoniske Handelscentre	57	1940. Om Flytning af gamle Bygninger. I Anledning af Rømøgaardens og Kirke Søby Husets Genopbygning paa Frilandsmuseet	43
1950. En nyherhvervet Kimon-dekadrachme	11	<i>Ludvigsen, Arne og Steensberg, Axel:</i>	
1951. En bornholmsk Guldskat	24	1941. En dansk Bondegaard gennem 2000 Aar	5
		<i>Zangenberg, H.:</i>	
		1936. En gammel Rømøgaard	83

